

ЛАЗА К. ЛАЗАРЕВИЋ

30.070

886-32

ПРИПОВЕТКЕ

707

Electron 1, 13.63 2020 13 22 53

410 2/4

443 2/4

472 2/4

530 2/4

2

2

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА
„РАДОМ ДУХОВНОСТ“
БЕШОВАЦ

ПРИПОВЕТКЕ

СРПСКА КЊИГА

45

Уредник
Ж. МИЛИЋЕВИЋ

БЕОГРАД
1 9 4 4

ЛАЗА К. ЛАЗАРЕВИЋ

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА
„РАДОЈЕ КОМАНОВИЋ“
ПЕСНОВАЦ

ПРИПОВЕТКЕ

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
ГРАДА ПЕСНОВАЦА

Бр. 30.04

Струка 886-32

ИЗДАВАЧКО И ПРОМЕТНО А. Д.
ЈУГОИСТОК

ДРУГО ИЗДАЊЕ

Штампа
ГРАФИЧКИ УМЕТНИЧКИ ЗАВОД „ПЛАНЕТА“
у Београду, 1944

ПРВИ ПУТ С ОЦЕМ НА ЈУТРЕЊЕ

„Било ми је“, вели, „онда тек девет година. Ни сâм се не сећам свега баш натанко. Причаћу вам колико сам запамтио. И моја од мене старија сестра зна за то, а мој млађи брат баш ништа. Нисам пао на теме да му казујем!

Мени је и мати причала много штошта, кад сам одрастао, па је запиткивао. Отац, наравно, никад ни словца!

Он, то јест мој отац, носио се, разуме се, турски. Чисто га гледам како се облачи: џемадан од црвене кадифе, с неколико катова златна гајтана; поврх њега ћурче од зелене чохе. Сипај ишаран златом, за њега заденута једна харбија, с дршком од слонове кости, и један ножић, са сребрним цагријама и с дршком од слонове кости. Поврх силаја транболос, па ресе од њега бију по левом боку. Чакшире са свиленим гајтаном и бућметом, па широки пачалуци прекрилили до пола ногу у белој чарапи и плитким ципелама. На главу тури тунос, па га мало накриеи на леву страну, у рукама му абонос-чибук с такумом од ћилибара, а с десне стране под појас подвучена, златом и ћинђувама извезена, дуванкеса. Прави кицош!

Нарави је био — отац ми је, истина, али кад сам већ почео причати, не вреди шепртљити — нарави је био чудновате. Озбиљан преко јего, па само заповеда, и то он једанпут што рекне, па ако не урадиш — бежи куд знаш! Осорљив и увек хоће да буде на његову, то јест нико се није ни усуђивао доказивати што противно њему. Када се здраво наљути, а он псује алилуј. Тукао је само шамаром, и то само једанпут, али, брате, кад одалачи, од часа се прућиш! Лако се наљути; натушти се, гриска доњу усну, десни брк суче и

издиже га назише, веће му се састале на челу, а оне црне очи севају. Јао! Да онда неко дође, да му каже да нисам знао „алекције“! Не знам чега сам се тако бојао, на по-слетку баш и да ме ћуши једанпут, па шта? Али ја стрепим од оних очију: кад их превали, па као из праћке, а ти, не знаш зашто ни крошто, цептиш као прут!

Никад се није смејао, бар не као други свет. Знам, једанпут држи он на крилу мог малог братића. Дао му сахат да се игра, а мој Ђокица окупио па гура оцу сахат у уста и дерња се из петних жила, што он неће да отвори уста. Ја и сестра да умремо од смеха, а то се и оцу даде нешто на смех, па неколико пута развуче мало леву страну од уста, и око левога ока набра му се кожа. То је била велика реткост, и ето, тако се он смејао, кад се десило штогод где би неки други развалио вилице, да би се чуло у Тетребову механу.

А знам опет, кад је умро мој чича, с којим је бабо ор-тачки радио, и кога је јако волео. Моја стрина, мати, својте, ми деца — удри, кукај, плачи, запевај, стоји нас вриска, а мој бабо ништа, ама баш ни сузе да пусти, ни „ух!“ да рече. Само кад га понеше из куће, а баби заигра доња усна, дршће, дршће; прислонио се на врата, блед као крпа, па ћути.

Што рекне, неће попустити ни за главу. Па макар да се он каје у себи. Знам кад је отпустио Проку момка из службе. Видим да се каје и да му је жао, али попустити неће. Тог Проку је најволео од свију момака. Знам само једанпут да га је ударио, што, точећи ракију, није добро заврнуо сла-вину на петачци, па скоро аков ракије истекао. Иначе никад ни да га је кљуцнуо! Све му је поверавао, слао га у села по вересију и којешта. — А знате што га је отпустио? — На правди Бога!... Видео га да игра крајцара! — Тек ћете се ви после чудити!

То о Ђурђеву дне. Дошао Прока у дућан, да му се на-ново потпише букавар. Бабо извади деведесет гроша, па каже: „На, ево ти ајлука! Мени више не требаш; иди, па

тражи где се може играти 'крајцара!' Турео Прока вес на очи, плаче као киша и моли. Дарну то мог оца, баш видех, али мислите да је попустио? — Боже сахрани! Извади само још један дукат па му даде: „На, па пут за уши!“ Оде Прока, а он се каје у себи што истера на правди Бога најваљанијег момка.

Никад се није шалио; ни с нама децом, ни с мајком, ни с ким другим. Чудно је живео с мојом мајком. Није то, да рекнеш, да је он, не дај Боже, као што има људи, па хоће да удари и тако што, него онако некако: увек хладан, осорљив, гори од туђина, па то ти је! А она, сирота, добра, брате, као светац, па пиљи у њега као ноје у јаје. Кад се он што обрецне, а она да свисне од плача, па још мора да крије сузе и од нас и од њега. Никад и никуда није с њоме ишао, нити је она смела поменути да је куда поведе. Није трпео ни да се она што меша у трговину и у његова посла. Каже она једанпут:

— Митре, што не даш Станоју ракију? Скоро ће и нова, па где ћеш је?

А тек се он издрачи на њу:

— Јеси ли ти гладна, или ти је чега мало? Новци су у твојим рукама, па кад ти нестане, а ти кажи! А у мој се посао не плећи!

Покуњи се мати, па ћути.

Са светом је такође мало говорио. У казани имао је своје друштво и само међ' њима што рекне по коју. Кума Илију је поштовао што може бити; и то је једини човек, који му је смео рећи шта је хтео, и кога се мој отац чисто поприбојавао.

Нас је децу као и мајку волео, није вајде, то се види, али нас је држао престрого. Ја се не сећам никад и никаква знака нежности од њега. Покривао нас је, истина, ноћу, кад се откријемо, и није нам дао да се надносимо над бунар и пењемо на дуд — али шта ми је то? То раде и други оцеви,

али купују и деци шећерлемета, златне хартије и лопту од гумаластике што скаче с врх јаблана!

У цркву је ишао само на Ђурђев даң, у кавану свако вече. Вечерамо, он тури чибук под леву мишку, задене дуванкесу под појас, па хајд'! Долазио је лети у девет, а зими и раније, али неки пут превали и поноћи, а њега нема. То је моју сироту мајку и сестру пекло — ја вам се онда још нисам разумевао у лумповању. — Никад оне нису заспале пре него он дође, па ма то било у зору. Седе у креветима — не смеју ни свеће да упале. Љути се он, болан, кад види да свећа гори. Чуо сам једанпут, кад дође доцне кући, где прогунђа:

— Шта ће та свећа у ово доба?

— Па да се видиш свући, Митре, — каже моја мати.

— А зар ја не знам упалити свеће, или сам, ваљда, пијан, па не умем наћи?

— Па није, Митре, — увија се моја мати, — него кас велим...

— А шта зелиш? Ваљда да ми комшилук мисли да ми лежи мртавац у кући!

Какав мртавац! Ви мислите он то озбиља мисли? Мари он и за суседство! Него не да он да моја мати води рачуна о његовом доласку и одласку; па не зна од зла како ће да почне. Хтео би да мати спава и кад јој се не спава, само да он може без бриге банчити. Пекло је то и њега, види се то.

Пио је врло мало, и то само вино. Ракију и кад огледа за куповину, испљује, па налисели лице. Ни за каву није богзна како марио... Па шта је радио сву ноћ по механчинама? питате ви.

Несрећа, па то ти је! Да је пио, чини ми се, ни по јада. Него... Видећете!

То је мојој мајци пола века укинуло. Плаче неких пута да свисне. А никоме да се појада.

Једанпут дође он тако доцне кући... Ништа!... Сутра-

дан — ништа... Кад, мој брате, опази мајка да он нема сахата! Прекиде се жена, пита га:

— А где ти је, Митре, сахат?

Он се намргодио. Гледа на страну, каже:

— Послао сам га у Београд, да се оправи.

— Па добро је ишао, Митре.

— Ваљда ја нисам ћорав ни луд; ваљда ја знам, кад сахат иде и кад не иде!

Моја мати шта ће? Ућута.

Кука после с мојом сестром: „Еј, тешко мени! Даће све што имамо, па под старост да перем туђо кошуљс!“

Једанпут опет — јали је било десет, јали није — а њега сто из кафане. Накривио једну астраханску шубару, прекс прсију златан ланац с прста дебео, за појасом један сребрњак, искићен златом и драгим камењем. Уђе он, а као да му се набрала кожа око левог ока. Нешто је добре воље.

Како уђе, извади сахат иза појаса, као санџим да види колико је.

— Зар си повратио?... — трже се. — Зар ти је већ оправљен сахат?

— Оправљен! — каже он.

— А какав ти је то ланац?

— Ланац као сваки ланац — каже он, али некако мекано, није да се издире.

— Знам — каже моја мати, — а откуд ти?

— Купио сам!

— А та шубара? То има само у Миће казначеја.

— Купио сам и њу?

— Продао ти?

— Продао!

— А какав...?

Али ту мој отац погледа некако преко ока моју мајку. Она умуче.

Он се узе скидати. Гледам испод јоргана. Извади иза

појаса један замотуљак, колик' песница, па баци на сто, а оно звекну: сам самцит дукат, брате!

— Ха! — рече — остави ово! — Па онда изиђе у кухињу.

Моја мати узео ону хартију некако само с два прста, као кад диже прљаву децју пелену.

— А шта ћу — каже сестри, — с овим новцима? Ово је проклето!... Ово је ђаволско!... Ово ће ђаво однести, како је и донео!...

Као што видите, нема ту среће ни живота!

И тако је моја мати била несрећна, и ми смо сви уз њу били несрећни...

Некад, причала ми је мати, био је он сасвим други човек; а и ја се сећам, као кроз маглу, како ме је често држао на крилу, док сам био сасвим мали, правио ми од зове свирајку и водио ме са собом на колима у ливаду. Али, каже мајка, откако се почео дружити с Мићом казначејем, Крстом из Макезине улице, Олбректом апотекаром и још тамо некима, све се окрену и пође како не треба.

Обрецује се. Не трпи никаква запиткивања, одмах се испречи: „Гледај своја посла!“, или: „Имаш ли ти друге како бриге?“

Није вајде, казао сам ја: видео је он сам да не ваља шта ради; али га узео буди-бог-с-нама на своју руку, па га не пушта.

Па ипак, смешно је казати, али опет, опет је он био добар човек. Јесте, богами! Али тако...

Једанпут врати се он у неко доба кући. Није сам! Чуди се моја мати. Прође он још с неким поред врата, нешто полако гунђају. Одоше у авлију. Чујемо ми мало после коњски топот и хрзање. Не знам ја шта је то.

Кад он после уђе, ја почех хркати, и моја се сестра учини да спава. Назва добро вече, па ућута. Ћути он, ћути мајка, чекам ја.

Онда моја мати отпоче, а глас јој промукао:

— Одведоше вранца!

— Одведоше — каже он.

Опет Ћуте, само мати час по усекњује се, а ја чисто осећам како плаче.

— Митре, тако ти Бога, тако ти ове наше деце, остави се, брате, друговања с ђаволом. Ко се њега држи, губи и овај и онај свет. Ено ти Јове карташа, па гледај! Онакав газда, па сад спао на то да прегрће туђу шишарку и да купује по селима коже за Чифуте. Зар ти, забога, није жао да ја под старост чекам од другогa кору хлеба, и да ова наша дечица служе туђину?... — Па онда поче јецати.

— А шта си ти узела мене закљичати децом и плакати нада мном живим? Шта слиниш за једном дркелом? Није он мене стекао, него ја њега! Сутра, ако хоћеш, да купим десет!

Моја мати плаче још јаче:

— Знам, Митре брате, — каже она милостиво, — али хоће душмани све да однесу. Остави се, брате, тако ти ове наше нејачи, проклете карте! Знаш да смо ми на нашој грбини и крвавим знојем стекли ово крова над главом, па зар да ме којекакве изелице из мог добра истерају?... —

— А ко те тера?

— Не тера ме нико, брато, али ће ме истерати, ако тако и даље радиш. То је занат од Бога проклет!

— Ама ја сам теби сто пута казао да ми не попујеш и да ми не слиниш без невоље! Није мени, ваљда, врана попила памет, да ми треба жена татор!

Ћути племенита душа. Гуши се. Ни суза нема више. Оне теку кроз прси, падају на срце и камене се.

Дан за даном, а он све по старом. Доносио је често пуне вишеке новаца. Губио је такође. Долазио је често без прстења, без сахата и без златна силаја. Доносио је други пут и по два-три сахата и по неколико прстенова. Је-

данпут: једне чизме, једну ћурдију; други пут: коњско седло; после опет: туче сребрних кашика; а једном: пуно буре лакерде и — свакојаким других комендија. Једанпут доведе увече вранца, оног истог, нашег.

Сутра му купио нове хамове: висе ремени до ниже колена и бију га ројте по вилицама. Упрегао га у кола, а столицу турио на дућанска врата, па кроз варош rrrrrrr!, да све излеће калдрма испод ногу.

Ми смо већ били огуглали, само је мати плакала и бринула се. Како да није, болан? Трговина забатаљена. Момак се један по један отпушта. Све иде као у несрећној кући, а новци се троше као киша.

Почеше, богме, они његови пајташи долазити и нашој кући. Затворе се у велику собу, упале по неколико свећа, звечи дукат, пуши се дуван, клизи карта, а наш момак Стојан не престаје пећи им каве (а сутрадан показује по неколико дуката, што је надобивао напојнице). А наша мати седи с нама у другој соби; очи јој црвене, лице бледо, руке сухе и час по понавља: „Боже, ти нама буди пријатељ!“

И тако се он сасвим отпади од куће. Само ћути. Матери никад не гледа у очи. Нас децу не милује, ни осорне рочи да рекне, а камоли благе. Све бежи од куће. Само нам паре даје колико које хоћемо. Ако иштем да купим легрштер, а он извади по читазу плету. За јело је куповас све што је било најлепше у вароши. Моје хаљине најлепше у целој школи. Али, опет, нешто ми је тако тешко било, гледајући моју мајку и сестру: чисто постареле, бледе, тужне, озбиљне. Никуд под богом не иду, па и на славу слабо ком да оду. А и нама су жене слабо долазиле, већ само људи, и то готово све само оне „лоле“ и „пустаије“, као што их је моја мати звала. Дућан готово и не ради. „Зар ја“ — каже мој отац, — „да мерим гејаку за дваест пара чивита? Ено му Чифута!“ — Мати не сме ништа више ни да про-
слови. Каже, једанпут јој казао:

„Јеси чула, ти, разуми српски што ћу ти рећи: ако ти мени цигло једанпут још што о томе прословиш, ја ћу себи наћи кућу па се иселити; а ти овде попуј коме хоћеш! У-пам-ти до-бро!“

Ћути она, сирота, као заливена. Стегла срце, копни из дана у дан, а све се моли Богу: „Боже, ти мене немој оставити!“

Е, па ваљда видите шта ће из свега да буде!

Дођоше они сви једно вече. Дође с њима још некакав Перо Зелембаћ, некакав свињарски трговац, који, веле, „рзди с Пештом“. Бркове ушилио, косу остраг поделио, а золуфе пустио чак до јагодица. Дебео у лицу, шишкав у телу; накривио некакав шеширић, а преко прслука златан ланац: исти онакав какаа је пра бабо имао. На руци му некакав прстен, цакли се, брате, не да у се погледати. Гега се кад иде; говори крупно и промукло, а све се смеши оним малим, као јед зеленим очима, да те некакав страх ухвати као од совуљаге.

Дођоше они, велим. Стојан одмах уз огњиште па пеци каву!

Запалише четири свеће. Удари дим од дувана, као из димњака. Пију каву, ћуте као Турци, само карта клизи, и чујеш како звечи дукат.

То је била страшна ноћ!

Ми се с мајком затворили у другу собу. Она више не плаче. Ни сестра. Испијене у лицу, очи упале, па гледају страховито уплашено. Према овоме је ништа оно, кад ми је стриц умро.

Неколико пута улазио је мој отац у нашу собу. Био је сав знојав. Раздрљио џемадан, распучио кошуљу, па му се виде густе црне длаке на грудима. Намрчио се као Турчињ.

— Дај још! — вели мојој мајци.

Она стегла срце. Ћути као камен, отвара ковчег, па шаком сипа у његову, а он везује у махраму.

Гледа узверено и на страну, одлаже ногама као ја кад ме друштво чека напољу, а ја стојим, док ми сеша не отсече хлеба. Узима новце, главу окренуо на другу страну, па кад пође, прогунђа као за се: „Још ово само!“ И онда чисто бежи из собе.

Али „још ово“, „још ово“, уђе ти он, чини ми се, пети пут у нашу собу, а тако око три сахата по поноћи.

— Дај! — вели мојој мајци, а дошао у лицу као земља.

Мати пође ковчегу, а ноге јој клецају, све се навија.

Онда ја видех, испод јоргана, како се онај мој велики отац стресе и како се прихвати за пећ.

— Брже! — каже мајци, а одлаже ногама и рукавом брише зној.

Мати му пружи.

— Дај све! — рече он.

— Последњих десет дуката! — рече она. Али то не беше више глас, ни шапут, већ нешто налик на ропац.

Он скопа оне новце и управо истрча из собе.

Моја мати клону крај ковчега и обнесвести се. Сестра врисну. Ја скочих из постеље. И Ђокица скочи. Седосмо доле на патос крај ње; љубисмо је у руку: „Нано, нано!“

Она метну руку на моју главу и шапуташе нешто. Онда скочи, упали свитац, па прижеже кандило пред светим Ђорђем.

— Одите, децо, молитe се Богу, да нас избави од напасти! — рече она. Глас јој звони као звоно, а очи светле, као вечерњача на небу.

Ми потрчасмо њој под икону и сви клекосмо, а Ђокица клекао пред мајку, окренуо се лицем њој, крсти се и, си-
роче, чита на глас ону половину оченаша што је већ био научио. Онда се опет крсти и љуби матер у руку, па опет гледа у њу. Из њених очију теку два млаза суза. Оне беху управљене на свеца и на небо. Тамо горе беше нешто што је она видела; тамо њен Бог, ког је она гледала, и који је

у њу гледао. И онда јој се по лицу разли некакво блаженство и некаква светлост, и мени се учини да је Бог помилова руком, и да се светац насмеши, и да аждаја под његовим копљем зену. После ми заблеснуше очи, па падох ничице на крај њене хаљине и на њену леву руку, којом ме придржа, и молих се по стоти пут: „Боже, ти видиш моју мајку! Боже, молим ти се за бабу!“ И онда, а не знам зашто: „Боже, убиј онога Зелембаћа!“

Дуго смо се тако молили.

После моја мати уста, попе се на столицу, па целива светог Ђорђа. И моја сестра то исто учини, а после диже и мене и Ђокицу, те и ми целивасмо. Онда мати узе суху киту босиока, што је стојала за иконом, и стакленце с богојављенском водицом, што је висило под иконом, покваси оном водом босиљак, па, нешто шапућући, прекрсти њиме собу. Онда полако отвори врата, па на прстима дође до велике собе, па прекрсти китом врата од ње.

Еј, како ми је онда лако било, како сам се осећао блажен, као окупан! Ама што ми сад не може више да буде онако?

Истом што мати прекрсти врата од велике собе, а унутра се диже жагор. Не може ништа да се разуме, само што Зелембаћ једанпут викну, колико игда може:

— А ко мене може натерати да играм више? Камо тога?

После опет наста нејасан жагор и свађа. Онда чусмо како се врата отворише, гунђање и кораке.

Али бабо не уђе у собу. Залуд ми чекасмо. И дан забели, ја и Ђокица и заспасмо, а он још не дође.

*
* *
*

Кад се пробудих, сунце беше далеко отскочило. Осећао сам се страшно уморан и празан, али не могах више затворити очију. Устанем.

Све изгледа некако свечано, па тужно. Напољу мирно, свеж; зрак пада кроз отворен прозор, а пред иконом још дршке пламичак у кандилу. Моја мати и сестра бледе као крпе, очи им влажне, лице као од воска, крше прсте, иду на прстима и ништа не говоре, само што шапућу неке побожне речи. Не донеше нам доручак, не питају јесмо ли гладни, не шаље ме мати у школу!

— Шта је ово? — питао сам се ја. — Је ли овде мртавац у кући, или се мој покојни стриц вратио, па га ваља наново сахрањивати?

Онда претрух, кад се сетих шта је ноћас било, и механички прошапутах: „Боже, знаш оно за бабу!“ И опет: „Боже, ама убиј оног Зелембаћа!“

Не мислећи ништа, обучем се и изиђем из собе. И нехотично пођох вратима од велике собе, али се очас тргох, јер осетих како ме мајка дохвати за руку.

Ја се окретох, али она не рече ништа, само тури прст на уста; онда ме доведе до врата од куће, па ме пусти. Она се врати натраг у собу, а ја стојах на вратима. Гледам за њом — не знам шта да мислим.

Онда се наново пришуњам на прстима до велике собе, па провирим кроз кључаницу.

Гледам.

Сто наред собе. Око њега разбацане столице; две или три претурене. По поду лежи тисућу карата, разгажане и неразгажане цигаре, једна разбијена кавена шоља, и испод једне карте вири дукат. Застор на столу свучен с једне стране скоро до половине. По њему разбацане карте, испреваљиване шоље, пуно трина и пепела од дувана. Стоји још неколико празних тањира, само на једном дукат истресен из луле. Четири празна свећњака; само у једном што букти дебела хартија, којом је свећа била омотана, и црн дим мирно се уздиже и дохвата за таван.

На једној столици за столом, леђима окренут вратима, седи мој отац. Оба руке до лаката наслонио на сто, а на руке легао челом, па се не миче.

Гледао сам тако дуго, али он ама да је мрднуо. Само видех, како му се слабино купе и надимају. Чудно сам и мрачно нешто мислио. Чинило ми се, на пример — а не знам, управо, зашто — да је он мртав, па сам се чудио како мртавац дише. После ми се чинило да му је она снажна рука од кабасте хартије, да не може више њом ударити — и све тако којешта.

Бог зна докле бих ја тако вирио, да ме се опет не дотакну мајчина рука. Ништа ми не рече, само оним благим очима показа пут врата.

Ја — не знам зашто — одједанпут скидох капу, пољубих је у руку, па изиђох напоље.

Тај дан био је субота.

Кад изиђох на улицу, иде свет као и обично; сваки гледа своја посла. Силни сељаци дотерали којешта на пијаци. Трговци завирују у вреће и пипају јагњад. Новак пандур деро се и одређује где ће ко да притера кола. Деца краду трешње. Сретен ћата иде с добошарем по вароши, и чита: да се забрањује пуштати свиње по улицама. Тризко извадио јагњс, па виче: „Ходи, вруће!“, а пијани Јоза игра у једној бараци.

— А што је, море, ваш дућан затворен? — запита ме Игњат ћурчија, који у тај пар прође.

— Тако! — кажем ја.

— Да није болестан Митар?

— Није — кажем ја.

— Отишао, ваљда, некуд?

— У село — рекох ја, по побегох у авлију.

Ето ти затим два тако звана „дсвера“, то јест мојих другова, које је послао господин да виде што нисам дошао у школу.

Сад се тек сетих да је требало ићи у школу. Узмем књиге и комад хлеба, а гледам у мајку и деворе.

— Кажите, децо, господину, да Миша није могао пре доћи — имао је посла.

О, ова рука! Да ми је да је се сит наљубим, кад она спава, кад ме не види!

Шта је било у нашој кући за време док сам био у школи — не знам... То јест, знам: јер кад се вратих из школе, нађох све онако како сам оставио: моја мати и сестра седе с рукама у крилу; не куха се ни ручак; пролазе на прстима покрај велике собе и само отхукују — исто онако као кад ми је стриц умро! Ђокица у авлији, везао мачки ђезву за реп, па се увесељава њеном трком. Момци шију гуњеве у својој одаји, а Стојан се извалио у сено, па хрче као да је поноћи.

Мој отац још исто онако седи, не миче се. Затегло му се ђурче преко широких леђа, а око појаса се размиче од дубока даха.

Одавно је већ било звонило на вечерње.

Дан се клони својему крају, а у нашој души иста она пучина — нигде краја да видиш, само што се облаци све гушће гомилају! Све постаје несносније, страшније и очајније. — Боже, ти на добро окрени!

Ја сам седео на прагу пред кућом. Држао сам у руци некакву школску књижицу, али је нисам читао. Видео сам на прозору бледо лице моје матере, наслоњено на суху јој ручицу. У ушима ми је зујало. Нисам умео ништа да мислим.

Уједанпут шкљоцну брава. Моје мајке нестало са прозора. Ја претрнух.

Врата се од велике собе отворише. На прагу стојаше он, мој отац!

Вес мало затурио, па му вири испод њега коса и пада му на високо чело. Бркови се опустили, лице потамнело, па остарело. Али очи, очи! Ни налик на оне пређашње! Чисто посукнуле, утекле у главу, упола покривене трепавицама, полако се крећу, нестално и бесмислено гледају, не траже ништа, не мисле ништа. У њима нешто празно, налик на дур-

бин коме су полупана стакла. На лицу му некакав тужан и милостиван осмејак — није то никад пре било! Такав је изгледао мој стриц, кад је пред смрт искао да га причесте.

Полако пређе ходник, отвори врата од наше собе, промоли само главу унутра, па се, не рекавши ништа, брзо повуче. Затвори врата, па изиђе на улицу и лагано се упути кум-Илијиној кући.

Причао ми је после Тома, кум-Илијин син, да је се мој отац с његовим затворио у једну собу, да су нешто дуго полако разговарали, да им је после донето хартије и мастила, да су нешто писали, ударали печате и тако даље. Али шта је то било, то се не зна, нити ће икад ико знати.

Око девет и по сахата ми смо сви лежали у постелји, само мати што је седела с рукама у крилу и безначајним погледом гледала у свећу. У то доба шкрипнуше авлијска врата. Мати брзо пирну у свећу, па и сама леже у кревет.

Мени је испод јоргана куцало срце, као да неко бије чекићем у грудима.

Врата се отворише, и мој отац уђе. Обрте се једном-два по соби, па онда, не палећи свеће, скиде се и леже. Дуго сам још слушао како се преврће по кревету, па после сам заспао.

Не знам колико сам тако спавао, кад осетих нешто мокро на челу. Отворим очи и погледам: пун месец гледа управо у собу, а његов паучинаст зрак пао на лице моје мајке. Очи јој затворене, лице као у неког тешког болесника, а груди јој се немирно дижу.

Више ње стоји мој отац. Упро поглед у њу и не миче се.

Мало после приђе нашем кревету. Гледа нас све, гледа моју сестру. Дође опет насред собе, опет погледа уокруг, па прошапута:

— Спавају! — Али се трже од свог шапата и као да се окамени насред собе. Дуго је тако стојао, не мичући се, само што опазим покатакда како му сену очи, гледајући час на нас, час на матер.

Али ми ниједно ни ухом да макнусмо!

Онда он пође поребарке на прстима чивилуку, а не скида ока с нас; скиде пажљиво она ј сребрњак, тури га под зубе, натуче вес на очи, па, брзо и целом ногом ступајући, изиђе напоље.

Али тек што се врата притворише, а моја се мати исправи у кревету. За њом се диже и сестра. Као какви дуси!

Мати брзо али пажљиво уста и пође вратима; за њом приста и сеша.

— Остани код деце! — прошапута мајка, па изиђе напоље.

Ја скочих, па и сам пођох на врата. Сеша ме ухвати за руку, али ја се отргох и рекох јој:

— Остани код деце!

Кад изиђох напоље, притрчим плоту, па све поред плота, а испод вишања, довучем се до бунара и чучнем иза њега.

Ноћ је била у Бога дивота! Небо се сија, месец се цакли, ваздух свеж — нигде се ништа не миче. Онда видех бабу, како се надвири над прозор од момачке собе, па опет оде даље. Стаде најзад под кров од амбара, па извади пиштољ.

Али у исти пар, не знам откуд, створи се моја мајка уз њега.

Пренерази се човек. Упро поглед у њу, па блеји.

— Митре, брате, господару мој, шта си то наумио?

Мој отац уздрхта. Стоји као свећа, шупљим погледом гледа моју мајку, а глас му као разбијено звоно:

— Иди, Марице, остави ме... Ја сам пропао!

— Како си пропао, господару, Бог с тобом! Што говориш тако!

— Све сам дао! — рече он, па рашири руке.

— Па ако си, брате, ти си и стекао!

Мој отац устукну један корак, па блене у моју матер.

— Ама све! — рече он. — Сво, све!

- Ако ће! — рече моја мати.
- И коња! — рече он.
- Кљусину! — каже моја мати.
- И ливаду!
- Пустолину!

Он се примице мојој мајци. Гледа је у очи, чисто про-
жиже. Али она као један божји светац.

- И кућу! — рече он, па разрогачи очи.

— Ако ће! — рече моја мати. — Да си ти жив и
здрав!

- Марице!

- Митре!

- Шта ти то велиш, Марице?

— Велим: да Бог поживи тебе и ону нашу дечицу. Није
нас хранила ни кућа ни ливада, него ти, хранитељу наш!
Нећемо ми бити ниједно гладни, док си ти међ' нама!

Мој отац као да се мало занесе, па се наслони лактом
на раме материно.

— Марице — поче он, — зар ти?... — Загрцну се,
па покри очи рукавом и ућута.

Мајка га ухвати за руку:

— Када смо се ми узели, нисмо имали ништа осем оне
поњаве, једне тепсије и два-три корита, а данас, хвала Богу,
пуна кућа!

Ја видех како испод бабина рукава кану кап и блесну
спрам месечине.

- Па зар си заборавио на чардак пун шишарке?

— Пун је! — каже отац гласом меканим као свила, а
рукав превуче преко очију и спусти руку.

— Па шта ради она моја ниска дуката? Што ће онај
лежећи новац? Узми га у трговину!

- Уложићемо у жито!

— Па зар смо ми неки престари људи? Здрави смо,
хвала Богу, а здрава су нам и дечица. Молићемо се Богу,
па радити.

— Као поштени људи!

— Ниси ти неки туњез, као што има људи. Не дам ја самих твојих руку за сав капитал Параносов, па да је још онолики!

— Па ћемо опет стећи кућу!

— Извешћемо нашу дечицу на пут — каже мати.

— Па ме неће мртваг клети... Откад их нисам видео!

— 'Оди да их видиш! — рече мати, па га као неко дете поведе за руку.

Али ја у три корака већ у соби. Само што пришаптах мојој сестри: „Лези!“, па навукох јорган на главу.

Управо њих двоје ступају преко прага, а на цркви грунуше звона на јутрење. Громко се разлеже кроз тиху ноћ, и потреса се душа хришћанска. И као талас сухо грање, тако њихов звук односи бољу и печал, кида узе таштине, а скрушена душа разговара се с небом.....

— Сине! Устани да идемо у цркву!...

*
* *
*

Кад сам ишао лане у Београд по јеспап, видео сам у Топчидеру Перу Зелембака у робијашким хаљинама. — Туца камен!"

*Београдски
Зелембака*

*Домна Бен
Томаша Бен
Бора Носић
Маравић
Апачау*

Шелера

1914

ШКОЛСКА ИКОНА

I

Наше село имало је цркву, а црква је имала попа. Поп је, опет, имао цркву, село и попадију. То јест: поп је служио цркву, управљао селом и живио с попадијом.

Поп је био све и сва! Имали смо и школу, али она је била потчињена значаја, као што је ћата у судници. Она је служила цркви и селу, дакле попу. — Послије ћу вам већ и о њој причати.

Цијело је село било попов спахилук. Заповиједао је кмету, а кмет селу. Није имао пандура, али нико није могао ни помислити да не послуша попа, а он, опет, са своје стране није ни сањао да његова ријеч најалово прође, или да он узима власт која му не приличи.

Стјепану, што иде у раскорак, презријева жито, а он још није пожњео.

— А што ти, Стјепане, не жањеш?

— Како ћу, оче?

— Српом!

— Знам, оче; а куда ћу прије? Знаш да сам инокосан.

— А моба?

— Треба убити брава и набавити аков ракије, а знаш како сам страдао.

— А ти узми које црквено марзинче, а зар ће бити и што ракије, па сјутра зови мобу.

Сјутрадан до вечерње оборено све, везано и сложено у крстине.

Поп је све што је имао свога звао „црквено“ и „народно“, а све што је сеоско „наше“. Могоао је он ући у коју хоћеш кућу, узети што је хтио — нико му неће ни ријечи рећи. Он је то и радио. Попустила му шина на точковима, а он нађе Пера ковача, гдје седи пред крчмом:

— Зар ти — вели, — у радни дан сједиш пред механом?

— Благослови! — каже ковач и иде руци, — а шта ћу, кад нелам посла?

— А јеси ли видио црквена кола и шину на точковима?

— Нијесам, оче!

— Нијеси, јабоме, немаш кад од механе. Треба ја да водим и твоју бригу!

Он иде даље, а ковач као опарен трчи поповој кући и стеже шину. Набавља зелене шаре у вароши, па их све масти, а испод трапа, гдје хвата можданик, подметнуо двије старе коњске плоче, да се мало гигају кола као на „вендерима“, и да се попу „не трукца зорли“.

Једном у сумрак угледа он нозога пољака Луку; ухватио нечије свиње, па гони у обор.

— Куда ћеш то, Луко?

— Благослови, оче! — У обор!

— А чије су?

— Ама не знам ни ја.

— Је ли више крмача или вепрова?

— Крмача.

— Ровашене?

— У десно ухо.

— Е, то су црквене свиње! Тјерај у обор, па им подај кукуруза. А кмета поздрави, нек закаже селу да пази на те свиње; јер ако још једанпут чујем да су упале у туђе добро, продаћу их одмах, ма ни сто гроша не узео! Неће бити моја штета.

Не зна нико, па ни он сам, кад се родио. У оно доба гдје вам почињем причати, рачунали смо ми, а и он, да ће му бити тако педесет година. Попадија јал' је била годину

двје млађа, јал' није. Али оба двоје људи темељити. Дјеце нијесу имали, тијем су више рачунали сеоску дјецу у своју. Ко није имао чарапа, требао је само недјељом проћи поред попове куће, па већ више не би ишао босоног. Оно добре што су имали, као што рекох, нијесу рачунали у своје, већ у народно. Народ га је засијавао, жњео, косио, пластио, врхао, вијао. Мића црквењак на пијаци косио, а поп новце чувао. — А шта ће њима двома добро? Ни кучета ни мачета! Док су живи, биће им доста, а послје — народно је и било.

Поодавно је већ како поп не може да махне косом, ни да закопа мотиком, али зато је он ипак увијек у послу. Он води бригу о цијелом селу. Час је у једној, час у другој њиви, сада у школи, послје у цркви. Имао је свуда посла, свуда је и стизао, и свуда је требала његова памет.

Кад је какав тежи случај у судници, одмах трчи по попа, и он то од часа намири да је сваком право.

Код куће је живео скромно и по старински. Попадије га љуби у руку, кад пође у село, или кад се врати кући. Сва им је послуга био Мића црквењак, који се такође рачунао у нешто што припада цркви и селу, дакле попу.

Поп је говорио врло често бесједе у цркви. Силне, свете и поучљиве ријечи, да те језа подиђе. Црква је служила сваки дан, а недјељом је била увијек дупком пуна. Прије, још давно, и кад је какав светачац, па и петак, нагура се пуна црква жена, али поп једанпут, послје службе у петак, стаде пред олтар, па поче говорити, да је Бог оставио недјељу и празнике за цркву; да се у остале дане човек радећи моли Богу; да се он за све моли, кад они морају радити; да је богомрско не радити у петак, и да ће он свакога избрисати из протокола крштених, који отсад не буде петком радио.

И вјерујте, људи, у нашем селу нема, као у другима, ама ниједне главе која светкује петак.

А недјељом црква, рекох вам, пуна пунцата, па и половину порте притиснуо народ. А поп још кад хоће што важно да бесједи, поручи кмету да зовне још људе, којих ће се највише тицати бесједа. Ако је ко учинио што рђаво, а он га у цркви пред цијелим народом изобличи и позове на покајање. Није се никад десило да му се не послушају свете ријечи. Једанпут уђе нека појама у људе да разграђују туђе градине и да упуштају стоку. Пуца врљика, а разбијених глава као бундева. Сваки дан све горе, и кмет већ био поручио Циганину да скује резу за затвор, и предложио да се купи катанац, а поп једне недјеље стаде пред олтар, па отпоче проповијед. Лијепо је, брате, говорио, чисто да се заплачеш. Кад напошљетку сав поцрвене, па поче да дршке, каже: „Шта је то, браћо, јесте ли ви хришћани? Како је то зло ударило, да је горе него ли у Турској? Синоћ ме — вели — зову да читам политву Арнаутовићу, кад ја тамо, а њему Срнинић прошцем сломио ребро, и то све око неке сипљиве кобиле. Па шта ћете ви у овом храму, кад тако радите? Шта сам ја згријешо Богу, да ми не дате под моје старе дане живјети? Како ћу — вели — поћи на небо, гдје ће ме сјутра-прексјутра Свевишњи позвати, како му смијем стати пред лице и дати рачуна о своме стаду? Или ви хоћете да ја заворим ово свето мјесто, да га не газите богопротивним ногама и да ме не црните све горе пред оцем небеским! Пошљедњи вам пут кажем и позивам, да се оставите пасјалука и несрећне работе. Јеси чуо, ти Рајковићу, ти Иванковићу, ти Јоване Бојичићу и ти, Настасе Андрићу, ама зар ви мислите да ја не видим да сте и вас четворица у овом божјем дому? Прогнаћу вас, ако тако устјерате, старости ми, одавде и намјестићу Мићу црквењака пред порту с врљиком, па да му пребије голијени, који се од вас усуди ступити ногом на ову свету земљу. Проклећу и вас и све инације и убојице оним путиром ондје, па онда живи, ако можеш. Послушајте ме, пошљедњи вам пут кажем; вас сте четворица свему злу коловодје. Јал' се мирите, јал' ћете отсад с Богом ратовати!”

Дршћемо ми као прUTOви — није шала оне божје ријечи, а пријети клетвом. Осврће се народ и тражи очима њих четворицу, а они покуњили главе, погледају се испод очију и хоће већ да се љубе пред народом. А послје службе: цмок! Поздрављају се и они, који се прије не хтјеше ни погледати, и кмет истави колац, којим је био подупро врата од буваре. — Говорио народ о поповим ријечима, а свакоме пуно срце, и лако му, као да се окупао.

Тако је он дјеловао. Никад није престајао, никад се уморио. Богу се молио: „Боже, опрости ми гријехе и одржи ме здрава, докле си ми живота поклонио!“ И Бог га је заједно с пошом одарио здрављем. Али кад поша намири по нашем рачуну тако педесет и пет година, почне нешто удити, свако јутро повраћа, а послје неколико мјесеца и ноге јој почеше отјецати. Не може више ни хљеба да замијеси. „Хоће — вели — душа на нос да ми искочи!“ Теретан јој сваки рад, и све да јој је да лежи. Не тужи се, истина, никоме, али попу пао некакав терет на срце, и црне му мисли долазе у главу да ће изгубити друга. Забринуо се силно и ноћу често устаје. Иде сам по дворишту, а све прислушкује код капка. Али поши, како која недјеља, све горе. Мука, истина, гдјешто и попусти, али ноге затјечу све јаче, дохватило и горе снагу, и често је хвата несвјестица. Све више изнемаже и једну ноћ лијепо да заковарне. Ударише некакви болови у крста, и све се у клупче савија. Сједи поп крај постеље и не одмиче се. Шапће само молитве, а попадија слабо се и разбира. Јечи само и моли се Богу да је прими.

Шта да се ради?

Уједанпут попадија се дохвати за појас, па врисну и сва поцрвење. Поп се окамени.

— Пошљи — вели она, — брже по Иконију Маркову.

Поп разбуди Мића, који у скок оде баба-Иконијиной кући, а сам се опет врати попадији.

Болови наступају све на махове и све чешће, али кад попусте, она је при себи. Сидљиво погледа попу, а на лицу

joj се види некаква страшљива спокојност. Онда болови наносе учесташе. Дође и Иконија, и поша рече попу да изиђе, а сама оста с Иконијом. Већ почиње да свиће први дан Духова. Сео поп на клупицу у авлији, турио сиједу главу у руке, па се не миче. Онда му уједанпут сину нешто кроз главу. Скочи с клупице и као да се насмјехну, а у исти парчу дреку малог дјетета из собе. Он клече на траву и узео се молити Богу.

Још није поштено ни свануло, а већ све село зна да се у попу нашло женско дијете. Весели људи и жене, изоблачили се и дошли цркви. Љубе попу у руку и честитају. А он се чисто подмладио. Благосиља све редом, а Мићу заповједио да све црквене чарапе, тканице и рубље изнесе у порту и разда сиромашноме народу. Велика је служба била тај дан, дивно је поп пјевао. А послије службе веселе на све стране.

Пуна и крчма, па све наздрављају попу и његову дому. Нађе се и некакав шаљивчина, који наздрави „црквеној попадији“, али Крста Замлата истегне шамаром и састави га с земљом, а увријеђени народ гракну: „Удри, посветила ти се!“ Све иде добро и сви се добру надају. Попадија се опоравља и већ трећег дана предигла се у постељи, па срце млијеко из ђасе. Поп хода као и прије по селу, али је расијан и све се труди да сакрије радост. А кад је насамо, често му се развуку уста, гледа на ону страну гдје мисли да му је жена и дијете, па понавља: „Слава теби, Господе!“

Али једно вече, кад се врати из села, застаде он пошу у несвијести, а Иконија се сва ознојила, купећи крпама кре испод кревета. Попу се отсјескоше ноге. Спопаде петрахил, намаче га на врат, па стаде читати „молитву од крвотеченија“. — Све узалуд! Она отвори још једном очи. Показа својом жутом руком на дијете покрај себе, дохвати онда попову руку и пољуби је; прошапта: „Благослови ме... и опрости!“ Послије јој се, ваљада од бола, развуче лице, трже се једном и онда као да се осмјехну и као да отвори мало руку, кад јој Иконија тури у њу воштаницу.

Кад ашов извиси гомилу земље више попадије, махну поп руком на нас, и ми одосмо његовој кући, а он оста сам на гробу. Сједили смо може-бити једно по сахата. Мићо изнио ракије у бардаку, па служи винском чашом. Пију људи, а жене отхукују и уздишу, а у чаши нестаје ракије. Шта је поп радио сам на гробу, то нико не зна. Тек послѣје једно по сахата врати се он, и истом ступи на авлијска врата, а дијете у соби запишта. Не поздрави се он ни с ким, већ, поводећи се, уђе у собу, гдје је дијете било. Рече женама да изиђу, а сам оста неко вријеме код дјетета. Чудно да дијете, чим осјети његову браду на својем образу, заћута и заспа. Гледао га је он дуго. Онда обриса очи и изиђе у народ. Сви поустајаше.

— Имао бих нешто да проговорим са старијим људима — рече поп.

Жене једна по једна њега у руку, па као гуске једна за другом на капију. И млађи свијет оде. Иконија сама оста у соби с дјететом.

— Браћо — рече поп, — ви сви знате како ме је Бог благословио, и како сам му платио за моје знане и незнане гријехе.

Сви ћуте. Нико се не усуђује ни да сједне. И поп стоји, а бијела му брада час по заигра.

— Ја — вели — браћо, остах тако сам самохран са овѣјом црвом. Тако је божја воља, нека му је слава! Али дијете ваља и гледати. Шта ћу ја, стар и нејак, с њиме?

Олет сви ћуте и уставили дах.

— Птицама небеским дао је Бог другу снагу и путе, а човјеку остаје памет и хришћенско срце.

Опет ћутање, нико не зна како да почне, како да га тјеши, шта да му каже. Поп издиже главу и погледа по свјема:

— Је ли оно тешко селу?

— Не дај Боже! — гракнуше сељаци. — Не говори тако, ако Бога знаш!

Аксентије Смиљанић истаче се напријед:

— Ако је твоја воља, попо, и твој благослов, да му узмемо добру жену дадиљу, или да га дамо каквој бабињари, да га прехрани, док не узмогне само јести.

У тај пар отворише се врата од куће, и Иконија, све умазана од суза, изнесе дијете на рукама.

— Ја — вели — не дам дјетета од себе, ако ћете ме сву исјећи. Мене је покојна заклела да га чувам и пазим.

— Да узмемо Иконију — викнуше сељаци.

— Добро! — рече поп. — Али дјетету треба сиса.

Станоје Глувић стидљиво изиђе напријед:

— Да простиш ти, попо, и ви, браћо, ви сви знате да се моја домаћица прије два мјесеца побабилa. Дајте мени дијете и Иконију, док је оно још за сисе! Пазићу га као своје!

— Ако је с твојим благословом, попо, ја велим, тако је добро — рече кмет.

— Нека је с божјим благословом!

Иконија се врати у собу.

— Још нешто! — рече поп. — Смртан је човјек, а незнан му је час смртни. Наш је гријех, ако умре поред нас живијех некрштена душа. Ја желим да крстимо дијете, прије него га дам из куће.

— Да га крстимо! — рекоше сељаци.

— Ко ће бити кум?

Међу сељацима наста жагор, али убрзо изиђе Нинко Вилотић.

— Ако сам ти прав, оче, да се окумимо! Тако народ хвала му, мене изабра.

Поп се трипут пољуби с њиме. Онда понијеше дијете у цркву, и она се напуни народа.

Тако се дијете крсти, и надјенуше му име Марија.

Кад га опет вратише у кућу, Мићо изнесе поново ракију. Прву чашу даде куму Нинку. Он узе чашу, скиде капу

и устаде, а сељаци и нехотице сви поустајаше и поскидаше капе. Нинко отпоче:

— Куме мој и оче, срећна да ти је Марија и наше кумство! Дабогда, свако добро и радост од ње да дочекаш: да те утјеши и подвори под твоју старост, да се дичиш и поносиш њоме, како се народ дичи и поноси тобом, а све у здрављу и весељу за дуго и на много.

— Амин, дабогда! — одазваше се тихо сељаци.

Сви се обредише ракијом, па онда нешто прошапуташе међу собом, и Нинко Вилотић први уђе у собу, где је дијете било, и тури му под главу дукат. За њим кмет, за кметом Аксентије Смиљанић, а за њима сви остали по реду и старјешинству, и сваки дарива дијете. Кад се сви изредише, Иконија изброја два дуката у злату и четири и по у сребру и крајцарама; веза новце у мараму, па даде попу:

— На, остави; ово је Маријино!

Онда је узе на руку и понесе је попу да је пољуби, па с Глувићем оде његовој кући. Поздравише се и остали сељаци с попом, па одоше, а он оста сам, као сухо дрво, и на срце му паде туга.

Дуго се опирао срцу, не хотјећи „срдити Бога“, али старост га је обрвала. Он паде лицем на кревет, гдје је јуче још покојница лежала, и горко зариде. Сузе спирају црне мисли, налију препукло срце. Сломљен брод потоне, и ништа се више не види. И само још што сан из поломљене парчади стазра нејасне слике.

II

Наша школа била је у једној простој дашчари. У њој је била једна повелика соба за дјецу, једна мала за учитеља и једна кухиња, у којој је и фамилијаз спавао. Главна соба, управо школа, била је ниска, као и цијела кућа. Врата од ње гледала су у школску авлију, а с лијеве стране била су још једна мања, на која је учитељ улазио. У њој увијек удара

на прашину и људски зној. Прозори су били хартијом подлијељени. На зиду је висила једна стара дрвена икона Светога Саве. Била је сасвим почађила и испрепуцала, да се једва разазнавао светац. Само горе, гдје је глава, цакле се очи, и ма у који крај школе да станеш, увијек гледају у тебе. Озбиљне, црне, продиру ти у душу и као да те нешто питају. Ја знам, кад се деси да сам сâм у школи, спопадне ме некакав страх, и не смијем да се обазрем на ону страну. Све ми се чини проговориће нешто, и час прије гледам да загребем напоље.

Учитељ је био један кројач, који је страдао, врло миран и вриједан човјек. Цео дан је у школи, а ноћу шије поповске капе и шаље у варош. Једва да је што више знао од онога што је дјецџ говорио. Пјевао је у цркви, али гласа готово никаквог није имао. Поп га је често дотјеривао, али се за нашег доброг учитеља слабо шта лијепило. Тек он се трудио што је боље могао. Ни у што се у селу није пачао, свакоме је угађао, а попа се бојао. Управо се ни жив није чуо. Ми смо били њиме задовољни: какав је, такав је — наш је! Не бих га ја овдје ни помињао, да и он није имао удјела у Марину отхрањивању. Видјелете како!

Лијепо пазе Мару у Глувићезој кући. Напредује дијете да ти је милина погледати. Жене се надмећу понудама и поклонима. Није јој била још ни година дана, а већ је имала чарапа, кошуља, убруса и других ствари пун ковчег.

Кад јој се навршила година и десет мјесеци, а поп, у договору са селом, дозида уз кућу још једну собу и узео дијете с Иконијом себи. Њима двјема једну собу, а себи другу. Тако га ни жене не сметају, које су сваки час обилазиле Мару, водиле је својим кућама и доводиле опет попу.

Она је расла у кући код оца до своје осме године. Једног вечера сједи поп, кум Нинко и Станојз Глувић у поповој авлији. Онда поче поп:

— Чујеш, куме, и ти, брат-Станојс! Дијете, као што видите, расте, хвалз Богу, и напредује. Још мало па ће сама

себи плести косе. Ја сам — вели — много мислио и лупао главу шта да радим јако с њоме. Дијете ваља да се помало учи кућевном реду и послу. Шта ће — вели — научити у мојој кући, гдје нема ни преслице, а камоли разбоја? А и Иконија је остарјела, да се једва држи на ногама. Шта ви — вели — мислите? Да се договоримо ми, па послѣ да запитамо и друге паметне људе: да видимо шта ће они рећи.

— Ја велим да је опет дате мени у кућу — рече Глувић.

— Јок! — каже кум Нинко. — Код тебе је била скоро двије године, а код мене једном у недјељи. Него дајте ви мени дијете у кућу. У мене је и задруга већа, а, хвала Богу, паметна су ми и чељад, имаће се и код мене чему научити.

— Хвала ти, куме! — рече поп. — Тако сам некако и сам мислио. Сјутра ћемо се разговорити и с народом, па у име божје нек иде дијете у твоју кућу и нека почне наук!

Али сјутра се промијени код цркве све. Истом поп исприча и кметовима и старијим људима, сви присташе, и кум-Нинкова домаћица, весела, узела дијете за руку, а тек учитељ као из мртвих:

— Молим вас, браћо, и ви, господин-попо, ако дозволите, да рекнем и ја.

Зачудише се људи:

— Кажи, де!

— Ја велим, господин-попо, и ви, господо кметови и кумови, да није право да се дијете код толиког свог имања потуца по туђим кућама.

Поп поцрвене, кад чу ријеч имање, а кум Нинко разрогачи очи и скиде лулу с чибук:

— Зар ти — вели — дроњо, зозеш моју кућу туђом, и зар ће се ово дијете потуцати у мојој кући?

Учитељ се уједе за језик:

— Молим, молим, господар-Нинко и куме, и ви, господин-попо и остала господо! Ја велим, ако дозволите, да се

дијете васпитава као варошка дјеца, јер ово, ви видите и такс, мислим, није рођено да копа и оре, а то би било и срамота за оволико село; а вашој кући част и поштење! — ту учитељ скиде капу и поклони се кум-Нинку. — А ја мислим и кажем, да се дијете васпитава!

— Шта то? — рече Мојсило Прокић.

— Мислим и кажем да се дијете даде у школу.

— Какеу школу? Ко је још видио да женско чељаде иде у школу?

— Ђе, идите у варош, господар- и газда-Станоје, па ћете видјети. Тамо иду сва дјеца, и мушка и женска, и тако је сад вријеме дошло да ће и по селима почети, па је гриота да дијете задоцни. Него ја тако мислим и кажем, да се дијете васпитава и никако друкчије!

Згледаше се сељаци.

— Шта зелиш, куме? — рече Нинко попу.

— Нијесам — вели поп, — никад на то мислио. Да видиш, није луда ова учитељева.

— А како ће то ићи? — запита Аксентије Смиљанић учитеља.

— Лијепо, кажем, дијете ће у школу код мене с другом дјецом научити читати и писати, па неће под своју старост молити другог да јој чита писма. А док она одрасте, неће се писма тако ријетко писати као сада, него ће сваки човјек морати писати писма. А, послвије, у школи се учи: земљопис, свештена историја, прва и друга знања...

— Не би било рђаво! — рече кмет. — Шта велиш, ти, оче, и ви, браћо?

— Па да огледамо, а? — рече кум-Нинко.

И тако Мара остаде код оца, а пође у школу.

На једно по године послвије тога напрасно се разбоље поп, заковрну одједанпут, и већ му се чини да неће ни ноћи жив дочекати, па зове Нинка, Аксентија Смиљанића, Станоја Глувића и кмета.

— Браћо, — вели — тако ми се све допада да ће скоро куцнути за ме час. Него сам вас зовнуо да се договоримо за неке ствари.

Кум Нинко хоће да соколи попа, али му се језик заве-
зао, и само гута пљувачку. И Аксентије са Станојем покуњио
се, па се само примакосе постељи.

— Прије свега, браћо, ево у овом су ковчегу овдје на-
родни новци, а кључ је на трпези, под плаштаницом — зна
Мићо! Унутра има хиљаду и сто и један дукат.

Они се згледаше.

— Из тога зидајте најприје школу, па цркву. Немојте
брукати себе живе, ни мене мртва, ни градити шта му драго.
Не почињите док добро не смислите, и док не буде доста
новаца, да не будете постидни пред свијетом. То вам је на
аманет, па сад гледајте!

Хоће они штогод да проговоре, али се загрцнули, па
само кашљуцају.

Поћута поп и одмори се, па онда, устежући се, настави:

— А моје дијете... остављам вама у аманет... Бог вам,
а душа вам!

Кум Нинко испружи врат, хракну мало, па рече:

— Гледаћемо га као своје!

ѿ Поп настави:

— Смртни смо људи, не примите за зло, браћо, ваља
ми се добро с вама разговарати, јер се не враћа с пута на
који полазимо. Не дај, Боже, смртна случаја, или какве за-
дјегице, шта би оно сироче онда?... Него, браћо, ја бих вас
молио да јој за сваки случај одредимо мало имања од на-
родног добра.

— Куме — вели кум Нинко, — није малено твоје имање,
а ово ћу и ја дати још...

Поп нестрпљиво махну руком:

— Станите, не разумјесте ме! Немам ја својега имања,
ни дај Боже! Све је ваше и онога храма. Много би њојзи

било да јој одредите и ово што ја досад држах. Шта ће женском чељадету толико имање, а Бог зна, чија ће она бити и у чије ће руке доћи! Тек велим, толико да јој одредите, да се не рачуна баш сироче, и да би се имала чиме прехранити, да је, не дај Боже, ви који... Чекајте, док свршим! Тако сам ја срачунао и смислио да јој одредимо, ако је ваша воља, ово парче земље гдје је кућа, и њиву уз њу, забран са шарамповом и ливаду с виром. То нека је њено! Је л' вам право?

— Како ти наредиш!

— У ковчегу има у једном рупцу заезано шест и по дуката, чиме сте је ви даривали, кад се родила. И то је њено!

— Божје, па њено!

— Е, сад ми је — вели — лакше умријети. Спаде ми неки терет са срца.

Али кад поп скиде бригу с врата, и бољка умину. Пред ноћ, истина, паде у ватру, али она не држа дуго, и он тврдо заспа. Пробуди се у саму зору и изиђе у авлију. Мара му поли да се умије, и старац, и ако ослабио, ипак сталним кораком пријеђе улицу и уђе у цркву.

Али његова подјела имања оста. И народ и данданас зове ону ливаду с виром Марин Вир, а забран са шарамповом Марин Шарампов. Ко не вјерује, нека пита само кога из мог села.

Кад се навршише три године, и Мара сврши трећи разред, учитељ онда навали на попа и на друге људе, те је задржа још једну годину дана у школи „на приват“. Тако она пође учити и четврти разред. Већ је зову сељаци да пише писма њиховим својтама, који су у војсци. И попа она одмјењује ондје гдје треба писати, извадити крштено писмо, и такве ствари. А учитељ поред ње изгуби и оно мало научног кимбуса, јер Мара сврши све научне послове као и он. Већ се више не кају сељаци што су је дали у школу, а поп, кад је погледа, уздиже очи к небу, и кадгод је ко хвали, а њему

иду сузе као маломе дјетету. Сасвим већ остарио, обневидио и постао забораван. Знам, кадгод му приђем руци, да ме пита чији сам.

Тако смо ми рачунали, а и учитељ није имао ништа против тога, да је Мара већ свршила „васпитање“ и да сада похита учити се кућевном послу. Већ је поп мислио да поведе ријеч о томе с народом, али се опет деси нешто што промијени наше рачуне.

Те године дође у нашу окружну варош владика. Нећу вам причати шта се ту спрема, ни ону трку и урнебес од попога. Доста да знате да је наш поп био најстарији у цијелом округу, те да му је по томе спадала нека особита почаст и задатак при поздрављању новог владике. Народ одлучи да попу за тај дан начини нове хаљине, и учитељ је читаве двије недјеље шио капу и дотјеривао што је боље умио. Кад поп сједе у кола пред нашом црквом, причекаше га дванаест коњаника, што су из нашег села у народној војсци, и они отпратише попа у варош, а цијелим путем бацаше пушке и пјеваше. За попом, у другим колима, возио се кум Нинко и Глувић, за њима још многи народ. Веле, кад је наш поп дошао у варош, да су лупала звона и пуцале прангије, јер коњаник, што је стојао на раскршћу, кад угледа попа у оној помпи, помисли да је владика, па обде коња на муштулук.

Било како му драго, владика дође, и наш поп осоколи туна. Владика одмах чинио ручак. Било је пуно свијета, а наш поп, веле, сједио у зачељу. Ко ће с нама! Послије ручка, веле, разиђе се свијет мало по мало, само осташе попови код владике.

Онда владика поче једног по једног питати, како се зове, одакле је, каква му је нурија и т. д., па пита и нашег попа. Каже он све како је и хвали се нама — хвала му! — као својом дјецом. Онда, веле, рече свети владика: — Ти си, оче, од настаријих оздје; а, богати, колико ти је година?

— Ја — вели поп, — и народ рачунамо да ми је тако седамдесет.

— Лијепа старост! — рече владика. — Дабогда још дуго да поживиш! — А, богати, оче, не прими за зло, гдје си ти школе учио?

— Ја сам се — вели поп, — учио у мога оца, који је поповао у стара времена, па кад га убише Турци, ја остах сироче и побјегох у ово село, гдје ме послјије власт запопи.

— А онако нијеси, да речеш, каквијех школа учио?

— Нијесам никаквијех.

— А знаш ли правило службе како ваља и „обредословије“?

— Ја, оче владико, што рекао неки стари поп Стоко: кога сам крстио није се потурчио, кога сам вјенчао није се раставио, а кога сам опојао није се повампирео.

Поп Митар повуче нашег попа за мантију. Владика се слатко насмија.

— Лијепо, оче! — веле да је рекао. — Хвала ти! Таки мени и требају!

Кад послјије пођоше, а поп Митар скочи на нашег попа:

— Како ти да говориш онако пред његовим преосвештенством!

— Да како ћу? — рече наш поп. — Онако је све у длаку! Још сам заборавио да му кажем да сам и једног Турчина покрстио, и ено га, сви га знате, ваљан хришћанин и један по један газда у селу.

Али владици збиља омилио наш поп, јер прве недјеље послјије тога, истом поп подијели нафору, а једне каруце рррр! па стадоше пред цркву. Скочи један што сједи с ко-чијашем, па попа у руку:

— Хајдете — воли — поздравио вас господин владика, да идете на ручак.

Сједе поп у кола, па још и Мару узе са собом. Гигају се, брате, она кола, рекао би човјек: сад ће испасти, а коњи као хале! Скида народ капе, куда поп прође, а свакоме пуно

срце. Није шала, наш поп! Али и јесте човјек! Та приличи му да је сам владика!

Кад је поп стигао у варош, прича Јанко Радуловић, код кога ми купујемо со, и што му је кућа до владичина двора, да је владика изишао пред врата и помогао попу да сиђе с кола, па му није дао ни руке, него се с њиме, вели, у лице пољубио.

Мара одмах потрча, па владика у руку, а он њу у чело.

— Твоја? — пита владика.

— Божја, па моја! — рече поп.

— Да је жива и здрава! — рече владика, милујући дијете.

Сједоше они за ручак. Посадише Мару до попа, па јој виси ножице низ столицу, а сам свети отац намјешта је. Онда уђе један стар човјек и унесе чинију с јелом, а Мара скочи, па њега у руку. Чича сав поцрвене.

Кад чича изиђе, а владика помилова Мару, па рече:

— Овога чичу, ћери, не мораш љубити у руку. То је мој кухар!

— Нека, оче владико, — рече поп. — Стар је човјек! Тако сам ја њу учио.

— Од тебе се, оче, — рече владика, — има и матор човјек чему да научи... А како ти се зове мала?

— Мара.

— Да је благословена!

Послије ручка много се штошта владика с попом разговарао. Звао га да га узме у конзисторију, али поп вели да не може никако оставити села, „а због мене једног, вели, не вриједи да премјешташ конзисторије у село!“

Владика се добродушно и лако насмија.

И с Маром је много штошта говорио.

— Који је оно светац? — рече он њој, па показа прстом на једну икону на зиду.

— Цар Лазар! — рече Мара.

— Гле! А откуд ти знаш?

— Прочитала сам оно доље.

— Зар ти умијеш читати?

— Умијем.

Владика донесе једну књигу, па је даде Мари да чита. Она отвори у сриједи. Намргоди њене очице, па поче гласно и монотono, како сва дјеца читају:

„Маче војску старац Југ-Богдане, у Богдана силна војска била...”

— Стани! — рече владика. — Ко је то Југ Богдан?

— Није он жив — рече Мара. — Он је погинуо на Косову.

— А шта је то Косово?

— Косово је поље, гдје су Срби изгубили царство, и гдје је погинуо српски цар Лазар.

Ту њене очице поново потражише слику Лазарева.

— Лијепо, сине, врло лијепо! — рече владика. — Узми ту књигу, па читај код куће!

— На поклон? — рече Мара, изненађена.

— На поклон!

Бјеше то једна велика пјесмарица, сва у злато увезана.

Поп нагнуо главу, а од милине све му сузе капљу у тањир.

Послије је владика питао шта је учила, и кад она одгозори да сзршује четврти разред, запита он попа:

— Па шта мислиш сада с њоме?

— Мислим, оче владико, да је дам у кумову кућу, да се дијете учи раду.

— Штета би — вели владика, — била отргнути дијете од школе. Ово је — вели — глава, каквих мало има. Није се она родила да бере кудјељу. Него ти њу дај даље у школу!

— Не чу ти, оче владико, свршила је!

— Знам, свршила у селу, а сад је дај даље у варош, у Биоград.

Попа штрѣцну, као да га неко ножем удари.

— Зар да се одвојим од својега дјетета? — А брада му задрхта.

— Е — вели владика, — ти си своме дјетету највише добру рад. Па ја велим, не треба да стајеш њеној срећи на пут.

— Не дао Бог! — рече поп, грцајући. — Па шта да радим? Научи ме!

— Пошљи је у Биоград на науке.

— А колико то траје?

— Четири године.

Поп преблиједе као крпа и разрогачи очи. — Шта се то, побогу, толико учи?

— Науке — рече владика.

— А шта ће то њој?

— Како шта ће, оче? Друкчији је данас свијет него што је био за твоје младости, а још ће друкчији бити, кад она ступи на снагу. Кад сврши школе, може, ако ће, бити и учитељ. А послје, у вароши друга срећа чека дијете.

Поп заћута и даде се у мисли. И владика ћути. Тако те траја неко вријеме, онда рече поп:

— Треба ли ту штогод трошити?

— Једно пет-шест дуката мјесечно.

Попу чисто одлакну:

— Нема од тога ништа, оче владико! Гдје су толики новци?

— Па ти — вели — имаш имања, како су ми причали, на хиљаду дуката.

Поп се забечи:

— Каквих хиљаду дуката, каква имања? Немам ја ништа. Њој је, истина, народ нешто одредио, али не вриједи све ни сто дуката. Нема ту ништа од школе!

Владика се мало искашља.

— Ласно је — вели — за новце, тек ако ти пристајеш. Све ћемо то лијепо намјестити. Имам и ја неку цркavicу,

коју сам за школу одредио, а — вели — не знам боље прилике од ове.

— Оче владико, старија је твоја и паметнија од моје. Само још да видим шта ће село рећи.

А у селу ко' смије рећи што против владине воље и ријечи? Нијесу се дуго препирали. Сељаци се шћућурише, само их срце боли, али што мора бити мора!

И послије мјесец дана већ се опрема дијете за пут.

Силне се припреме чине.

Дан пред полазак мутљају се жене из цијелога села по поповој кући. Ту је камара сирчева, колача од пекмеза и тијеста, лепиња и пгача, лонаца с кајмаком, живих и пржених пилића, пастрме и толико „заире“, да би Војин четовођа рахат цијелу чету њоме нахранио. Мићо донио из зароши шарен нов ковчег, и у њега трпа Икономија силне чарапе, кошуље и убрусе.

Жене посједају на клупу под орах, милују Мару и плачу, а она уплашено иде из крила у крило. Не плаче, већ замишљеним очицама гледа у шта му драго. Чупка ресе на кошуљи и не говори ништа. Ништа не једе и не пије. Чисто дијете дошло ван себе; некаква му ватра подишла обрашчиће, и кад што проговори, то је као у некаквом заносу.

— Дабогда да ово све на добро изиђе! — рече баба Стевана.

Кад се већ смрче, разиђоше се жене и људи кућама, а оставише попа сама. Није ни он готово ништа вечерао, а ту ноћ узе Мару себи у постељу. Икономија се не може од ње да растане, и кад је мислила да је Мара с попом заспала, изнесе свој губер и простре га пред врата попове собе, па ту леже.

Кад сан, који не може растјерати никаква брига дјетињег доба, савлада немирну душу Марину; кад црне трепазице падоше на запурене обрашчиће, а груди се почеше равномјерно дизати, исправи се поп у постељи. Собу је

освјетљивало кандило, које је горјело пред иконом. Да је у тај пар Иконија провирила, би помислила да гледа светитељске слике. Наднијело се увело старчево лице на пун живота лик дјететов, а с бијеле браде цури кап по кап и чисто се запуши на њеним обрашчићима. И таман се поп наже да је пољуби, а дијете у сну махну руком, окрете се на другу страну и настази спавање. Дубоко поп уздахну и завали се у постељу.

Давно је пала роса, већ се и исток румсни, а поп још не заспа. И кад чу, гдје пред његову кућу сташе кола, устаде и изиђе напоље.

Пред кућом кум Нинко попушта штрање коњима, који се пуше у свјежем јесењем јутру. Кочијаш се испео на кола, па ногом потурује сијено под сједиште. Поп изиђе на капију, у селу је још све било мирно; само гдје-гдје што шкрипне ђерам, или лупне капак од прозора. Кокоши ваде глазу испод крила, али још не скачу са сједала.

— Добро јутро, куме, и благослови! — рече кум Нинко, кад угледа попа. И кочијаш се исправи у колима и скиде капу.

Поп га отпоздрави:

— Добро си поранио, куме!

— Шта ћу? — рече кум Нинко. — Пробудих се раније, па кад не могах заспати, а ја викнух дијете да хаата.

— Ходи у кућу! — рече поп. — Мара још спава, а Иконија нам може испећи казу.

Не рекох вам, да је такав договор, да кум Нинко вози Мару у Биоград и понесе владино писмо куд треба. Поп не може од цркве, а и од старости. А гдје би њега, старца, пустио народ на пут, и како би њему било да остави дијете у Биограду, па да се сам врати? Бог зна, би ли он то могао икако и поднијети?

Ту они говорише које о чем, а највише о путу и о Мари. Много поп савјетује и моли кум-Нинка, да пази на ово и на оно и да добро упамти све, па да му послочије прича,

кад се врати. Тако они бригају бригу, док Мара спава тврдим сном. Већ се заблиста од истока. Стадоше још двоја кола пред попову кућу. Дођоше жене и људи из сусједства, а и који су даље сједили. Још једно по сахата, а аслија бјеше пуна људи, а пред кућом више од десетора кола, а Мара — још спава!

Кум Нинко погледа у сунце, које се помоли.

— Осваја дан — рече, — ја велим, у име Бога и с твојим благословом, куме, да се крећемо.

Иконија с црвеним очима утаче се:

— Спава још дијете!

То бјеше препона. Ко може стегнути срце па сада пробудити дијете?

Али кад прође једно четврт сахата, и кад се с пласта поче пушити, а са траве роса дизати, уста поп па пође у кућу. Сзи умукосе, нико ни ухом да макне, поп уђе у собу.

Дуго гледа мирну и безбрижну савјест како спава. Стаде под икону и помоли се Богу, па одважно приђе крвету. Метну дјетету руку на чело:

— Маро, сине, устани!

Дијете протрља очи и отвори их. Дубоко уздахну, па гледа великим безазленим црним очима у попа:

— Како сам лијепо сањала, бабо!

— А шта си сањала, ћери?

— Сањала сам ко ја у некој великој вароши, па ко неке велике, велике куће; па ко ја се возим на златним колима; па се све љуљају као владинина!

— Па сад ћеш, ћери, у име Бога, у Биоград — рече поп и силом развуче уста. — Тамо ћеш свега видјети.

— Биоград! — рече дијете и промијени се у лицу, а срце му залупа.

— Устани!... Сви те чекамо... — рече поп, па побјеже из собе.

Послије је ушла Иконија с другим женама, и кроз једно четврт сахата изведоше, плачући, дијете, које се и само купало у сузама.

— А шта балите, ви, жене, и цвијелите дијете? Ви ништа друго и не знате! — рече Аксентије Смиљанић и обриса рукавом сузу.

Мићо изнесе Марин ковчег и тури га у сијено под предње сједиште. Поп пољуби Мару:

— Пођи с Богом, Маро! Нека ти је он у помоћи!

Онда сви редом почеше љубити дијете, и најзад је Нинко понесе, као да су јој двије године. Рече јој да се прекрсти, па је метну у кола горе. Онда се и сам прекрсти, па се посади поред ње и пришапта јој:

— Пољуби бабу још једанпут и кажи: „Благослови ме!“

Она се наже из кола попу и пружи руку:

— Благослови ме, бабо! — па наслони усне на увелу спозу руку.

Жене покрише очи, људи чепркају палицом по прашини и гледају на другу страну у плот.

Наста тишина.

Поп метну обје руке на Марину главу и узе шапутати.

А кад он диже и исправи главу, Нинко викну кочијашу:

— Ошини!

Коњи пођоше. Поп пристаде уз кола и загрли се у ходу с кум-Нинком, па рече:

— Чувај ми, дијете, тако ти живога и самосаздаога створитеља!

Нинко потхвати дијете руком испод мишке и привуче га к себи, а коњи почеше касати. Мара се окрете оцу и престављено викну: „Нећу у Биоград! Нећу!“ Али слаб јој бјеше гласић. Не чу то ни поп, ни кум Нинко, ни кочијаш.

Коњи све крупније касају, и она наслони главу на Нинкове прси, па неутјешно и силно зајеца.

Још мало се види, кроз облак од прашине, како се кола крећу.

Већ окретоше Зебићевим шором, а поп и за њим сав народ не миче се с мјеста и не одваја очију. Кад већ кола замекосе, поп обриса очи и погледа по народу. Махну слабом главом, као да рекне „Збогом“, и пријеђе преко пута. Отвори црквена врата и ницице паде пред олтар, а челом дохвати земљу. Лежао је тако може бити четврт сахата, а кад се диже и окрете, угледа пуну цркву народа.

Кад се Нинко послѣ недјељу дана врати из Биограда, није могао наодговарати свијету. Причао је многа чуда што је видио у Биограду, да му једва вјеровасмо. За Мару вели да је најприје с писмом владиним ишао у једну школу и предао га школском старјешини. Овај, вели, кад прочита писмо, отишао је с њиме и са Маром кући неког професора Вучетића и ту је Мару предао. Причао је, како у тој кући има много којешта, да ни десето не знаш чему је и зашто је, и како се човек може ласно обрукати, ако добро не пази. Тако он, вели, и не гледа, већ пљуцка испред себе. Кад случајно обрне очи, а на патосу стоји једна велика пјесковница, за мал', вели, што није у њу пљнуо. Послије, каже, све код тог професора, нудили му да наспе чорбу себи у тањир, али он, вели, казао: „Нека, хвала, могу ја и из чиније“, те није хтио прљати тањира. — Знали смо ми већ унапријед да нас он неће осрамотити!

Поп га је час по прекидао: „А Мара?“ или: „А она шта каже?“, а Нинко намјешта што боље умије. Каже, да је весела као птица, и да је људи, код којих је, пазе да не може боље бити: „Не слази“, вели, „с крила“. Дабогда! Само што нешто сметено прича како се растао с њоме: „Није“, вели, „ни плакала!“ Гдје ће то бити да дијете не плаче?

Што да вам причам како нам је било без ње; што да вам описујем како је сиромах поп чисто занесен и често хоће ово, а ради оно, мисли једно, а говори друго? Што да вам приповиједам како смо били као убијени, и како је кум Нинко сав поцрвенео, кад послѣ десет дана доби поп пи-

смо од Маре, у коме прича: како јој је самој, како је хтјела да се ухвати за кум-Нинкова кола, кад се он враћао, како се све крије од госпође за дрва у шупу, па плаче сама, и како, каже, хоће да умре? Не треба ни око тога да се задржавам, како је поп на брат на нос спремио кола за Биоград и с тим писмом отрчао владици. — Све то само би разблачило приповијетку, и све то би само онај разумио, који је своје рођено морао послати у туђину, или који је сам у својој младости морао оставити свој зазичај. А ко је то све преко главе претурио, тај зна како најзад и туга малакше; легну њени таласи по срцу, и уморну површину дотиче само још писмо од милога, као ластино крило мирно огладало воде.

Дан за даном, недјеља за недјељом, па и мјесеци клизе неосјетно. Што прође, изгледа да је мало час било, само у будућности види вјечност срце које чека. Кад је пошљедњи мјесец школске године, не може човјек жив да дочека. Али нема више туге. Разведрила су се лица, и некаква неспокојна радост ожарила и увело попозо лице. Ударише врућине. Иконија већ кречи погову кућу, и спрема се дочек за Мару. Једног дана и кум Нинко сједе на кола, па у име Бога оде у Биоград, а весео народ само једно поручује: „Похитај, не задржавај се!“

Марина соба као рај. Прозори закићени липовим грамама, под гредице подвучени струкови босиљка. На пећи саакојака цвијећа; нова шареница прострта по постељи. И само се још нестрпљиво ишчекивашо мио владалац, који и не сањаше о својој моћи над нашим срцима.

Боже, кад она дође!

Поп ван себе од радости. Иконија да се угуши од суза, па не пуштају дијете из руку. Жена пуна кућа, па се само вајкају: „Леле мене, како је дијете ослабило!“

— А да, весела друго, гладно и жедно у туђем свијету!
— Па гурај дјетету колаче и друге понудо у руке и у уста.

А на њој слаба промјена. Само што је мало порасла

и што је бљеђа дошла у лицу, те јој црне очи чисто још црње и још се силније цакле.

А она не зна шта да ради. Препуно јој срце, па не може нигдје да се скраси! Сједне на креветац, држи колач у руци и гига ногама. Онда скочи, трчи у кухињу и тјера Иконију да јој прича којешта. Послије трчи по авлији, ваби кокоши, гледа како Мићо изгрће жар из пећи за хљеб, или како сусјед Ђерић прави страшило за птице. Па онда хајд' Нинковој или Глувићевој кући. А они као да им је владика дошао: завирују је са свих страна и већ не могу да је се сити нагледају.

Тако она весели попа и село. Ишла је с попом и владици. Била у школи. Па послвије опет је с дјевојчицама на игри или на раду. Све се боље уобљавају обрашчићи и све црвенији долазе, док већ не измаче мјесец јул, и док кум Нинко не запреже коње, да води душу села из села.

Кад по други пут оде, пође све по старом. Наново је требало чекати годину дана, и кад се она наврши, закла нас лијепо једно писмо, у коме вели: „Слатки бабо! Хоће срце да ми пукне што ти не могу доћи. Причао ти је владика да ме је премјестио у један пансионат, гдје се говори само француски. Цијеле године ишла сам у школу, а сад ме ни о распусту неће да пусте кући. Веле: морам учити француски, да стигнем друге и т. д.". Можете мислити како нам је било! Али шта ћемо? Попу не смијеш ни поменути да устане око владике, не би ли је он како истргнуо отуд и добазио нама, ма на недјељу дана. То би њега, сиромаха, само још јаче цвијељало, јер он је, зацијело, и сам већ с владиком о томе говорио. Покуњисмо се, па ћутасмо.

Претурисмо још годину дана преко главе. Кад је требало да дође, поп доби писмо да ове године о распусту иде госпођа, код које је Мара, у Беч, па хоће и њу да поведе. Владичина је воља да дијете, прије него се сасвим врати кући, види што више свијета и научи се чему се год деси прилика. Попу је казао: „Стрпи се, оче, још годину дана!

Нека дијете прође свијета. А послјије, кад ти дође, нећеш се више од ње одвајати!" Тако опет наступи вјечност, послјије које ће зар и нама гранути сунце.

Међутијем мијења се штошта у селу — вријеме чини своје! Наш стари учитељ остави нас — оде, сиромах, на пут на који се иде затворенијех очију. Бог да му душу прости! Жао нам га је било. Био је, сиромах, некако прирастао за село. Лијепо смо га сахранили. Послије распустисмо дјецу, а школу затворисмо.

Сад смо се сви надали да ће нам Мара доћи за учитеља. Већ је поп с неколико старијих људи ишао због тога и владици, и он им утврдо обећао. Сиромах покојни учитељ, чисто нам је... баш се човјек гријеши!... хтједох рећи: чисто нам је, Боже-прости, стојао на путу.

Да видите, јесмо ли дочекали чему смо се надали!

III

Бјеше недјеља послјије подне. Народ се искупио код записа. Изнијели један сто из суднице, поред њега дугачка клупа и неколико троногих столица. Засјели старији људи и поп, па разговарају о овом и оном, а младеж се игра и весели.

А друмом за наше село иду једна кола, и у њима један господин човјек. Чудан мало на поглед. На глави му широк сламњи шешир с црвеном траком. Испод шешира смеђа коса пада на чело. Густе обрве готово се састају, а међ' њима једна дубока бора, која се ни онда не изједначи, кад господин човјек затури шешир и рупцем брише зној с чела. Мора бити да се с њом родио. Чудно она отскаче на младом лицу, усред кога сједи мало кукаст нос, а под њиме малени густе брчићи, које је он на обје стране рашчешљао, те су на крајевима растресени и шири него под самим ноздрвама. Доња му је усна мало висјела, а горња је мало издигнута, те се виде бијели као снијег зуби, мало искривљени као плот који

је посрнуо. Лице му је поблиједо, ал' не мршаво, а велике смеђе очи до пола затворене, жмире и увијек гледају на страну. Има му двадесет и двије до и три године.

Ништа не говори с кочијашем. Пуши цигару иза цигаре. Гледа само око себе и као да није весео. А са оне боре на челу не може човјек ни знати како му је, јер увијек изгледа мргодан и зловољан.

Иде он у наше село и ено га гдје уђе. Хајд', хајд', па право у народ. Уставише се кола. Гледамо ми ко ће то бити.

Господин човјек неспретно скочи с кола, па тромо, и као да је богзна како уморан, приђе столу, гдје је и поп сједио. Не назва Бога, само мало климну главом:

— Је ли овдје кмет?

Ми помислисмо да је нов ћата, па поустајасмо. Кмет скочи:

— Ја сам, господине!

Господин човјек извади готову цигару, па тури у уста и наокришке, а све гледајући кмета, приђе столу; засрати шешир, наже се према попу и пружи руку.

— Жив био, сине! — рече поп.

Ал' господин дохвати кутију са жигицама, која је пред попом стајала, и брзо трже руку назад. Исправи се, па са стране баци поглед на попа, још већма зачкиљи, а бора на челу као да још дубља дође.

Онда се опет лијевим раменом окрете кмету:

— Гдје је овдје школа?

— Ту је, господине, одмах до цркве.

— Води ме! — рече господин човјек.

— Затворена је!

— А ти је отвори! Ја сам наименован за учитеља у овом селу.

Гле!... Нов учитељ!... Како то?

Поп се исправи, па га стаде гледати. И ми се ослободисмо. Посједасмо опет, правећи и њему мјеста, ал' он не хтједе сјести, већ опет вели кмету:

— Дела брже, уморан сам. Отвори школу и пошљи ми фамилијаза.

— Сједи, човјече! — рече ослобођени кмет. — Није сабља за вратом.

Учитељ се насмија, ал' само лијевим крајем уста, и лијево око сасвим му се затвори, а онијем другијем погледа кмета најприје у опанке, па онда у капу:

— Нећу — вели, — хајде ме води!

— Ама сједи, да пијеш штогод! — рече кмет.

— Нећу ништа — рече он оштро, а врх оне боре показаше се још двије преко ње, — води ме!

Кмет оде с њиме.

— Како је ово чудо? — рече Остоја Пуршевић. — Јал' је нешто превећ мудро, јал' је сасвијем лудо!

Сељаци слеглоше рамзнима и, сами не знајући зашто, дадоше се у некакву тамну слутњу.

Другога дана изишао учитељ у механу. Сједне сам, на-мргоди се па ћути. Поручи штогод да једе, па опет у школу. Дјеце није било, јер је већ био јул мјесец, па због оно неколико дана до распуста не хтјесмо сазивати дјеце.

Попа се клони, да је чудо. Већ је недјељу дана, а с њиме није још ни ријечи проговорио. Кад би у недјељу, а поп га чека да држи пијевницу. Јес', ал' учитеља нема! По-слије службе дигне се поп, да види да учитељ није што болостан. Кад уђе у собу, а он лежи на кревету, који је начи-њен од кухињских врата, под која је подметнуо на четири краја по пет-шест цигаља. На ногама му панталоне, а горе само кошуља. Босоног лежи и чита некакву купусару.

— Помози Бог! — рече поп.

Учитељ занесе објема ногама као рукуницама, па их спусти низ кревет. Турн кажипрст у књигу, па је метну у крило. Поклони се мало пут попа, па оста сједећи на кревету.

— А камо се ти, учитељу? — рече поп.

— Ево ме!

— Знам! А камо те у цркву, да пјеваш?

— Нијесам пијан да пјевам!

Поп устукну један корак, најхе се напријед, па зачкиљи и гледа у учитеља.

— Шта ме гледаш?

— Ништа! — вели поп. — У цркви се пјесмом слави име Божје.

— Па кад ти се слави, а ти га слави! А мене немој дирати! Видиш да радим!

Па опет се извали на крезет и отвори књигу.

Поп се прекрсти, па натрашке изиђе из собе.

Одатле оде полако кући. Сељацима не рече ништа. Сам се даде у неке мисли.

Од то доба он учитеља никад више ни за шта не запита, нити је с њиме долазио у додир. И учитељ, чим види попа, а он погне главу, намргоди се још јаче, игра се прутитем и пролази као мимо турско гробље.

Ко зна зашто он тако чини? Ко зна шта је поп о њему мислио?

И тако се учитељ осами. У прсте бих вам могао казати сваку његову ријеч, тако је мало говорио. Кад видје да му и оно мало, што овда-онда преговори, нико не разумије, а он се дусне, окрене главу на другу страну и, мргодан, оде.

Једанпут иде он полако поред ковачнице. Ковач је нешто теретно радио, сав мокар од зноја, залијепила му се кошуља за широка леђа, а он стао на врата од ковачнице, па духа. Наспрам тих врата друга су, те тако се игра вјетар кроз ковачницу и хлади знојавна ковача.

Кад учитељ дође напоред њега, а он се окрете:

— А што си ти, море, стао ту?

— Што сам уморан — рече козач.

— Знам; а што си стао на промаху?

— А?

— Што си, велим, стао ту, да те тако знојавна бије вјетар?

— 'Вако ја, кад се ознојим! Станем на вјетар, па чисто забрекнем. Па кад послјије опет узмем чекић, чини ми се да у њему нема пет драма, а леђа ми чисто шкрипе.

Учитељ се насмија. Онако: једним крајем уста и једним оком. Погледа ковача још једанпут, не рече му ништа. Само се зави у струку и оде даље.

Други пут Павао Ђерић води волове с празним колима. Стока се нешто узарумила, па неће с мјеста, а Павао се наљутио, поцрвенео у лицу као паприка, виче на волове и доре ајдамаком куд стигне.

А тек учитељ пред њега као какав капетан:

— А што — вели — бијеш ту марву?

— Ја шта ћу, кад неће да иде?

— А што је не храниш добро, па би ишла?

Павао исколачи очи:

— Зар не видиш да је сваки као пуче, апостола му његова? Па да га не бијем! — Па опет: плус!

— Гори си од те марве! — рече учитељ.

Павао се испријечи:

— Немојде ми пристајати на муку, кажем ти, већ гледај свога посла! Знам ја тебе добро, који си ти!

Учитељ зачкиљи очима:

— А који сам ја?

— Чивутин — рече Павао. — Ја те не видјех ни да се крстиш, ни да клањаш. Не знам само чивутскога закона.

Ту он још љуће оадре дешњака. Волови уједанпут потрчаше. Павао се дохвати за стражњу осовину и сједе на њу, па поиздалека, окренув се учитељу, викну: — Упамтиде, ти, учитељу, коме си казао да је марва!

Сељаци су видјели, истина, да је овај учитељ сасвијем нешто друго од пређашњег, и мислили смо сви да је он учеван човјек, али га нијесмо марили. Нарочито га је то црнило што га поп ама ни у уста не узима.

Нико се није с њим дружио, осим једнога Јеротија Ковачевића, који га је заклањао и бранио. Тај је Јеротије чак

и ишао њему. Шта су њих двојица говорили, то се не зна. Једанпут довуче Јеротије американски плуг и стаде се хвалити како га је учитељ научио. Ал' кад га забоду у неку крчевину, а плуг пуче на двије поле, као да је од леда. Псује Јеротије што му на уста дође, и кад се он даде да га учи којеко, ко није ни орао ни копао. Тако и он остави учитеља себи сама и његовој глави.

Од то доба учитељ поста још већа ћуталица и још осамљонији. Једно вече писао је неком своме другу: „...Бош посла! У народу се не може ништа учинити. Заузимајући се за њега, пишући и говорећи, упропастио сам своју каријеру и спао на то да будем учитељ!... Овдје су сви моји покушаји јалово испали. Народ је глуп и затуцан! Имају једног попенду, који је још с два-три капиталиста притиснуо пола села, а све благочастивим намјештањем. Он с овим капиталистима експлоатише сељака — подржава га све јаче у глупости — а сам ништа не ради!... Хоћу да пресвиснем, гледајући ову неправду!...”

IV

Већ се приближаваше Петровдан. Сваки дан ишчеки-васмо Марину поруку за кола. Али дође и Петровдан, а писма од ње нема. Једно вече, трећи дан по Петровдну, враћају се људи с рада, па стоје пред судницом и говоре нешто о пушницама. Ја сам био с Радојем Никодићем у лову, и кад се вратисмо, умијешасмо се и ми у народ. Већ се хвата мрак. У даљини опазисмо нека кола. Кмет погледа на ону страну, закиљи очима и труди се да позна ко је. Уједанпут плесну рукама:

— Мара!

— Мара! — гракнусмо ми, а ћата, што боље може, попу на муштулук.

Радоје опали из двоцијевке... Поп, гологлав, потрча

пред кола, која се уставише, раширио руке и рида, а вјетрић му се игра бијелом брадом и с оно мало длаке на глави.

Мара бјеше сама у зачељу. Брзо устаде, лијевоом руком покупи хаљину, десном смаче шешир с главе, дохвати се за лотре и лако скочи на земљу.

Поп је ухвати објема рукама за главу, па је љуби у чело, а нама иду сузе. Поздравља се она с нама — каква је, једва да је познаш! А кад коме од нас момака пружи руку, а он сав поцрвени. Искупи се доста свијета, па је као младу одведосмо поповој кући. Поп од радости ни говори ни ромори, само брише очи, и тек постарији људи што је по штогод припитају, а млађима се чисто везао језик. Није шала, као каква госпођа! Па какве су јој оне хаљине, па како иде!...

Сутрадан устала она, стала на врата, па гледа. Поп је већ давно био у градини и сваки час се враћа, да види је ли Мара услала. Пред зору је била лака киша. Земља бјеше свуда влажна, а са дуда спрам врата још нијесу испариле кишне капљице, па га обасјало јутрење сунце, те се цакли као полелеј у варошкој цркви. На букви кликће дјетлић, а са ораха му се одазива жуња. Сунце блиста, а облаци се разилазе.

Мара стала на врата, па гледа неким широким погледом. Дубок јој је дах, а чудно јој нешто у грудима.

— А што си ми се замислила, голубице? — рече Иконија.

Мара још дубље повуче пару:

— Ништа! — рече, а поглед јој упрт у даљину. — Како је све дивно, пуно живота, како је свјеж ваздух!

Иконија јој завири у очи, па онда погледа на страну, куда Марине очи бјеху управљене:

— Дуд? — рече она.

— Шта?

— Гледаш у дуд?

Мара се слабо насмјехну:

— У дуд и свуда! — Па замишљено настави: — Чисто сам гладна овога ваздуха.

— Е, печем ја каву за тебе — рече Иконија. — Знам ја, ти си се поварошанчила. Волиш ти бијелу каву!

У то дође и поп из градине. Његово светитељско лице бјеше опет узело земаљски облик, јер га радост бјеше обасјала: уста су му непрестано развучена, а на бијелим трепавицама час по виси капљица, којом душа роси, кад јој се мркне и кад свањује.

А кроз летве од чардака у сусједној авлији цакли се једно око. Тај је чардак Ненада Ђерића, а у њега је син Павао, момак за женидбу. Онај исти, коме учитељ рече да је марва.

Сјоде поп с Маром за сто под орахом. Иконија донесе бијелу каву.

Поп не скида с ње очију.

— Шта си радила, сине, откада си устала?

Мара узви обрвице. Уморно крене очима око себе, па кад упре у попа, њему је као да га полијева неким животно-творним балсамом.

— Гледала сам природу — рече она безазлено.

Поп протури прсте једне руке кроз прсте друге руке, испружи оба кажипрста и састави им врхове, па тако склопљене руке положи на сто. Заврати се мало на клупицу, а главу нешто искриви на десну страну и погледа у небо.

— Природу! — рече он замишљено. — Да! Тој сам се мисли и сам поклатио! Велика је то књига! Ко њу чита, тај се ближи Богу!

Да, али поп не зна од колико се руку може читати та књига.

Дани измичу, Мара је цар села. Свакоме су пуна уста. Нада да ће нам она бити кад-тад учитељ, заносила нас је све. А она хода по пољу. Замишљена је — али јој је јасно лице. Није то туга, ни брига, што занима њену душу.

То је она сентименталност, ваљада својствена њеним годинама и школи коју је учила. Ходећи тако, састајала се и с

учитељем; најприје га се, веле, плашила, али послје се већ навикла.

Тако је то ишло мјесец дана. У то доба Мара поста још замишљенија. Чудновато се поче понашати.

Сједи неки пут с нама. Ћерета и прича шта има по свијету, па онда скочи; само што рекне: — Треба радити! — па нас остави, а ми BLEЈИМО за њом.

Или дође послје подне, кад се поп наслонио на шареницу, па га гледа, нагне се према њему, па се одједанпут тргне, издигне главу, уђе у собу и отвори књигу.

Или хода по пољу. Запјева славуј поистиха, па крепко, милостиво и ситно, весело као сватовска пјесма, па тужно као опијело. А она га слуша, слуша, и поглед јој лута по зраку. Онда уједанпут тресне ножицом и уздигне главу:

— *Luscinia philomela*! Па шта? — Или тргне боквицу из земље, па завирује прстић, који је још као дијете порезала, и који јој је Иконија боквицом превијала. Гледа листиће и мисли нешто, па га онда чисто срдито баци и с некаквим поуздањем шапне: — *Plantago lanceolata* — проста ствар.

Неки пут, опет, стоји сама у соби. Нешто се страшно бори са самом собом. Ударе јој сузе, па плаче, плаче, па опет уједанпут утре очи, дохвати књигу, тресне о сто, отвори, па навали читати.

Сјела једном под орах. Плете, а књигу метнула преда се у крило; намргодила очице и чита, не престаје. А на откосу више ње стоји млад човјек. Подбочио се на косиште и тражи очима попову кућу. Или извади двојнице, дува у њих и њихов јасан писак тужно плива зраком. Није то позната пјесма, није ни игра — ко ће га знати шта је то? Па је онда тресне о ледину, истеже прстима оно мало длочица на уснама и мрко гледа дашчару, гдје је школа. Подилази му крв на очи, оне су влажне, и лице гори као у грозници.

А кад мрак притисне земљу, неко се шуња поред попова плота. Не бијели се на њему сељачка кошуља, ни на

путу остаје широка стопа од опанака. Наслони се на врљике, а из попове куће, као мјесечев зрак, лако се креће друга слика у дугим хаљинама; корача плоту, и дуго и тихо шапућу. Нико то не види, нити ко опажа на другој страни иза амбара црне Павлове очи, како просијецају ноћни мрак.

— Не знам просто шта да радим — говори слика из авлије.

— Остани! — вели слика са улице.

— Одмах си се расрдио!

— Не марим за мало душе, ја нећу овдје да се с тобом цмакам! Ја хоћу рад! Или ме волиш, или не волиш! Једно или друго! Нећу тањир од два лица. Не волим људе који што хоће не могу, а што могу неће. Или — или!... Видим све... Боље се врати, па читај сентименталне романе и љуби оца у руку...

Ноћ је била црна, као мало која њена друга. Нигдје се ништа не миче, само совуљага ћуче њену страшну пјесму. Пси подвију реп, па завијају, а уморан сељак прене иза сна, прекрсти се: „О твоју главу!“ па опет спава.

На један стуб од звонаре стојао је наслоњен Павао Ђерић и као соко гледа у помрчину.

У тај пар из школске авлије изиђоше једна кола, па готово трком пођоше улицом.

Павао опали из пиштоља, а запаљена се сукија устави под школском стрехом, а у врапчијем гнијезду.

Кола пођоше још брже. Из сусједне авлије испаде с малом пушком старац Матија Ђенадић, који је, веле, још под Милошем ратовао.

— У помоћ! — викну Павао, потрчавши њему.

— Шта је?

— Побјеже учитељ!

— Бестрага му глава! Шта дижеш вику? — рече бунован Матија. Павао му приђе и шану још нешто.

Матија опали и сам из пиштоља:

— У помоћ, браћо, поведе се робљо!

Поп се пробуди, па, уплашен, потрча право у Марину собу:

— Устај, сине, некаква буна!

Али из Марина кревета нико се не одазва.

Поп приђе кревету и пипаше по њему, да пробуди Мару, али кревет бјеше празан.

Он истрча напоље. Већ се бјеше прикупило нешто сељака. Некакав страх бјеше обузео попа, да се једва држаше на ногама.

Аксентије Смиљанић позна га у мраку:

— Побјеже! — рече он.

— Ко?

— Учитель!

Поп дахну душом:

— Срећан му пут!

— Шта? — рече Аксентије. — А Мара?

— А?

— И она с њим!

Поп се занесе, и а да падне наузнак, а сељаци га прихватише.

У тај пар Павао излети из авлије с колима и с коњима!

— Сједајте! — викну он. — Сад ћемо га ухватити!

Двојица-тројица метнуше попа у кола. Посједаше још њих неколико оружаних, а Павао шиба коње да све врца крв.

За њима пристадоше још неколико кола.

Народ се искупио. Чудно да млађи људи, ма колико да су вољели Мару, сматраше цијелу ствар за изгубљену, и, да није старијих људи, не би можда ни у потјеру ишли. Али старији бацају пушке, сједају на кола и трче изван села. Кмет се помамио:

— Живог или мртвог! — даре се он. — Живог или мртвог; моја глава цареву плаћа.

И у час, као неким чудом, сви неодољиво зажељеше ухватити учитеља и отети му Мару. Граја се дигла, и силно као оркан креће се маса Зебићевим шором. Неколико коњаника пролетјеше као стријеле. И ја се стрпах у једна кола. Изиђосмо из села, стизасмо људе, стизасмо и стизаху нас кола, и цио тај урнебес креташе се једним правцем.

Дођосмо већ у прво село.

Преметнусмо школу, јер се наш учитељ са овим пазио; преметнусмо механу; питасмо узбуњене сељаке: не видје ли ко шта? — нико нам ништа не умједи казати.

— Отишли су преко Јаруге! — викну гомила, и све наже, као јато чворака, натраг.

— Овуда! Овуда ћемо га пресрести!

Звукте кола, и пуцају осовине, а одлијећу наплаци и коњске плоче.

Ал' да се удари путем на Јаругу, морали смо се вратити до близу самог села. Кад се опет примакосмо, чусмо поново пушке у нашем селу и видјесмо како се црвени небо.

— У село! У село! — чу се са свих страна.

И све груну опет Зебићевим шором. Кроз село лете људи и вичу: „Ватра!“, „Ватра!“, „Изгорје школа!“, „Изгорје црква!“ Па опет пушке, лупа и тандок котлова и чакала; а кроз цијелу ту вреву чује се ситан глас цркваног звона.

Кад стигосмо пред школу, а она гори увелике. Црква, хвала Богу, још здрава, читава, само што вјетар наноси пламен на њу, и сваки час чекамо, кад ће планути.

Поп, који је до то доба ван себе лежао у колима, скочи напоље као момак од двадесет година. У очима му нешто страшно, да те свега језа подиђе. Било нас је, који смо мислили да је помјерио памећу.

— Воду! — дрекну он.

Рекао бих, хиљаду котлова се сасуше у пламен. Али он још јаче букну; сукну далеко иза звонаре, а варнице се хватају за небо. Шљеме бјеше све у пламену. Пуцају рогови

и греде, већ је и таван дохватило; а у школи се свијетли као у по дана. Уједанпут загрмје попов глас:

— Икона! Икона!

Ми погледасмо кроз прозор, а Свети Сава гледа оним истим мрачним и озбиљним погледом на нас све.

Поп полетје на један прозор. Двојица га дохватише за мишке, али се он отрже и ускочи унутра.

У тај пар цио један крај шљсмена паде покрај прозора и дохвати кућу и са те стране, те му запријечи позратак. Дим се сази. Народ вришти и сипа воду, а сјекира тутњи. Ми више не видјесмо попа.

Тада Станоје Исаковић лупи сјекиром у врата. Она одлетјеше, и ми угледасмо попа у пламену. Држи икону и дигао је више главе.

Нама жива срца попуцаше. Престравили се, па заборавили и да гасимо. А он стоји. Црвен га пламен обасјао, бијела брада прекрила сва прса, дигао икону више главе, и кроз онај тутањ и праску чусмо његов јасан глас, пјесму и ријечи: „...первје бо пришел јеси, светитељу Саво“...

Нинко цикну као гуја, кад угледа попа:

— Спасавajte кума, ако ћемо сви изгинути! — Онда скочи на једну врбу до самог шљсмена, па као бјесомучан и не знајући шта ради, стаде лупати сјекиром по једној греди од тавака. Греда с праском паде посред собе између двије скамије, варнице посукташе, а проломљен таван наже се у пламену и хоће да дохвати патос.

— Додајте ми добар катао, пун воде! — дераше се Нинко.

Дадоше му.

Он дохвати катао објеручке. Оприје се ногама о врбову грану, а леђима о другу, па га зањиха и баци на проваљено мјесто. Врба пуче, а Нинко љоску на другу страну о земљу, а катао изручи сву воду на проваљено мјесто. Чвркну вода, а дим се склупча. У соби се ништа више не виђаше од дима.

Опет као да се чује попов глас, али је загушен, и не разбирају се ријечи.

Мало послије разиђе се дим, и ми га угледасмо како поскочи преко греде, која се пушаше на патосу, па пође вратима.

— Воду на врата! Обарајте греде! — чује се дрека са свих страна. Читав облак од воде сасу се на зид, гдје су врата.

Поп таман да скочи још преко прага, а Бурмазовић, који је стојао са стране, и не видјећи попа, маче сјскиром по довратку. Поп преко прага, а пламена греда више врата тресну и лупи попа по потиљку. Он паде ницице и прсима на земљу, а икону диже више главе. Сасусмо чабар воде на њега и греду и извадисмо га испод ње. У тај пар цијела школа с ужасном праском груну о земљу, и све се начини као велико огњиште. Однијесмо попа његовој кући. Из уста и носа лоптила му је крв, а ноге висјеше као мртве. Још је дисао. Намазасмо му уљем изгорјело мјесто на леђима, поквасисмо кошуљу оцтом, па му је навукосмо и положисмо га у кревет. Он се није разбиро. Кмет викну скупљеном нареду:

— Добар кочијаш по доктора, а добар катана по владику!

Двоја-троја кола у највећем трку полетјеше, а Војин Арнаutowић забодe своје бијелцу оструге у трбух.

Онда се спусти грозна киша. Из грдне гомиле жеравице, гдје је била школа, сукне још час по пламен, а варнице полетјеше небу, али плъусак освајаше. Пред зору се још само слабо пушаше, а владика и доктор стигоше у село.

Кад они уђоше у собу, на нашу радост, разабра се поп.

Погледа око себе:

— Гдје је икона?

Ми му показасмо.

— Метните ми овдје! — Он показа руком на прси, и ми му положисмо икону.

Владика приђе на прстима, а очи му пуне суза:

— Како си, оче?

Поп се трже и обрте очима на ону страну, гдје владика стојаше.

— Шта те боли? — рече владика.

Поп с муком подвуче руку под икону и метну је на срце:

— Овдје!

Доктор приђе, обрташе га, јадника, и овамо и онамо. Узе га бости чиодом по ногама и све до појаса, а све пита:

— Боли ли те? Осјећаш ли штогод?

Поп слабо одговара:

— Не!

— Боли ли те ма штогод? — рече доктор.

— Овдје! — рече поп и метну руку опет на срце.

Доктор нареди да га оставе на миру, да га нико не дирe ни зановета, а владици напољу рече:

— Не може ништа бити. Пукла му је кичма!

Он оде, а владика се врати у собу.

— Оче — рече владика, — желиш ли штогод?

— Да се исповједим! — рече поп.

Владика се забезекну:

— А какав тебе гријех мори?

Поп слабо махну руком, као да му приђемо. Владика сједе на столицу до кревета, а ми се искупили унаоколо.

Слабим гласом поче поп:

— Оче владико, сјећаш ли се, кад си ме питао шта сам учио?

— Сјећам.

— Сјећаш ли се, да ми ти рече да је то доста за добра пастира?

— Сјећам!

— Чуј ме, оче, владико, и ви, браћо! Ја изгубих душу што нијесам учио школе. Са тога изгубих и дијете, а одзведе ми га некрштен човјек.

— Како то, оче? — рече владика.

— Тако, оче владико! Ја затварам очи, а дивно видим да је други свијет настао. Дође учеван човјек, с којим ја нијесам смио ни говорити. Видим да му не ваљају послови што ради, али гдје ја, прост човјек, смијем ударити на науку! Немој, оче владико, држати више простих попова, као ја што сам... што сам био... — Ућута и исхркну се, па једва чујно настави:

— Ни ви, браћо, узимати попа који није учеван. Школу одмах зидајте и дјецу учите... Настаје други свијет.

Онда се ухвати за срце, па испрекидано додаде:

— А њој... њој опростите!... Није она крива... ја сам.

У тај пар чу се напољу врисак, и врата се нагло отворише.

На прагу се показа Мара, блиједа као смрт, убијена кишом и временом, сва мокра, а расплетене јој косе пале низ плећа.

Ми се склонисмо, а као да нас пушка посред срца удари. Она корачи једанпут, па паде на кољена. Саже главу, покри очи рукама, а црна јој коса расу се по земљи.

Поп се уздрхта, а сузе му ударише. Он мрдну једним прстом. Ми је прихватисмо и приведосмо кревету.

— Још ближе! — викну поп.

Она на кољенима приђе још ближе, али не дизаше главе, ни руку с очију.

Поп јој метну руку на главу и нешто шепуташе. Послије јој потури руку под уста. Она је дохвати објеручке и обли сузама. Осмијех заигра на попову лицу. Он је дохвати руком за браду и издиге јој лице према себи, па га гледа:

— Служи овоме! — рече поп, а очима показа на Светога Саву, који му је лежао на прсима.

Опет жељно гледа њено болно лице. Смијеш се и чисто не може сит да је се нагледа:

— Сад ми је сасвим добро! Сад ме ништа више не боли! То бјеше пошљедња његова ријеч!

Прошло је од то доба досад шест година. Ја сам лутао по свијету, док ме наш рат не позва кући. При свршетку добијем заповијест да идем у Б. Морао сам проћи кроз моје село. На пошљедњој станици добијем новог коморџију, неког Илију Теовиловића, мога сељака.

Кажем му се.

Много смо штошта говорили. Већ се примицасмо селу. Онда ја закопчавам блузу, набијем шајкачу на очи, зажмурим и одважно га упитам:

— Шта је, богати... — хтједох рећи: с Маром, али ме сам језик поведе, те рекох: — шта је, богати, с Павлом Ђенадићем?

— Е, сељаче и господине, њега је ону ноћ, кад школа изгорје, нестало. Нијесмо дуго знали, док не дође Марко трубач из војске и рече да је Павао отишао у Биоград и ступио у војску. Кад јуче идосмо у варош по требовање, а наш комисар донесе новине, па нам прочита: „Погинули при освајању шанца на Горици 29 декембра, 1877, тај и тај, тај и тај, и тај“, па онда рече и: „Павао Ђерић, поручик!“

„— Одакле је? — викнусмо ми сви.

„Он прочита наше село.

„— Бог да му душу прости!“

— А... онај... ваш учитељ? Чусте ли што за њега?

— Е, кад се онај божји анђеоло одрече њега и врати по-кајан попу, учитељ, веле, оде у Биоград и ожени се некаквом што прави шешире. Остоја богословац прича да се сада

раставља са том женом, јер га она тужи да је бије и злоставља. Неће он, сељаче, никад среће имати!

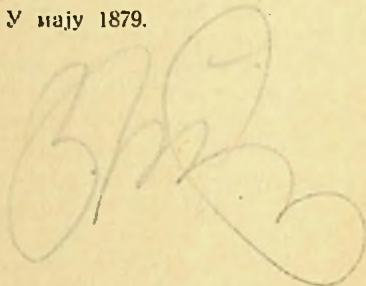
Уђосмо већ у село. Успомене навалише и притискоше ми груди.

— Лакше, Илија, лакше, још лакше! Затегни узде.

Ходом прођосмо поред нове, велике, зидане школе. Баш зеоњаше на вечерњу. Кроз прозор угледах ђачиће; устали на ноге, па читају молитву. Пред њима стоји једна женска. Упрла поглед у Светога Саву, онога истог, који је и у старој школи стојао.

Познао сам је.

У мају 1879.

НА БУНАРУ

Како ветар попухује, тако се с бразда, као неке бле овети, крећу големи праменови магле; носе се страном на коју ветар душе, па после се у ситним беличастим кристалићима као обоци вешају теби о браду и бркове и коњу о длаку. — То је оно што ја кажем: ако нису мухе, а оно је иње! Ногe се мрзну, а очи сузе. Већ ни ракија не може више да згреје срца, и ти се нестрпљиво осврћеш, нећаш ли где угледати кућу и домаћина који воли госта.

Ја, богами, знам куда ћу. — Ја идем код Матије Бе-
надића. Оно му је кућа, што пред њом о шљиви убоговетно
виси чутура с препеченицом! Ко год прође, нек сркне! —
тако вели Матија. А кад му дођеш у кућу, на рукама ће да
те носе...

Море, чисто ме мрзи да причам, то треба видети. Каква је то кућа, старинска задруга — читава војска! Дођи само увече, а да ти се надеју, па ће те пресрести једна снаха на самом путу с лучем у руци. Друга стоји у шљивику, трећа је пред стајом, четврта одбија псе, пета у кухињи, шеста у соби куда те воде — читави сватови! И све је у њих весело, све скромно, све задовољно. А не дао ти Бог да се побидеш с ким из њихове куће, јер од њих има шесторица у самој војсци, а један је баш прави војник, стајањак, под заставом у Београду.

Нити њима треба моба — шта ће им моба код толиких руку? Лепо у њих ору три плуга без престанка; а кад трговци пођу лучити свиње, добро забрекне ћемер у Матије.

Овог њихова Арсена знам још кад је био кевил. Изради двојнице иза појаса, па све ћурличе покрај Бурма-

зовићеве куће. А у Бурмаза је кћи — кћи и по! Да пројашеш, што кажу, поред ње, па да она превали оним пустим очима, очас ти мркне свест, и једва се држиш на коњу.

Ама се Арсен навикну на њене очи, и не плаши их се. Затурио ногу на врлику, лактом се одупро о другу, а на шаку наслонио образ, па говори с њоме:

— Сид ме баш да поменем баби, а ђеди не бих смео ама баш никако! Баш да знам да те никад ни узети нећу!

Анока се не застиде, к'о што би требало. Лукаво погледа испод ока, нави се мало на страну и, прикривајући љутину, рече:

— Па добро, и немој! Ја ћу се удати за Вилипа Маричића!

— Који? Зар ти мислиш да ћу ја тебе дати икоме другоме! Бе ни кост с коском му остала не би, ко би те само прстом прихватио!

Анока размажено тресне ногом о земљу, испупчи прси, зачкиљи и заврати главу:

— Е? А ти би, ваљда, хтео да ја седе плетем? Ви'ш, молим те!

Али Арсен то више не чује. Он се удави под њеним вратом, па је дохвати за руку и привлачи врликама и себи. Она се поприлично затеже, али прилази ближе и ближе; и подузима је тајанствена ватра, кад јој се мушка рука сави око паса.

Добра девојка, да је Бурмазовић није страшно размазио. Ал' шта је знао радити? О колери му погибе толика чељадија, да је после Аноку држао као мало воде на длану. Не ваља то мазити дете и попуштати му, па да је једно у свету. Ама никако!

То вече дође Арсен сасвим замишљен кући. Што му није обичај — прво сврати у качару, па мосуром добро потеже из једне двојке; а није он иначе никад пио. Седе после на пањ и оста сам у мраку, па гледа живот у двору. На отво-

рена кухињска врата букти ватра црвеним пламеном и лиже гвоздењак и вериге на којима он виси. Арсена самог поче по-дилазити некаква ватра; и би му врућина, и он се чуђаше како је то: да га чак из кухиње загрева онај пламен. А крај ватре по двору час по час пролазе црне људске слике и пси. Из ара допире топот од коња, пред качаром се испрежу волови, с којима се овај час вратио Ненад из вароши. По-нека се кокош отисне с дуда и, лепршајући се, поново се гнезди међу своје друге. По која реч јасно зазвони кроз вечерњу тишину. Један се миш већ усудио да отпочне грицкање баш испод пања на коме је Арсен седео.

Њему се поче вртети по глави. С почетка чу, како му срце бије испод леве сисе, и он тога као да се нешто уплаши. Па онда се уједанпут стаде смејати, безразложно, сулудо — ни зна зашто, ни крошто! После опет удари у плач — ни то не зна зашто! Само што му се и кроз смех и кроз плач у нејасној слици показује Анока, и тако га чудно чупа за срце, да му се чини сад ће умрети. Он се наслони на бурс, из кога је мало час пио, и поче умирати, али тако слатко, да му се чини као да га грли Анока, и као да га носи бесан кулаш Остојићев. Тако је сваком ко се први пут опије.

Мало је он ту спавао, а Велика упаде с лучем у руци, да тражи нешто у качари. Трже се кад угледа Арсена на пању, крај бурета, с мосуром у руци. Плашљиво приђе к њему и дотакну му се рамена:

— Златане!

Арсен отвори закрвављене очи.

— Ти си пијан, веселниче!

Арсену као да се објасни његово стање. Он чисто радосно рече:

— Пијан!

— А што то, добросрећниче?

— Е, ја хоћу да убијем Вилипа Маричића!

Он махну мосуром више главе, лупи њиме о земљу, сломи га и узе се смејати.

И Велинци се даде на смех:

— А што, Златане? Шта ти је учинио Вилип?

— Е, а он хоће да узме Аноку!

— Па? Нека узме!

— Е, ал' ја не дам!

Он поскочи мало напред и хтеде се дићи, али леђима беше сасвим пријатно суседство од бурета, и она се упорно вратише у свој првашњи положај уз буре.

Велинка се заврати од смоха:

— А што, Златане? Хоћеш ти да је узмеш?

— Ја шта ради!

Ал' кад то рече, он со збуни, обрте се каци, стаде плакати и кроз плач говорити:

— Е, а како је се бата оженио? Хоћу и ја... јес'!

Он хтеде да удари у потврду себе по колену, али пеница, без његоза питања и одобрења, лупи о пањ. За казну, он је тури у зубе и ујоде је.

Велинка се све слађе смејаше:

— Куку мене, сирото дете! Па узећеш је ти, Златане, не бој се! Ја ћу вечерас говорити баби, а бабо ће баби, а баба ће већ с ђедом наредити ствар како трсба. Хајд', да те одведем у вајат, да те, болан, ђедо не види такога! Ходи да спаваш! Не бој се — испросићемо ми теби девојку... баш ако ћеш и Аноку!

— Хоћу ја, богами!

И снаха изнад куће проведе пијана девера по мраку до вајата. Покри га поњавом и оде у кухињу да прича јестрама шта се збило.

Али се ниједна не обесели томе гласу. Смејаше се, истина, али им смех не иде од срца.

— Није она за нашу кућу!

— Једна намигуша!

— Море то, ал' мазница, да те Бог сачува!

— Све би нас завадила!

† Матија је Ђенадић човек сасвим стар. На челу му се види белега од ране, коју је добио у Хајдук-Вељкову шанцу. Осем његове чељадике и цело га село зове Ђедом. Жена му је давно у збегу умрла. Од старијег брата остала му је снаха, која с њиме сада дели старешинство — Радојка јој име. Она за софром седи десно од Ђеде, и у кући се ништа важније не дешава, док она не да свој глас, или бар док је Ђедо не запита. Она потпуно разуме свој положај и не злоупотребљава га. На пример, Ђед запита:

— Шта велиш, снахо, за Маричићев забран? Да узмемо?

— Како ти наредиш, брато, ти си мушка глава!

Она љуби Ђеду у руку, а све друго, што иначе није обичај у нашем селу, и женско и мушко љуби њу у руку.

После Матије и Радојке још је члан кућевног савета најстарији син Ђедин, Благоје, отац Арсенов. Осем њих трога нико се ни за шта у кући не пита, него све лепо слуша и покорава се. Ако је Матија однео порез, Радојка отишла цркви, а Благоје да положе стоци — у кући је као у школи одакле је изишао учитељ. Све је сложено, весело и љупко, и свако гледа том приликом да са добро ишали и исмеје. Како се, пак, које од њих трога појави на врата, одмах настаје ред, озбиљност и послушност. Њих троје се погдешто хотимично склоне, да се деца провеселе, и људи сербез напуше духана.

Ђеда је био... био... како ћу вам казати? Знате: стар човек — готово дете! Прсне неких пута за најмању ситницу, грди, псује, праска, па, богме, хоће и да удари. А некад, опет, мекан као памук, тражи само да милује децу, даје им по десет пара и ни за шта се расплаче.

На пример, каже:

— Ето, ја остах као сухо дрво у планини! — Па удри ридај!

Младост — лудост, старост — слабост!

Сутрадан по пијанству Арсенову, дође Благоје Радојци, сасвим озбиљна лица:

— Стрина! Овај наш Арсен, прости ме, замиловао ону Бурмазовићеву вижљу!

— Арсен?... То онај, што смо га летос замомчили?

— Тај!

— Велиш, ону Бурмазовићеву вижљу!

— Ја!

— Аноку?

— Њу!

— Није она за нашу кућу!

— Није, и ја велим! Али он, прости ме, занео се баш зорли. Прича ми Велинка да је синоћ нешто ружно учинио.

— А шта?

— Немој ти, молим те, причати ђеди!

— Не дај Боже!

— Ама Велинка вели: опио се, па псовао и претио да хоће да убије Вилипа Маричића; јер он, знаш... обилази тамо.

— Нутоде!

Баба се замисли. Најзад проговори:

— Ја ћу већ поменути ђеди; да видим шта ће он рећи!

— Немој ти, молим те, помињати што за оно!

— Бог с тобом!

Кад Радојка после све исприча ђеди, он се замисли, замисли. Најпосле мрдну обрвама:

— Знаш, снахо, све је тако! Ама ја сам слушао од старих људи, да не ваља деци кварити така посла. У нас је, хвала Богу, велика кућа. Не верујем, те нас неће бити осам-десет душа.

— Има, богами, и више!

— Има, хвала Богу! Па да ако се она једина поведе за другом децом!

— Дај Боже!

На неколико дана после тога, казала је Анока једној својој другарици: „Знала сам ја да све мора бити по мојој вољи! Нема, море, оваке девојке ни до деветог села!“ Онда извади из недара кутицу с огледалцетом и стаде коврчити солуфе.

Несрећа је то што она, и кад уђе у кућу Ђенадићеву, оста мазница, као што је и у оца била.

Она зна све најбоље!

Увек мора бити на њену!

Неће да ради што јој се каже. Каже: „Нисам ја то ни у оца радила!“ „Што да ја месим хлеб за цареву војску? Мени и мом Арси доста један!“

Женскадија не сме ниједно ништа да прослови. Мужевима се гдешто и потуже, али Радојци и ђеди ко сме што поменути?

Дуго су трпеле и криле своју невољу. Радиле су све за њу и по њеној вољи. У њену држању било је нечега заповедничкога, тиранскога, као да си је морао послушати. Можда је то била и њезина лепота што је тако силно властвовала над женама. Њене јетрве оговарале су је између себе, а заклањале и браниле пред старијима и туђинцима. И Бог зна до које би мере оне издржале без роптања, да Анока, и не саставивши пуних шест месеца у њиховој кући, не узме све више и више беснети. Ружно је чак и причати о неким стварима; на пример, шта је казала, кад су је звали да сади купус, или кад је која замоли да јој причува дете. Поче напослетку тражити да се друкчије и боље и одева. Арсен, сиромах, каже јој: да ђеда и Радојка купују сву рубу, и да он не сме ни поменути ђеди да њојзи само купи нов срмали-јелек; али она одговори, да за ђеду није ни пошла и да ће она ићи своме оцу и искати да јој он купи, јер јој је муж дроња и не сме јој узети ни шиватке, док не пита онога

старкељу. Арсен се нашао на муци. Да му је само да га не погледа оним очима, а он би њој већ судио. И понегда тури руку под појас, заглаба чибучић, а батину узме преко среда; али чим она погледа и дигне нос, а он се упаради, као да стоји пред владиком.

Тако она све више и више бесни и баш хотимично иде уз нос. Пусте псе у кухињу, па поваде све месо из лонаца. Не пази кад заврће славину на бурету. Хлеб јој прегори, да се цела пећ мора бацити свињама. Облачи стајаћу рубу радним даном. Ни главе не обрће да види шта раде деца, и због ње је Јованкино дете и упало у кречану. Ниједне јетрве није оставила да јој не издене име. Радојку зове церима, а ђеду јевтика. — Сваки дан све веће чудо и покор, а кад јој ко штогод помене, она одмах прети да ће да се врати оцу.

Женама већ догрди, и кад Анока једном, кад је требало да буде редара, оде на вашар, оне се скупише у тајну седницу.

— Ја не знам, друге, шта смо ми Богу згрешиле да ово патимо!

— Ни ја, богами.

— Богме је ово напаст и невоља!

— Један нам Бог само може помоћи!

— Ово овако не може остати. Аја!

— Да кажемо баби, а она ће ђеди!

— Па кажи ти, Селена!

— А што ја?

— Па је л' ти казала да си јој украде белензуку?

— Е, а зар теби није казала да ти је муж дивљи поп?

— Па казала је и Мирјани да је се дозола из глади!

— И Велинци да је родила копиле!

И тешко да би се жене и опет одаажиле да кажу, да Радојка све то већ изодавно и не слуша и не гледа, и да није сам Арсен сутрадан, кад је она свој нов новцат јелек исекла на дрељанику, отишао ђеди на тужбу.

Арсен је тих човек. Од детињства научио само слушати. Ни дрва он не уме продати док му код куће не кажу: колико да иште и пошто да да.

Беда, кад Арсен уђе код њега, сећаше сам у себи. Како ништа друго не може радити — он коми грах.

Арсен скиде капу и приђе руци.

Беда се ношто намрштио. Не диже главе, не даде му руке, само сухопарно промрмља:

— Жи' био!

— Бедо, молим ти се, ја... није вајде... образ под ного!

Беда га намрштено погледа.

— Ја — настави Арсен, — није вајде... немој што да се љутиш!

Беда сасвим издиже главу, срдито отури од себе сакурицу с грахом и на безуба уста љутитво истресе:

— Знам ја то све! А какав си ти, морз, човек? Зар си се ти нашао с оном... оном...

Малко ућута.

— Оном... једном... Зар ти да ми растуриш кућу?

Арсен, туњез, скамени се, кад чу да ђедо све зна. Глас га издаде:

— Молим ти се, ђедо, ја не знам шта ћу! Опрости ми! Он пође руци.

Беда трже руку:

— Одлази, немој ми поганити руке! Зар си ти мушко? Арсен окрете главу зиду и заклони очи рукавом од суња:

— Ради, вала, од мене и од ње шта хоћеш! Мене убиј, а њу отерај! Да ти је Богом просто! Немој ме само отурати од себе, живога ти Бога!

Беда задркта мало брада.

Он хтеде да прикрије своју узбуђеност. Господствено се устури, диже главу у таван и накриви је мало:

— Видиш, синко, сам си је изабрао! Јесам ли ти ја казао ни дела ни немој?

— Ниси, ни дај Боже! Свему сам сâм крив.

Ђеди поново полете брада носу. Он се поново укрути, да изгледа важан:

— Па сад ја да исправљам што си ти укварио!

— Бог, па ти!

— Е, ама ја, ево, не знам како.

Да је била Радојка, она би опазила како се око на-
браних ђединих очију показа некаква детињско-лукава са-
мопоузданост.

— Како те Бог учи! — рече Арсен.

— А... ти... њу... онако... је ли она теби баш
мрска?

Арсен се збуни. Хтео би оћутати, ал' ђедо сасвим
упорно гледа правце у очи.

— Намћор је!

— Знаш, знам! Ама ја питам: мариш ли ти за њу?

Арсен опет ћути. Хтео би да избегне одговор, ал' и
ђедо сасвим упорно гледа у очи и ћути.

— Мора бити — рече Арсен, — да је Бурмаз здраво
мазио! Знаш, јединица му је!

Ђедо као да изгуби стрпљење:

— Чујеш ти, море, шта ја тебе питам?... Питам ја
тебе: кажи ти мени: милујеш ли ти Аноку? То ти мени кажи!

Арсен поже главу, тури нос у шаку, стаде вртети раме-
нима лево и десно и кроз стид, а сасвим протегнуто, од-
говори:

— Ја не знам!

— Е, а ти треба да знаш, јер ћу ја по томе да судим,
да ти после не буде криво, и да не рекнеш овај и онај!

— Јок ја!

— Добро! А сад иди, док се ја размислим!

На ђеди, ко уме да чита, могао би одмах познати да

је он већ сасвим одлучио шта да ради и да је задовољан својим планом.

То вече, кад седоше за вечеру, поређаше се људи по старешинству, као и обично. Осем Радојке, жене није било ниједне. Оне једу за себе. Само што по две-три служе људе. Баш је био Анокин ред.

Док друге две уносе и износе јело и наслужују пиће, она се наслонила леђима на врата и чачка нос.

Ђеда ама баш да је погледа. Сви ћуте. У Радојке бије ли срце — бије! А Анока ништа и не сања!

Пошто се вечера, људи се почеше крстити и чекају на ђеду, па да устају.

Ђеда отури испред себе комад хлеба, лажицу и зилушку, а нож тури у цагрије. Наслони се на лактове, погледа унаоколо по свима, па стаде на Аноци.

Њу нешто штречну. Отпусти руке низа се. Исправи се и пође напоље.

— Чекајде, ти, кћери! — викну ђеда необично јасним гласом.

Сви се тргоше.

Тим истим гласом настави ђеда:

— Ти, синко... с тобом, чујем... теби је сасвим право у мојој кући и код мог народа!

Ко је још видео да женска глава што одговара? И Анска ћути, али стегла руком своју рођену бутину, и нокти упадају у месо.

Ђеда опет истим гласом и мирним лицем наставља:

— Ја нећу то, док сам ја жив! Не дам ја да је моја кућа ма за које моје дете робија... Чујем да ти ове жене (он брадом показа пут кухиње)... да ти се ове жене натресају и пакосте! Ал' ја сам овде господар!

Анока виде нешто злобно на њедину збркканом лицу. И поред мржње, она први пут осети некакву бојазан.

— Тебе сва нешто задиркују. Све би хтеле да ти за њих све ринташ и радиш. Као да си ти дошла из неке голе куће!

Он се начини тако неспретно љубазан и нежан, да се Аноци поче коса дизати на глави.

— Ал' ја то не дам! Ја сам стар и немоћан, и тешко ми је самом дајзнисати у толиком народу. И, ево, ноћу више, ја сад...

Лице му се избечи, а усне му почеше дрхтати. Он поче страшно и промукло викати:

— Свима вама — слушај и ти, Радојка! и ти, Благоје, и сви остали! — свима вама и вашим женама заповедам, да у свему слушате ову овдо — руком, која цепти као прут, показана на Аноку, — и ноћу ништа да ми ради у кући, да не упрља господске руке. Ни вина да наточи! И убио га Бог, који је и за шта не послуша, или је и најмање у чем увреди!

Он скочи. Сиромах старац! Беличанствен, па ипак смешан и жалостан. Дркће као питије, кад изиђе напоље.

Сви се прекрстише. Устадоше. Ћутећи прођоше поред Аноке, а све наскришке, бојећи се да је се које не дотакне.

Страшан и ужасан бес раздираше Аноку.

Као помамна, улете женама у кухињу:

— Јесте ли чуле, ви?

Жене, па да не чују!

— Ја хоћу сад да ми се простре под липом. Хоћу ђедино шилте, Радојкин узглавак, Благојев губер; и хоћу ти, Патрија, што ти је брат на робији, да узмеш подупирачу, па да растераш кокошке с липа и да сву ноћ стојиш више мене. А ко не послуша — „убио га Бог!“ еј, бре, јесте ли чуле?

Божје мој! Баш је човек неки пут гори од живинчета.

Нико не рече ни речи. У све је ушао неки страх, а поврх свега ђедине речи: „убио га Бог!“

Арсен побегао чак на гумно. Турео главу међу крстине, па шмиче. Залуд му је — није сан губер, па кад хоћеш да навучеш на главу.

И наместише Аноци да спава.

Јес', ал' није тако ласно заспати, као што је она мислила.

Што никад није било, то она сад осети самоћу! Па још без крова над главом, на бесном коњу без узде, на лађи коју љуља ветар, а крманаша нема. На њу кидиша бесно и њено рођено срце, а нема ко да га одбије. Свет се преврнуо, и она стоји стрмоглавце.

Ал' пасјалук не попушта:

— Шта дремаш, рђо, кад ја заповедам? Зар хоћеш да те Бог убије?

Месец изгрејао на подне. Све је умрло, ал' убрзо да оживи, а на Анокино се срце све више свија и гнезди нешто мртво.

Овако не може остати — ал' шта да ради?

Да се врати оцу — шта да му каже? „Беда заповедио да ме сви слушају!“ — Аја, куд ће оцу? А ноћ све више осваја, и најзад и она ће проћи, блеснуће дан и сунце огрејати, а она, несрећница, куд има погледати? — Да бесни још више — куд ће више? Да се мири — како? Зар да се понижи? Аја!

Мисли се непрекрштају као жице на шареници, изаперу се, исплачу; умор савлада страсти и љубав, и мржњу, и глад, и жеђ. Кад се на капке од очију навалише читави брда, а они се ипак не могу да склопе — тада јој би тако тешко, несносно и дуго, да би, да јој је, пошто пото, једним махом да преврне свет, да тури главу под воденични камен, па да заспи, ма и мртвим сном!

Али сну не заповеда ђеда, нити се он боји његове клетве!

Анока се диже. Погледа тамну слику Петрије више себе. Напрасно јој се нешто преврте у грудима. Сасвим из-

ненадно, а бескрајно силно, нека хришћанска жица зазуја у њеним грудима:

— Петрија! Иди спавај!

Петрија ништа не рече. Баци подупирачу и пође.

— Петрија!

Петрија претрну и стаде као укопана.

О, Боже, где нове сласти! Какве су то мисли, куда се то носе?

— Петрија, сестро, опрости ми!

Женско срце одвугну, задркта и расплину се!

— Анока, душо, да ти је Богом просто!

— Петрија, сестро...

Она је дохвати за руку, посади је поред себе, загрли је, и обе се заплакаше.

Како слатко јецају — као сисанчад!

Све ћути, ништа се под нагим Богом не чује; само се њих две загрлиле, јецају и љубе се. Анока њу где стигне, Петрија њу у врат и чело. И месец као да је надигао оне његове сбрве.

— Петрија, срце моје, ја ћу да умрем! Ти ћеш ме, сестро, окупати! Метни ми доста босиока. Загризи и једну јабуку, па тури у сандук! Нико ме више не воли до тебе!

— Ћути, лудо моја, како те не воли? Сви те воле!

— Јок, јок, знам ја!

— Како знаш, радости моја, кад ти с нама ниси досад ни говорила? Ја бих пре умрла, него што бих дала да ти неко рекне окорне речи!

Опет обе јецају и загрлиле се.

— А ђеда?

— Ђеда је, душо, стар и добар. Иди ти само њему, сама тако, па да видиш!

— Добро, идем!... Збогом, срце моје, ако умрем...

Петрија јој метну руку на уста.

Анока скиде руку и сави је себи око врата:

— Ако умрем, немој ме по злу помињати! А сад иди, молим те!

— Нећу ја тебе оставити док сам жива!

— Али ја те молим као што се Бог моли!

— А ти куда ћеш?

— Пусти ме! Тако ми је слатко! Пусти ме, тако ти Бог помогао, тако ти твога детета, пусти ме! Не знаш како ми је!

Петрија се склони за вајат, да мотри куда ће Анока. Али ноћ још царује, те не може видети, како Анока одо код врата од ђздиџа собе и седе на праг.

Ни ђедо није сву ноћ тренуо.

Први петли запевахе, први весници новог дана и живота. Аноки се никад досад није њихова песма учинила тако лепа.

Ђеда се диже, отури губер, прекрсти се, подави ноге пода се, па оста сам у мраку, седећи на кревету и претурајући свакојаке мисли.

Други петли запевахе.

Ђеда уста и пође на бунар.

На прагу, а тек кроз расвитак, опази људску слику:

— Ко си, ти, ту?

— Ја сам, ђедо, Анока! Хоћу да умрем! Опрости ми, ако можеш!

Ђеда претрну и заљуља се:

— Дијете, грехота ти је од Бога! Видиш овај парчин? Ни у овце није бељи!

Анока ухвати пеш од гуња, којим се ђеда беше огрнуо, и пољуби га:

— Ја сам ти грдно згрешила, ја сам ти кућу замесида. Опрости ми, ако знаш за име божје!

Ништа лакше него старца расплакати. Њему грунуше сузо. Оберучке је дохвати за главу и пољуби:

— Ходи овамо!

Она уђе за њим у собу.

— Седи ту!

Она седе на клупицу, ђеда на кревет.

— Деде мало коми тај грах!

Она коми грах.

Ђеда задовољно гледа како она коми.

Обоје ћуте, ништа не говоре, само срце чини своје, и дан осваја.

— Хајд' сад овамо!

Она пође за њим у коњушницу и положи, како јој он показиваше, свима коњма. Нити се она што боји, баш ни Благојева брње, што хоће ногом и зубима.

— Хајд' сад овамо!

Опет је одведе до свињца. Она разби девет бундева и баца свињама.

Чељад се испробуђивала, поустајала, па бојажљиво и с разрогаченим очима пристају за њима двома, али се добро чувају да их они не опазе. Арсен се тако упрепастио и збунио, да се попео на орах, сакрио се у лишће, па гледа невиђено чудо.

Ђеда се подмладио. Чисто поцупкује кад иде.

— Хајд' на бунар!

Дођоше на бунар.

— Вади!

Анока извади кову.

— Сипај!

Анока захиће вргом, и ђеда целу кову испљуска по лицу и по глави.

— Обриши ме!

Анока расплете косу и стаде га сушити. Ласно је воду обрисати, али су слабе очи у старца, и сузе капљу без престанка.

Ђеда угледа неколико њих у двору:

— Хајд' овамо, ви! Што се не умивате? Ви'ш, Анока чека да полива!

Детињско неко достојанство цароваше на његову лицу.

— Сви, сви! Свима ће она, сирота, полити! А да она неком рекне: „Полиј ми!“, било би триста чуда!

С бојажљивошћу прилазе људи и жене бунару, и, као каква господа, сваки, пошто се умије, каже Аноци „Хвала!“

Арсену се разведри пред очима. Приђе и сам бунару, раскорачи се, наже се напред, а руке подметну:

— Деде!

Она поче поливати.

Арсен на деветом небу!

— Ама како то поливаш? Све по запонцима!

— Неће, неће! — Она му левом задиже руке, а десном нагиње врг.

— Е, жива била!

Петрија трчи од једне јетрзе другој и, сва умазана од суза, шапће нешто, млата рукама и лупа се по прсима.

Ђеда, све навијајући се, уђе у своју собу. Отвори ковчег и извади један ђердан од некаквих старих орлаша. Тури ђердан и један убрушчић у недра и дође поново бунару.

Сви се беху умили, а свима је Анока поливала.

Све се обукло у неку тајну свечаност, и сваком зуји у ушима нешто налик на: „Глас господа на водах“. И само да негде затрешти прангија, све би се узело крстити.

Ђеда с безазленим достојанством погледа по свима. Сиromaх, сиromaх старац!

— А њој нико да полије?

Сви потрчаше кови.

— Сад, пошто ја кажем. Сад волим и сам поливати. Деде, сине, умивај се!

Не зна се, да л' њему више дркћу руке, ил' Аноци срце. Обриса је својим убрусом.

Обеси јој ђердан о врат:

— Све она, сирота! Ал' ја вам кажем, пазите што сам вам и синоћ казао: „Ко је и у чем увреди, Бог га убио!“

Људи! Истина је да се и небо неких пута чисто осмешкује и радује. Двоножац га гледа, шири руке, те му звезда пече под леву сису, и душа се као невидљив тамјан поње и везује за небеско кубе. — Јес', богами!

На нову годину 1881.

СВЕ ЋЕ ТО НАРОД ПОЗЛАТИТИ

И сумрак се поче хватати, а лађе још нема. Свет, који ју је чекао, поче се разилазити. Оде и дечко с тврдим земичкама и капетаница с бајатим лицем. Одоше и оба пратиканта, с Марком столаром, свадивши се најпре с гостионичаром, што им је точио још прошле среде отворено пиво. Пођоше и кочијаши нудећи се да по два гроша возе у варош; али већина, „ради апетита“ или „опружања ногу“, оде пешице, приметивши прут на раме, а палац од леве руке за шпиг од пршњака. Ни жена Маринка магације не хтеде сести у кола, већ пође са својим малим друштвом пешице, окрећући час по леђа онима с којима је говорила; и то не из непристојности, већ просто због тепелука, који тако безазлено блисташе, као да је Зајечар процватио, а кроз Књажевац протекла река од млека.

Сунце се беше расплинуло у далекој прекосавској равници, и само још поврх места где га је нестало пружаху се у небо дугачке, светле беличасте зраке, као да је отуд са запада помолио неко грдну шаку, са раширеним и на горе окренутим прстима — управо онако, како то праве добри и рђави молери. Сава, која је била тако опала да је се готово на сваком месту могла газити, сањиво отицаше, одбијајући слабак црвенкаст рефлекс од облачака поврх ње.

За мало још, и свет се сасвим разиђе. Осем слугу и чиновника поробродских, на обали стојаху још само два човека — један у фесу и чакширама, други у мундиру и мамузама. Онај у фесу — Благоје казанџија — цео дан не-

стрпљиво ходаше; сваки час запиткиваше кога по штогод; обрташе се непрестано, као да га цела снага срби, па не зна одакле да се почне чешати; улажаше у станичну гостионицу, и, чисто као да ће одоцнити, усплахирено истрчаваше поново напоље упирући поглед далеко прско мирне Саве. [Његово лепо избријано, чисто лице, с лаким површним борама, налик на оне облачке у ћилибару, са седим золуфима и брковима, стојаше некако у контрасту с маленим, плавим, ведрим очима, које живо, па ипак с поуздањем, скакаше с једног предмета на други.] Чибук је непрестано држао у зубима, палећи лулу истресеним кокицама. Сваки час је запиткивао и момке и агента: што то нема лађе? да ли има кака депеша? је ли вода тако мала? вуче ли како теретницу и т. д. — нашто му и момци и агент, са урођеним господством страних држављана, врло укратко и осорно одговараше.

Капетан, пак, по имену Танасије Јеличић, стојаше готово цео дан на једном месту, подбочивши се на сабљу. Лице му беше окренуто страни с које лађа долази, а очи уморно и нестално блудише око тога места, као оно сасвим издубена главчина око оједене осовине. На његову лицу не беше онога хероичнога изгледа, који се кадшто виђа и на пензионованим потпуковницима, па ипак оно те опомиње на омарину, иза које се диже олуј, одлећу ћерамиде с кућа и капе с глава. [Пуначки, малени, с обе стране пострижени бркови, мален али подебсо нос, осредње смеђе очи, рехаве обрве, округло, обријан подбрадак и чисти, масно жути, али не мршави образи, мала уста, с поверљивим контурама, велике руке, аљкава униформа, а као снег бела кошуља и као млеко чиста сабља — све то издаваше човска господина и гејака, човека од кога ишчекујеш да зна аранжовати кадрил и очистити острицу, а опет те нимало не би изненадило, кад би он окренуо дами леђа, обрисао нос салветом, или чак забô виљушку у локумиће.]

Он, дакле, стојаше, а казанџија се непрестано вртијаше. На послетку, кад мрак стиже пре лађе, и не могадијаше се више видети ни златан перваз на агентовој капи, и њих се двојица, покуњени, вратише у механу.

— Нема је, па нема! — рече казанџија љутито, као човек коме не иде карта.

— Нема је — рече и официр, али мирно, као периодичан чиновник, који зна да после пет година мора доћи класа.

— Што ли, Боже? — рече опет казанџија. — Ваљда... та да... овде и нема Турака... А лађа се, ваљда, и не може Бобандирати?

Капетан ћути.

— А кога ви чекате? — упита опет Благоје.

— Жену!

— А ја сина! Рањен је.

Он се мало стресе, брзо стаде истресати скоро пуну лулу и, поново је напунивши и палећи, настави преко чибука:

— Али лако, сасвим лако! Писао ми је његов друг Јоле. Овде и овде! — он руком показа сасвим неодређено: најпре преко леве плећке, па онда дуж целе десне ноге.

— Само га окрзло! Отпуштен је кући из болнице, да се поправи, па после у име Бога опет!... И треба... Треба гонити пексијана!... Само нека нам је Бог у помоћи!...

— А шта вам је син? — рече капетан, почињући учествовати у историји казанџијиној.

— Мој син? Казанџија! Ех, да видите како тај ради. У њега рука, видите, овде добља него у менс нога овде. Ја сам због ових ђскудних времена продао све што сам имао — шта ће ми? — само сам алат оставио. Али док је његових руку и алата, биће нама двојици хлеба, па баш да нас је и десеторо.

— Знам, знам — рече капетан; — али шта је он у војсци?

— У војсци? Пешак! Јест, пешак! Ја увек кажем: ти, брате, ти би требало да си тобџија. Ти би лепо могао повући топ. После, оно кад груне — милина човеку чути! Али он хоће у пешаке. Каже: ово вреди — ако ћеш на пушкомет, ако ћеш за гушу! Страх те погледати кад се наљути. Тај где удари, ту трава не ниче! ♣

— А где је рањен?

— Богами, не знам. Не знам — бадава! Писао ми је, истина, његов друг Јоле, али ја сам заборавио. Смешна имена тамо. Ево писма! У две борбе — у две...

Он извади сасвим масно и изгужвано писмо из ђурчета и предаде га капетану, који га понесе у руци, да га прочита спрам свеће у механи.

Уђоше у механу с масним дугачким столовима, чађавим зидовима и од муха упљуваним сахатом. На вратима, која воде у авлију, стоји написано облигатно „срећна нова година“ и т. д. и испод тога „Илија! Сремчевић 14 гро: од = раки“. На среди таванице обешена лампа чкиљила је, једва пробацујући зраке кроз већ сасвим црно стакло. Насред среде стојаше једна дрвена столица, са сламним седиштем и сломљеном и тако живописно испруженом ногом, као да хоће да се фотографише.

Капетан седе на дугачку клупу крај прозора и поче читати врло замрљано писмо. Благоје склони најпре ону столицу, псујући „што ће ово чудо овде“, седе после према капетану, загрну рукав од ђурчета и погледа по столу, хтевши се налакити. Али се одједанпут трже, видећи по столу грдну, црвенкасту, масну мрљу.

— Еј, ти, море! Е, озо је баш преко јего! Гледај, ти, молим те: мало не покварих копоран! Чујеш, ти, бре, ходи овамо! Обриши ово!

Однекуд из мрачног угла довуче се једно прљаво створење.

— А шта је озо овако масно? Је ли, магарче?

— Па механа је, газда-Благоје, — рече прљаво стао-

рење с толико непобитног разлога, да се Благоје сасвим разгоропади:

— Е, гле ти њега! Међер си ти неки мудрац! Па, ваљда, не седе свиње у механи?

Читалац ће се врло огрешити, ако помисли да је Благоје какав чангризало — Боже-сахрани! Сада је он само у грозничавом стању од нестрпљања, па тражи само себи занимања. Пристао би он сада и да се бије, и да га бију — само да му прође време. Није он, иначе, био баш ни врло разговоран човек, и вечерашње његово управо нападање на свакога кога сретне беше само очајнички покушај да разagna чаму. Због тога он опет јуриши на капетана:

— Јесте ли видели онога с ногом?

— Кога с ногом?

— Та онога без ноге?

— Кога без ноге?

— Та онога са штаком?

— Кога са штаком?

— Са штаком! Онога, што су му доктори отсекли ногу?

— А што су му отсекли?

— Па, кажу, хтео је да умре од ране што је добио не Јазору, па му онда отсекли ногу, па сад иде без ноге... Зар ви не знате оног с ногом?

— Не знам — рече капетан, — нисам га видео.

— Па све проси пред црквом!

— Хм!

— Ух, Боже! — Благоје се стресе. — Овакав бадрљак само! Боље би му било сто пута да је умро! А он ништа — живи! Па још пуши! Ништа му, каже, не шкоди!

— Па дабогме!

— Само то ми се не допада што проси.

— Па мора да једе!

— Знам! Али он кад је у рату изгубио ногу, треба да му се плати! Лепо да му кажу: „Нâ ти, брате! Хвала теби, који си за нас пролевао кра, и такве ствари... Човек је у

неку руку, то се види — како да кажем? — изгубио ногу, иде на штаци! Сад њему треба да једе, да пије. Хоће, богме, и лулу дувана... Човек је...

Капетан се осети позван да објасни казанији положај инвалида:

— То је лепо што је он за своју земљу осакатио себе. Али зато он не може тражити сад да буде саветник. Видите: сваки онај који је пролио крв за своју земљу, треба да се рачуна у срећне, јер се одужио својој мајци, својој земљи. Сваки је дужан својој земљи, земља није никоме ништа...

— Е, знам и ја те ваше философије! Знам ја, ако ћеш, и „земља јеси, у земљу отидеши“! Али дај ти, брате, штогод у жива уста! Видите: то је чисто... како да кажем?... то је страшно погледати! Довде отсечено — а човек хоће хлеба! Па сад зар да проси? Мора! Не може да оре, не може да копа! Па још, може бити, по неки пут слабо што и напроси. Бре, да је мени власт, ја бих знао шта бих радио! Ја бих лепо из куће у кућу. Уђем унутра — седи газда и једе питу од ораха. — „А, ти једеш пите?“ — „Једем!“ — „А је ли крв јефтинија од пите? А камо ономе онде с ногом?“ — „А шта ме се он тиче?“ — „Ха, не тиче те се, је ли? Дај овамо докторе! Један, два, пет, — колико их треба! Деде, сеци! Сеците му ногу овде! Јок, јок, не питам ја, треба ли, или не треба: сеци ти само! Тако! Сад види како је ономе онде! Ха, синко!“

Капетан виде да се с Благојем не да објашњавати у вишим регионима. Он се спусти ниже:

— Тако је, тако је! Али ће они и добити сви пристојно издржање из државне касе, кад се сврши рат. Немајте, аи, бриге!

— То, то, мој господине! Само ако је то зацело, и онолико колико треба, да не стоје опет пред црквом, и да не просјаче по вашарима. Зар кад би неко због мене из-

губио само мали прст, па ја... А овамо држава... Слушајте!... Звижди!

— Не звижди! — рече капетан.

— Та звижди, Бог с вама!

Благоје истрча на врат на нос напоље. Мало после врати се покуњен:

— Мора бити да је неко вабио вашке. А има и угурсуза, па дувају и у кључ. Ту пре, кад је оно Срета ишао у Београд, а онај обешањак Мићин сакрио се за дирек, па пишти у кључ. Сви поскакаша, и сам начелник скочи! После се само вратише — и начелник се врати. Псују онога ко је свирао — и начелник псује, а не зна ко је!... Ја... О, брате, ја не знам, што је се то тако задоцнила! Да ли је то још хадгод било? Је ли, ти? Еј, момче! Ходи овамо!

Оно прљаво створење помоли се опет.

— Је ли се лађа још кад овако здраво задоцнила?

— Не знам — рече створење.

— Не знаш? Сметењаче! Па шта ти онда знаш? Шта имаш за пиће?

— Свашта! — рече створење, глупо се смешећи.

— Пијете ли ви ракију? — рече Благоје, окренув се капетану.

— Не!

— И ја слабо... Ама шта да се ради сад? Чекај-де!... Је ли то звижди?

Ућута и слуша.

— Аја... Донеси ракије! Не може више ни да се пуши. Већ ми срце поцрне од дувана! Пи! Та ово некаква шома! Парна! пи, пи!

Пошто истресе полић, као да му очи мало оживеше, и цео изглед доби мирне отсудности.

— Ала ми је и то лађа! Санћим она иде брже од кола! Да је човек сео на како му драго мрцину — где би био до сада! Пиха! Шта велите, на добром коњу?

Сви коњички официри воле да говоре о коњима, па ма то било и с калуђерицама. И нашем капетану чисто сенише очи. Он је извесно мислио на каквог араплију, кад рече:

— За осам сахата!

— За осам, богами — рече Благоје, коме је ова пристрасност ишла у рачун. — А ово је већ које доба! Да сам ја само знао!... Него не бих га, опет, смео товарити на кола. Истина, његов друг Јоле каже: лако је рањен, сасвим лако; али, знато, рана је, а ја бих њега на кола! Ех, кака је била у мог мајстора кобила!... Еј, ти, слепи мишу! Донеси још ракије... Кобила као срна! Па само овако савије главу.

Он изви руку тако здраво, како би, од прилике, изгледао коњ са сломљеним вратом.

— Ама зар ти немаш боље ракије? Еј, ти, пупавче! Кажи газда-Давиду да ја иштем ракије. „Добре!“ кажи; кажи: „газда-Благоје!“... Овако савије главу! Ама ту требају руке! Да пукну, вукући! Она кад трчи, па све овако — он тури главу међ' ноге, — а ја држи, држи! Па напослетку, кад ништа не помаже, а ја у стог, или у тарабу, у зид, где стигнем! Ништа она под нагим Богом не види, само кад једанпут ухвати хук! А ја у плот, па кад лупи главом, а ја мислим оде до ђавола и она, и ја, и кола, и све! А оно ништа! Па после још иде мирно као буба! Али нико други није умео с њом као ја. Калфа Видак ишас једанпут по бакар на Саву, а она само овако — он опет тури главу међ' ноге и испружи браду, као да му је ђем у устима — Видак испусти узде, па легне у кола, а она све преко чагрља, па по јендецима, па трчи, па трчи, па трчи... Звони! Је-л'-те да звони? Да платим!

Он опет истрча напоље, али кад се врати, на његову лицу беше нестало нестрпљења, и глупа веселост леваше из очију, на које, по изразу мојих земљака, већ почињаше цурити ракија.

— Какав је то коњ, управо кобила! Мајстор метнуо једанпут један сандук — овако овалики — не знам шта је хтео! А она: ђем на зуб, па овако! Па како је летела, онако у авлију! А кола закаче; па стражњи точкови остану пред капијом, а мајстор у капији, а сандук њега по глави, а предњи точкови код ора, а кобила пред кућу, а ми да умремо од... од... Ама шта су ти одвугле ове жигице?... Дај једну жишку!

Каптан га више не слушаше. Његове мисли бежу далеко: чак у Књажевцу. Тамо му је била жена код матере, чекајући да се ослободи бремена. Али тада су тамо били и Черкези! Ужасне комбинације севаше капетану кроз главу. Сва варварства, која су починили ови љубимци Јевропе, сликају се живим бојама у његовим мислима. А поврх свега стојаше десператна неизвесност; јер откако је пошао у рат, само је два писма од жене добио. У оба му писаше да ће доћи, чим се породи и дигне, али од последњег писма беше прошло већ пет недеља, а Турци дошли на Тресибабу, а Черкези руше његову кућу и пале му послељу, на којој му, можда, жена лежи. Па ипак је он ишчекивао. Има у човека једна жица, лажљива као случај, па ипак је зову „предосећањем“. Когод игра на лутрији, тај при сваком вучењу има предосећање да ће добити и никад се не чуди по савршеном вучењу, како га је преварило то предосећање. А удари ли само једном и на њега слепа срећа, он цео свет уверава да је знао да ће добити, јер му се све баш тако чинило и никако друкчије. И капетан Танасије већ трећи пут узаманце долази чак с позиције на лађу, с тешком муком измољавајући допуштење од команданта, јер му се све чинише да га данас неће преварити слутња. Али, ево, баш у овај пар учини му се да ни сама лађа неће више доћи. Он постаде нестрпљив као и Благоје. Преврташе мисли, да просије из њих оно што је црно. Оде у Књажевац, где се родио; уђе у своју кућу, седе под орах, који је посађен онда кад се капетан родио, а који сада на својој

периферији носи сухе гране. Ту сахрани оца и мајку, ту преко пута замилова девојку, ту уз кућу однесе куму лимун и позив на прстен. О, како му ту беше драго све: и стари орахов орман, и зарфови отети од неког турског паше још у првом нашем устанку, и скрхани ногари за кацом у подруму, и икона Светога Николе с двокрилним и увијеним носом, налик на два пужа, и фистан у сарачани у којем се његова мајка венчала, и, опет, опет, и поврх свега: весело, благо и пуначко лице његове жене, и стидљива нада да ће бити отац... и... не, не може бити! Та, ако су и Турци, нису зверови!

Он се протрља по челу, хтевши разагнати ове мисли.

— Мајстор је, и богзна како, рад био да се ождеби — настављаше Благоје, гледајући непрестано у место на коме је капетан још при почетку седео. — Дабогме! Јер то је хала, није коњ! Е, али тако...

Капетан га тако мирно слушаше, као ону шеталицу на сахату. Ни она ни Благоје нимало му не сметаше да даље настави своје мисли.

Опет је на старом месту. Опет пламте куће, и по улицама леже нагрђене лешине...

Тек око поноћи он се извали на клупу крај прозора, бацивши најпре још један погледа на лампу, која све слабије светљаше и све грђе смрдијаше, и на Благоја, који хркаше, туривши главу међ' ноге и пруживши обе ноге напред, као да држи уздице.

Залуд се капетан мучио да сведе очи — сан његов беху окупили Черкези! Тек у саму зору као да мало придрема, али тад се зачу кроз мртву ноћ разномерно лупање точкова и узвикивање оних што мере воду с предњег краја лађе; па онда пиштаљка стаде будити успавану послугу на станичној лађи. Капетан скочи; сабља му се отиште и са звекатом лупи о земљу. И Благоје се трже:

— Нећеш, бре! — рече он и као да поново повуче уздице и поново заспа.

Капетан истрча напоље у свеже јутро. Једва је дисао. Неисказан страх владаше њиме. Он у трк дотрча до станичне лађе. Докопа бачен алат с лађе, која долажаше, и стаде је вући себи. И таман да заметне ужо на казук, а у гомили света опази једну жену, која издиже више главе дете у повоју. Капетан баци уже момцима, који се чудише његову послу, занесе се и мало што не паде у воду. И кад му жена у оној тишми и гурању паде на прси и предаде му сина, прво сузе, па онда пољупци почеше падати на пуначко детенце, које се нимало не срђаше на свог досад невиђеног оца.

И жена је плакала — то се већ зна! И друга једна постарија жена иза ње — и без тога не иде! И најзад и детенце ототањи.

Они брзо пређоше преко моста и склонише се у страну, правећи места другим путницима, који се гураше заједно са својим пртљазима, јер још не беше ниједног кочијаша ни носача.

Капетан хтеде много шта питати жену, али никако да отпочне, напослетку се одреши језик:

— Међер, ти си жива!

Он је ухвати и стеже за мишицу, као хтевши се уверити.

— И овај мали! Ти, ти, војниче! А шта ти ја којеште нисам мислио! Боже, Боже!

Он обриса лице рукавом и, држећи дете, настави:

— Знао сам, зацело сам знао да ћеш доћи. Тако сам баш у длаку рачунао. А нана?

Тек у тај пар он угледа ону стару жену и потрча јој руци:

— Хвала Богу, само кад сте сви живи и здрави! Кад је све добро!

Стара жена бризну у плач:

— Далеко смо од добра, мој синко! Остадосмо без куће и кућишта.

Капетана као да нека ледена рука шчепа за срце; али та рука тако исто нагло попусти, јер он у исти мах опази, како се преко Ћуприје креће један човек у простом војничком оделу, а без досне ноге и леве руке.

— Ћути! — рече капетан с ужасом на лицу. Брзо предаде дете жени, па притрча богаљу. Потхвати га руком испод мишке и поможе му да закорачи једну греду, која се била испречила на мосту.

— Да ниси, ти, војниче, газда-Благојев син?...

— Јесам, господин-капетане! — рече војник, састављајући ногу и штаку и дотакнувши се по војнички капе. Али га штака издаде, и, он се придржа за једну госпу с кучетом и зембилем, која ерисну и отскочи у страну.

— Ту ти је отац! Чекај, да му кажем!

Како беше тек зора, и путници неодлучно стојаху на обали, то и нехотице сви обратише пажњу овој сцени.

Капетан отрча напред у механу, да пробуди Благоја. Свет се расклони у два реда, пуштајући инвалида: красног, једрог момка, с мушким лицем и жалостивим осмејком око усана. Све беше у њега: и снага, и здравље, и лепота; и, опет — ничега не беше! Све личаше на разлупану, скупочену порцеланску вазу.

Он пође полако напред. За њим пристаде капетаница с мајком и дететом, па онда остали свет, сви Ћутећки као у неком свечаном спроводу.

У тај пар гологлав Благоје истрча из механе.

Капетан поскочи и дохвати га за руку:

— Стани! Он је тешко рањен! Здравео тешко!

— Како тешко? Ко то каже?... Ево, ево писма!... Његов друг Јоле...

Зварајући на све стране, он протрча поред инвалида и заустави се на крају пубlike:

— Па где је?

— Тата! — викну војник милостиво, окрећући се на једној нози и подупирући се штаком. — Тата! Та ево ме!

Благоје се као муња брзо окрете. Стаде пред сина. Гледа га, гледа — па онда тресну о земљу.

Нико не мишљаше да иде својим послом. Сви прискочише, попрскаше га водом. Дама с кучетом и зембилотури му некаке капљице под нос. Брзо га повратише и дигоше на ноге. Он се прво обриси од воде, којом су га поливали, па онда загрли сина, али тако нагло, као да се бојао да ће му побећи!

Дуго га не пусти. А и кад се одвоји, он га гледаше правце у очи, не смејући никако спустити очију доле, где је некад нога била.

— Хвала Богу, само кад си ти жив! Све ће опет добро бити. Ово — он руком напипа штаку, — ово ће народ позлатити! Је ли тако, браћо?

Сви прискочише одобравајући.

— Ево, ја — рече капетан, — ја први дајем... — он стаде претурати шпагове, али нађе само неколико крајцара, — ја, ево, дајем сахат и ланац. На.

— Хвала, господин-капетане! — рече војник, исто онако поздрављајући капетана. — Држи, тата! Ја немам друге руке.

— Ево, и ја ти дајем моју ћилибарску лулу. Врски два дуката — рече Стево практикант.

— Хвала, браћо! Држи, тата!

— Ево ти, да купиш дувана! — рече Маринко магација и пружи му неколико дуката.

Војник, с муком придржавајући штаку, скиде капу и подметну је магацији, да тури у њу нозце.

— Хвала, браћо! Држи, тата!

Благоје узео капу у обе руке, метну у њу сахат, лулу и дукате.

Народ поче редом спуштати у капу. Међу путницима беше браће Руса са оном, како они веле, „широком натором“. Они немилице даваше.

Војник се захваљиваше непрестано са: „хвала, браћо!“ „хаала, браћо!“, али му глас постајаше све више и више загушљив. Те две речи почеше добијати одсудан ритам, као у слепаца на вашару, и он као да сад први пут осети, са свом снагом непоколебљивог уверења, да је богаљ и про-сјак. И најзад просуше се тихе, крупне сузе, као мајска киша.

— Гле, гле ти њега! — рече Благоје. — Због такe ситнице па плаче! Па шта ми је то? Једна нога! Еј, хеј! Све ће то опет... — он умало не рече „нарасти“, али се устаци: — Све ће то опет... Ама је ли ти ја кажем, да ће то све народ позлатити?!

Па онда уједаред и сам бризну у плач:

— А што ће ми све ово?

Он баци преда се на земљу капу с поклонима и као луд погледа у небо, као да одозго чека одговора.

— Хајдемо-те одавде! — рече капетаница. — Овде је несрећа, а ми... — она погледа у обе ноге своје мужу и у пуне обрашчиће свога детета... — ми смо, хвала Богу, срећни и пресрећни!

Тада су одвели Благоја и сина с поклонима на каруцама у варош. Људи добра срца чинили су им донекле поклоне, али све се на свету огугла. Све избледи: и одушевљење, и љубав, и дужност, и сажалење, и не можеш га више познати, као ни Топузова вранца, који је некад добивао сваку трку, а сад окреће сухачу.

Капетан је опет озидао кућу на истоме месту у Књажевцу. Пожрио је, истина, као што се то каже, хартијом, али му је жена весела, и синчић здрав, и чупа га већ за бркове.

Благоје је још донекле говорио: „Све ће то народ по-
златити!“ После је окренуо на: „Све ће то теби Бог пла-
тити!“ Напоследку се пропије и ту скоро умре. А његов
син прима издржање из инвалидског фонда и — проси!
Можете му, ако ћете, уделити.
Ово је мој прилог!

В Е Т А Р

Био је ред на њега, на Јанка. Он је овако причао:

Кад сам се вратио „озго“ у Србију, добио сам место у министарству и живео сам с мајком од моје плате и њене мале уштеђевине. Живели смо лепо и задовољно. Нарочито је моја мајка била задовољна што јој нисам довео „из Париза каку Швабицу“, па да „не уме с њоме ни говорити“.

И ја сам био задовољан што сам нежењен. И ма да је мајка почесто навијала да јој доведем „одмену“, ништа ме није вукло пред олтар. Није да сам ја из принципа желео остати нежењен, него — не знам ни ја! Напротив! Ја сам сасвим делио назоре моје матере: „све са светом и кад је чему време“, али сам све то ипак остављао времену и случају. Случају? — Јест! Ја „болујем од случаја“, па сам, ваљда, мало и фаталиста!

Дакле, тако смо ми живели — добро! А и како друкчије могу живети мати и син? Он је њој увек, увек добар. Она ме је још непрестано суботом мила, давала ми савете, пришивала дугмета на кошуљу, опирала се по којој мојој жељи и трудила се да одржи свој ауторитет; али кад сам ја већ нешто учинио, кад је нешто било свршено, онда је било увек и — добро! И ако бих се ја сам за нешто учињено кајао и кињио, она ме је сама разговарала и доказивала да је баш тако добро, како сам урадио. Добро и онда, кад ме је, дан пре тога, свом својом речитошћу од тога одвраћала.

Боже мој, како су биле велике наше матере! Оне су имале праоснозне, чврсте, просте принципе, који су испи-

сани у сваком буквару; а држале су их високо, с поуздањем и мало кокетним поносом, као витез свога доброга сокола. Није било никаког питања ни задатка живота, ма како он био тежак, а да га оне одмах лако и просто не реше. Над апсолутним тешкоћама уздизале су се својим високим и истинским религиозним осећањем.

Моја се мати мало и слабо кад шалила. По једанпут у години дана, ја бих јој легао главом у крило. Тада би ме она чешкала по глави и говорила као малом детету: „Куж-драво моје, ти слусас маму!“, али као да се одмах и застидела тога, јер би увек додавала: „Тако сам те увек мазила кад си био мали!“

Неких пута после вечере ја запалим цигару и кажем: „Мамо, седи ти! Идем ја мало у кафану, чека ме Јоца доктор!“

— Седи, богати, да се мало разговарамо. Жељна сам те. Хоћу том твом Јоци да кажем... хоћу да му кажем... треба ви, брате, обојица да се жените!

Мене као стид:

— Е, богати, мамо, боже-здравља! Док будем имао већу плату!

— Доста је, хвала Богу, паметноме. Кад, ако Бог да, будеш имао деце, стићи ће и боља плата.

Ја се још више стидим, али се куражим:

— Е, дабогме, а чиме ћу хранити децу?

— Бог с тобом, не говори тако! А чиме други свет своју децу храни?

— Јест, али ако ја узмем сироту?

Моја мати се успрси на столици, уозбиљи се и свечано ме гледа:

— Бог с тобом! Нека је она срећна и ваљана, па куд ћеш већег богатства?

Ја се сасзим ослободим:

— Ама, богати, теби би било свеједно баш ако бих се ја оженио и без новаца?

— Бог с тобом, шта говориш којешта? Нека је само теби драга и нека је честита. — Тако ми Бога!

Она се иначе никад није клела Богом, а и мене је повала што сам био уобичајно уз реч „богами!“

Ни иначе није она марила за какве свечане изјаве. Али је увек, кадгод је говор о мојој женидби, узимала тако неки значајан, тајанствен и свечан израз, као кад је говорила о томе где су јој ствари, и како да је обуку кад умре. Због тога ме је нешто копкало да погдешто поведем разговор, само да је видим у таком расположењу и да чујем да и она рекне: „богами!“

После тога ја још седим и не дижем се од стола. Палим још једну и још једну цигару; а она ми прича. Прича се увек морала свршити „моралом“, који она, уосталом, не интерпретише и не гура ми га под нос. Није бар никад рекла нешто калик на „ова басна учи“, али је зато ипак волела да снажнија места истакне и понавља. — Волела је, на пример, да прича, како Аранђео није послушао Бога, те узео душу неке самохране бабе, а поштедео мајку ситне деце. Тада га Бог шаље, те му „са дна мора“ доноси и разбија камен, и унутра су два жива црва. — „А ко се за њих стара?“ пита Бог. — „Ти, Господе!“ одговара Аранђео. — Ту се цакле очи моје матере. Она, као врстан, поштен, одушевљен адвокат, дигнутим звонким гласом и испруженим кажипрстом, поназља тежину, „морал“ приповетке: — „Чујеш“, каже, „ко се стара за ова два црва?“, а Аранђео се узврдао, поцрвенео, гледа преда се: — „Ти, Господе! Ко него ти?“

Обично после таквих приповедака ја сам њој давао „Касију Царицу“ или Доситијеве „Басне“, па сам ипак ишао у кафану да се нађем с Јоцом доктором. На женидбу, наравно, нисам ни мислио, а о Арзићелу сам и из раније имао тврдо уверење да је он од те његове афере сама, слепа послушност.

Волео сам јако мога друга, Јоцу доктора. С њиме сам провео детињство и мислио с њиме лећи и на чамову даску. Често сам једва чекао да га нађем, па сам после пристајао и да га пратим чак и по његовим визитама, и да га чекам и пред туђим вратима. Дао сам се малтретисати и његовим латинским речима и реченицама. Шта ћу? Волео сам га, па сам све подносио!

Једно после подне ја сам, као и обично, шетао с њиме. Он ме доведе у болницу, где ја обично седим у његовој „канцеларији“, док он не обиђе и не види има ли шта ново. Тога дана се он преко обичаја задржа, а ја из дуга времена изиђем и станем шетати дугачким ходником. Не знам зашто, али никад нисам смео засирити у собе где су болесници. Тако ми се чинило да је тамо нешто тешко, тамно, мистериозно! Гатке из детињства: о доктору који убија здравог читавог човека само зато да види како је могао оздравити од некакве тешке болести; и о другом доктору који се дао исецкати на парчета, па закопати у ђубре, и кога су после нашли здравог и читавог, али, стога што су га прерано откопали, био је тек као сасвим мало, новорођено дете; приче: о рађању са сабљом на руци, о „лековима од смрти“, о оживљавању умрлих и о сахрањивању живих, о гујама у срцу и — сто којекаквих будалаштина: све се то потенцијало у једну моћну гужву и клупче, и тако ми се чинило да би се то све почело снурати и одмотавати, чим бих ступио ногом у собу где су болесници.

Баш сам ја, шетајући по ходнику, почео о томе размишљати и падати у неки сан из раног детињства, а Јоца у тај пар изиђе из једне собе и, видевши ме у ходнику, ухвати ме испод руке:

— Хајде, море, уђи слободно! Неће те нико ујести!

— Знам да неће!

Момак, који га је пратио, отвори једна врата. Мене би стид.

— Изволи! — рече Јоца.

— Хајде ти напред!

Он уђе. Уђох и ја. За нама његов асистент, па онај момак.

Затворише врата.

Видео сам једну велику, светлу, високу, чисту собу. С обе стране кревети с белом простирком. Крај кревета мали сточићи с чашама, пљуваоницама, медицинама и понудама. Момци, у дугачким белим кецељама и меким ципелама, лако ступају по поду и пажљиво гледају у Јоцу. — У соби је било с обе стране — не знам колико — кревета. Два или три била су празна, у другима су лежали болесници. Неко је од њих био покривен и преко главе, неко је пови-соко лешкарио, неко седео. Чини ми се да су подједнако обучени, али нисам видео како, само сам приметио велико коштано дугме под грлом у онога бледог младића у углу, што држи пљуваоницу под носом, и што му је спреда на два места крвава кошуља. Знам да је у соби била тишина. Сви су пажљиво гледали у Јоцу и одговарали му махом кратко, али не знам шта. Још ми се учинило да су га с поштовањем и поверењем пратили од кревета до кревета.

Па добро! Па шта је то, врага, што ми је тако страшно насело на груди? Та овима је људима добро! Они су у чистом, једу добро, услужени су, имају ваљаног лекара! Па онда, ја сам ту, ја све то гледам. Није то, дакле, оно од чега је мени тако тешко. А ипак ми је, и опет ми је тешко!

Ја сам с неком тугом и плашњом гледао изболела лица и њихове изразе. Нисам чуо ништа шта је Јоца говорио с њима. Нисам ни осетио како сам се вукао за њим из собе у собу. У мени је било све неодређено, тужно, влажно, мекано, као она цицварица, што је болничар скиде једноме с образа.

Ајаох! Страшне слике!

Уђосмо у једну малу собу. Била су само два кревета. Један празан, а на другом један човек. Он је седео лицем

окренут нама и гледао је у нас! Ох, Боже, какав је то поглед?

Он гледа у нас; видело се да гледа у нас, али му поглед беше упрт за читав педаљ поврх нас. И што му се ми више приближавасмо, поглед се све више ближио тавану.

А лице! На њему је било нешто тужно, па — не умем вам друкчије описати — па весело! Поверљиво, благо, куражно, па десператно. А све скупа тако страшно, нејасно и укочено.

И на моме другу Јоци видео се један тежак утисак. Он приђе с пуно озбиљности и љубави болеснику и пружи му руку:

— Како си, брат-Ђоко?

Болесник докопа пружену руку обема рукама, поклони се онако седећи на кревету тако дубоко, као да је хтео пољубити у руку лекара, па, гледајући преко главе моме другу, одговори гласом у коме сам чуо поверење, десператну наду, слепу преданост...

— Добро ће Бог дати!

Страховита и безутешна мисао сени ми кроз главу. Та ово је слепац!

— А? — упиташ ја очима Јоцу.

Он ми руком показу таблу више главе болесникове. На табли је стојало латинским речима, а по моме преводу: „Сушење очњег живца”.

— Еда што осећаш боље? — рече Јоца гласом који је требало да показује индиферентност и поуздање, а у коме сам ја ипак чуо усиљавање за тешење.

— Боље, хвала Богу! — рече болесник. — Баш осећам, кад ме господин помоћник удари на ону телеграфску машину, да ми вади ватру и да ми раде нерви!

Ја дирнем Јоцу за рукав и, млатарајући рукама и преврћући очима, покушах да га упитам: „Зар баш нема никакве наде?”

Јоца, познатом маневром, запевши нокат од палца за секутић и одапевши, даде ми знати: „Хич!“

Неки ме хладан зној обузе. Ја побегох из собе и седох на једну клупу у ходнику. Кроз отворен прозор пиркаше са оне липе сладак, миришљав дах.

— Не! — рекох ја. — Већи је онај горе и од мог друга Јоце! Он ће дати оно ме.

Тада чух из једне собе загушљив и болан узвик:

— Јаој, моја мајко!

Ах! И књига живота поче ми се отварати.

— То ли је оно, што ми тако притискује груди, кад видим ове људе! Они имају, истина, све и свја, па ипак они немају ништа! Они немају свога бољегга, немају... мајке!

— Али онај, онај човек! Ко је тај човек? Шта ме то толико вуче њему? Шта је то тако силно и страшно, па ипак тако неодољиво слатко у њему? Је ли то беда, јад, невоља, чемер, што ме вуче њему, а ипак ме тера из његове собе? Зар ја нисам видео стотину слепаца, па ипак ме ниједан није потресао више од ког гроша!

— Јаој, та ја њега познајем! То је... чекај, молим те!...

— То је!... Не, не! Откуд бих га познавао? Не може бити!

Јоца изиђе и узме ме испод руке.

Он преко рамена нареди још нешто помоћнику, називљући болеснике познатим начином: „Број тај и тај“.

— А он? — рекох ја.

Јоца ми погледа у очи:

— Број 17? Њему, брате, ми чинимо само оно што је у нас реч — „утехе ради“. То јест, заваравамо га да не остане без оне једино животворне и божанске медицине, без наде!

Ућутасмо.

— Али ја њега ипак познајем! Или га, ваљда, познајем по оним мојим величанственим молитвама, кад ми је било дванаест година; или по оном погледу коме недостаје цео свет; или по она два црва у камену са дна мора; или по

Шекспиру; или... тек ја њега познајем!... Али није, забога, не познајем га!

Чим изиђосмо из болнице, сретосмо нашег друга Мишу на фијакеру. Он стаде, потрпа и нас у кола и одвуче на Саву, где смо се поштено испунали.

Купање оживи човека и опет га њика и успављује.

Ја сам с мамом слатко вечерао. У неком полусаном, галичљивом и слатком расположењу, слушао сам после вечере њене тихе приче о „катанама“, о владици што је у самоубилачкој намери скочио с горњег ката кроз прозор и остао мртаз на месту, о Ђорђу што је радио с мојим оцем, о мом стрицу који се разболео и умро, чим је на стару кућу назидео горњи кат, и још о многоме којечему.

Мало пре окупан, крај чаше вина, кроз дим од дувана, љушкан њезиним слатким причањем — гледао сам је и мислио. Много сам мислио, много! И много сам хтео да кажем, и казао бих много, да ме није, не знам зашто, стид! Да сам могао, да сам смео, ја бих јој казао... казав бих јој: слатка моја мајка!

Ух, а они у болници! Па онај што виче: „Мој, моја мајко!“ Па онај!

Бестрага све! Није ни моје срце бачванска равница. Баш нећу више никакво о томе да мислим!

— Је ли, мамо, како се носио онај златан пушћул, што га ти још чуваш у орману?

Онда ми је она причала о њеној свадби. Ах, како је она то умела да прича! Сасвим, сасвим друкчије него Густав Дроз!¹

И тако полако претурисмо десет сати.

¹ Г. Дроз, француски приповедач (рођен 1832 г. у Паризу) писао је и неке новеле из младеначкога (брачнога) живота.

— Спава ли ти се, дијете?

— Богами ми се спава, мамо. Купао сам се!

— Па хајде да лежемо!

Легосмо.

— Нека — каже мама, — ја ћу угасити свећу. Знала је да ја то волим. Је ли то моје подмлађивање, спомен на дасно прохујало детињство, али мени је тако мило кад ја склопим очи, предајем се покоју, отпуштам страху и опет знам да мајчино уво слуша сваки мој дах, да свећа још гори, да њено срце шиљбочи.

Осећам како ми се тресе ресица, како таласи пљускају, али је вода врућа и црна као мастило. И Мојсило илиџар цеди лимун и струже со с кифле у базен. Бућ! Одох под воду! Јаој, ала ме нешто гуши!... Удазих се!... Јаој! — Нешто ме хладно дохвати за перчин и извуче. Јаој, он е очи!

— Лези лепо, сине, нешто ружно сањаш, па јаучеш!

Хвала Богу! Али какав је то сан? Сад сам будан, а? Али као да ме неко нечим, што звечи а не боли, лупи по глави. Ја скочих и исправих се у кревету:

— Мамо!

— Шта, брате?

— Видео сам онога... онога... како се зове?... онога чича... чича-Ђорђа! Јест, чича-Ђорђа. Знаш! онога? Ја сам био мали. Онога, што је радио с татом. Знаш?

Сад и моја мати скочи из кревета:

— Ђорђа Радојловића?

— Њега!

Сад се морамо вратити натраг. Натраг са мношвом за читавих мојих двадесет година! Ја ћу испричати своја сећања о чича-Ђорђу и све оно што ми је мати причала о њему, о Ђорђу Радојловићу. Не бригајте! Ја ћу се трудити да будем кратак, тако кратак како само може бити кратак човек који долази код сарафа, да за једну монету узме другу, која му у онај час треба.

Те ноћи ја сам с мајком провео у кревету седећи, и ово је укратко моје сећање и — наш разговор.

Пре двадесет година био је мој отац трговац на гласу и радио је ортачки с Ђорђем Радојловићем. Не знам колико су година били ортаци, али у то доба, пре двадесет година, појави се код нас ватра из магазе! Ја нећу да се упуштам у све у оно доба могуће комбинације „откуд ватра!“. Нећу да описујем како је мој отац тада пуцао из џефердара на калфа-Јешу, и како је тај Јеврем био банбадава три месеца у хапсу, нећу да... али не! Нећу баш ништа! Дакле, ватра се брзо опазила у магази. Одатле она дохвати чардак са шишарком, шупу с ветрењачама и с ракијом, па дућан с целим јеспапом, и од куће остадоше само наше две собе. Тада — али с муком и болем се сећам ових тешких успомена — тада мога оца здрпи једна ужасна грозница. Он паде у кревет, залепи негде везикатор и — умре! А Ђорђе, како мама вели, ни мање ни више, него поче код другогa радити. Шта је са мном и с мојом мајком било — то је друга ствар! Али шта је с Ђорђем, који сад у овај пар гледа у таван, кад хоће да вас „прогута погледом“, шта је с њиме било? То зна унеколико само моја мати.

Он, каже мама, после те наше несреће био је прво ушинуо леђа, вукући ону ноћ воду, па је сутрадан, погурен, дошао нашој кући и — смејао се! Каже: „Виде ли ти, сека-Соко, нашу лимунацију?“ Па онда је почео, каже мама, ситно, ситно да се смеје, док му нису удариле сузе, и док није почео сасвим грцати.

Онда је испод пазуха извадио један читав сомун и дао га мени. Сасвим се лепо сећам тога сомунa и онога везикатора што су га залепили тати. Бадава! Ја сам видео престрављено и исплакано лице моје мајке, с тајанственим осећањем слушао реч „везикатор“, мирисао паљевину и чађ, али ипак онај хлебац, што га донесе чича-Ђорђе, необично

ме је слатко голицзо; и залогаји од њега тако су отсудно брисали све моје интензивне утиске, као четка с кречом оне за нас пуне значаја речи и слике што смо их ми угљеном писали по зиду од школе.

Често је, каже ми мати, доносио чича-Ђорђе сомун испод мишке и куповао нам дрва, све док, опет његовим настојавањем, не би покупљена версија, и „ми“ се разортачисмо, па ја с мајком деђох тетки у Београд и пођох даље у школу, а он оста у Н.

Од то доба и мајка је морала распитивати за њега, и ево свега што се о њему знало:

Ђорђе је тада почео парчетарити, али, кад се покупи вересија, он поче спет за се радити. Жена му умре, и он оста с једним женским дететом сам у свету. Тада он узео своју удову сестру у кућу и, пуних седамнаест година не скидајући ни дан ни ноћ с клена закачке, Бог зна те не би и опет дошао до зелене гране, али га очи почеше издавати! Он потрча и бабама и лекарима, и не жаљаше ништа, говорећи: „Нашто ми, брате, и руке, кад очију немам?“ Али болест освајаше. Лекар у нашој варошици диже руке, али му тада казаше људи, да му се то само навлачи бело на око, и да то могу београдски лекари да скину, или, као што бабица још утешљивије рече, да „апелирају“.

Ђорђе, или управо његоза сестра, продаде све! Извадише неки стотинак духата и дођоше сви троје у Београд. Лекари му рекоше да се не може оперисати, нго се може не знам шта друго покушати, али за то треба да лежи у болници. Он пристаде. Сестра му с ћерком узе стан у близини, а он с поуздањем у Бога уђе у болницу.

У болницу, ту где сам га ја опазио.

— Дакле, ти велиш, видео си брат-Ђоку у болници? Баш њега!

— Њега!

— Куку мени! А шта му је?

— Не види ништа!

— Помакни се с тог места, дијете! Како, наопако, да не види?

— Не види ништа! — рекох ја, а позната јабука заседе ми у грло.

— Па... има ли му... лека?... Шта каже твој Јоца?

— Ништа!... Каже... осушио му се нерв... каже, срж од ока... осушила се!...

Ја почех готово гласно да плачем.

И моја мати.

— Па где је, где је?

— У болници.

— Знам! Али може ли му се отићи?... !Штогод однети?... Понуда?...

— Може... Ја ћу казати... Па наш Јоца!

Видео сам још, како се „плави од истока“. Осећао сам, како чича-Ђорђе не види то плаветнило, и — кад сам се пробудио — видео сам да је девет сати, и да је моја мати, забрађена, држала под мишком једну велику плетеницу и у руци боцу с вином.

Тога дана била је недесља. Нисам морао ићи у канцеларију. Кад сам се пробудио, осећао сам се уморан и, разуме се, одмах сам себи објаснио свој умор неспавањем, а неспавање, опет, Ђорђевом судбином, који као да ми је постао рођак у неку руку. Али, кад сам видео маму с хлебом под мишком и с боцом вина, и моја се „савест“ умири, и, чим је пољубих у руку и рекох „збогом!“, ја опет заспах.

Бог зна докле бих ја спавао, да не чух њене речи:

— Хеј ти, ленштина! Диги се!

Осетих и руку мамину како ме чешка по коси.

Одмах се дигнем.

Каква је била мама! Како блага, лепа, тиха, озбиљна, свечана!...

Причала ми је много. Пола кроз сузе, пола, опет, налргодивши се и севајући њеним благим и озбиљним очима. Своје је приче зачињавала својом философијом о животу,

образу, о срећи, о усуду и тако даље, а све се то, опет, наравно, свршавало једним великим Богом.

Ја сам тога дана нешто упамтио што никад заборавити нећу и не могу. Видео сам, сасвим изненада и зачуђен, да је она налик на чича-Ђорђа. Ја не знам како то да вам кажем, како да опишем, али је сличност необично јака! Много сам о томе мислио, и сад ми се тек чини да сам тада и на њој видео онај исти израз лица, ону исту тишину душе, оно поуздање, поуздање у — Богу!

— Отиди опет кад стигнеш! — каже ми мама. — Отиди, јави му се; обиђи га, сиромаша, док је још овде. Каже да ће кроз који дан натраг у Н.

— Натраг! А што?

— Богами, у оној муци и невољи, ја не знам ни шта ми је говорио. Знам само да рече, да ће да иде. Питај твога Јоцу!

Ја се одмах умијем, обучем и уљудим. Нисам хтео ни каве пити, него одмах отрчим у болницу.

Било је већ близу подне. Јоца је био, како ми рекоше, одазна свршио визиту и отишао. Ја се јавим помоћнику и уђем у „малу собу“.

Али тек што сам био отворио врата и видео онај значајан поглед, који, кад су врата скрипнула, беше укочено уграђен поврх њих — тек сам, велим, ошкринуо врата, а неки затворац, који осећам да је унутра, у мени, хтеде их против моје воље и силом залупити и оставити ме напољу. Ја јуначки отворим широм и ступим слободно унутра.

Али не умем да корачим. Рекох да сам фаталиста! И тада ми се учинило да се нешто значајно са мном збива, да се моја судбина решава.

Соба је била окречена... не!... осветљена... не!... озарена неком фосфорастом, љубичастом неком... ја не знам ни сам какавом светлошћу!

На кревету покрај чича-Ђорђа седело је женско створење, и оно је гледало, и гледало је у мене. Али тај по-

глед био је нешто сасвим друкчије од Ђорђева. И тај је поглед долазио, истина, озго, али је се спуштао кроза ме и слазио још за читав хват у земљу. Ја сам бар осећао горе на темену рупу и доле за патос заковане ноге. И онда сам се знојио, кухао, топио и напослетку био хладан као леденица.

Молим вас, мало да се издувам!

Дакле, та девојка имала је црне очи, велике, тако да је од њих дувао неки ветар, и нека промеја ме одмах ухвати и укочи целу леву страну. Коса и обрве биле су јој плаве, те је зар тим више отскакало оно црнило, као што кроз земљане опкопе јасније и значајније вири грло топовско. Стаса је била средњег и снажног. Нешто заносљиво, мраморасто бело, чврсто и еластично свијало се у гипке, обле линије, пуне живости, снаге и једрине. Све мирише на пролеће, издашност, пластичност; али то што она седи крај Ђорђа, и његов поглед и њен поглед, то ју је опет дизало високо горе у зрак идеала. Моје рањено срце поче клецати и најзад покушавати да се поштапа на језик, али он се већ узео и одамро.

У тај пар паде ми на памет што ми мати рече у једној прилици кад сам се збунио: „Богати, дијете, та ти си светски човек!“ Паде ми, дакле, на памет да сам ја „био у Паризу“ и да сам „светски човек“, па изгњечим своје срце као шарези слаке и слободно корачим напред. Поклоним се њој, па пружим руку Ђорђу:

— Добро јутро, чича-Ђорђе! Познајете ли ме?

Он узме моју руку обема својима, изврте главу на страну и, са стране гледајући преко моје главе, поче се њихати, као заушћујући да ми нешто одговори.

Ја му прискочим у помоћ:

— Каже ми мама...

Али ме он одмах прекиде:

— Та ти си, Јанко! Гле! А како да те познам? Била је сека-Сока, и надао сам ти се. Али... пиха, кад је то себе било! А после — он ме руком поглади по бради, — како да те познам? Пуштате, брате, те браде као попови, па не може човек ни да вас позна. Онда, онда знам да си имао између обрва белегу од онога фириза, видиш! — Он руком хтеде да се дотакне девојке, али је она била давно умала и стала чак код оног другог празног кревета. — Видиш! Још као да се познаје!

Он се добро загледа у прозор, а мени између обрва метну прст.

— Мама ми је причала — рекох ја, а око ми оде за срцем и закова се за девојку, — мама ми је причала пуно којешта за вас, а и ја се сећам...

Ох, Боже, ти, који си самогући; ти, који си васкрснуо Лазара и који чак од воде начиниш вино! Ти! Ти ми одреш језик!

Нећеш?

Е, хвала ти бар што си ми послао помоћника!

Помоћник, то јест болнички помоћник уђе.

До врага! Бар је његов посао овде да гледа самс Ђорђа!

Наопако! Да нисам — љубоморан?

— Хтео сам — каже он Ђорђу, — да вас електришем; али сад имате друштва. Не, не! Молим вас, свеједно, могу ја после подне! Али, молим вас, мени је сасвим свеједно, ја још волим после подне. Баш сам већ уморан, а и време је ручку.

Он седе на празан кревет, а поред девојке која је стојала.

— А што ви не седнете, госпођице? Молим вас, изволите!

— Молим, господине!

Девојка седе на једну столицу чак код фуруне, ја седох до помоћника на „празан“ кревет.

Помоћник, светски човек, трља руке:

— Па како је, газда-Ђоко, како је?

— Добро ће бити, ако Бог да.

Девојка се мења у лицу, бледи, и израз лица почиње да се крути и да се навлачи неком стравом и озбиљношћу. Њене обрве дигоше се на крајевима, а угнуше на среди. Очи се још јаче отворише. Из њих је севала тама.

— Видите ли моју руку? — рече помоћник, машући руком испред болесника, а гледајући у мене.

— Видим — рече Ђорђе, — видим, плави се. Видим прсте!

— Прсте! — рече помоћник с неком болном иронијом.

— Видим онако, плави се!

— Па колико има прстију?

Он метну обе руке на леђа и, као човек који пружа непобитне доказе, гледаше у мене.

— А? Колико? Можете ли да видите?

Ах, јадни Ђорђе! Он опет искриви главу и, сасвим поред помоћника гледајући, рече:

— Четири! Чини ми се четири! Не видими баш добро!... Е, а што ти сад, опет, плачеш?

Ми се освртосмо и видесмо његову ћерку окупану у сузама, с рукама стиснутим у крило, с погледом закованим за патос, али ни даха, а камо ли јецања да чусмо.

Ђорђе је видео ушима. Он се окрете упола њојзи:

— Ама што ти плачеш, што срдиш Бога? Ето господине доктора, па господина Јоце. Је ли они кажу, они, ваљда, боље знају од тебе... Кажу... Дабогме... Немој плакати!

Леви крај усне задрхта му. Он рече шта кажу Јоца и његов помоћник; али је мени било и сувише: да је мишљење Јоцино и његова помоћника требало да буде повољно на Ђорђа, него његове ћери ради. Видео сам да је Ђорђе не само хтео, него морао да види.

Па и помоћник се изгуби. Он хтеде да прискочи чича Ђорђу, па се обрте девојци, поче млатати рукама и отсудно викати:

— Та дабогме... Онај, онако... Знате... да... дакако!

— Ето видиш! — каже Ђорђе. — Још каже господин Јоца: док одемо у зеленило, биће још боље!

Сад помоћник поче мени озбиљно доказивати:

— Разуме се, дакако! Ваздух, па зеленило, па кретање, па... све то у неку руку убрзава опток материје и рести- тујише организам... о томе нема сумње.

— О томе нема сумње! — рекох и ја, тек да се нешто рекне.

А девојка исто онако сеђаше, исто онако руке држаше, исти поглед, сузе — све! И опет беше на њој све друкчије, све као обамрло, обешено, без израза! Око њених очију, а по лицу, као по неком платну живота, као да је неко почео замазивати бело, бело, бело, далеко, пустош, бесконачност, и само као да се тамо чак у дну, у страни, једва приметно, неразговорно опажа један крајичак неба.

Сви смо ћутали. Помоћник је пребацио ногу преко ноге, цупкао, гледао у таван и наместио уста као да ће да звижди. Мени је нешто играло пред очима, те ми се чинило као да се Ђорђе с неким рве. Тада се из његова као стакло мртвог ока откачи атом леденог очајања и као лавина падаше све силније и огромније наниже: прегази нас двојицу и здружи девојку.

Она поклопи очи рукама, и суза њена оца паде у море њених суза.

Не знам колико смо ћутали.

Онда Ђорђе прео обриса око и поузданим, чисто во- селим гласом обрте се помоћнику:

— А ко ће мене тамо акализирати?

— Шта?

— Та ово, како га зовете? Ова машина!

— Да се електришете? Па то више не треба. Ја мислим, а, што је главно, и господин Јсца, да сад треба само да сте у зеленилу.

— Ех, тамо где ја мислим баш је зелено! А и воде су у Бога дивота! Шума је, трава је, луфтови су!

Ја и помоћник се прибрасмо. Говорисмо дуго о свежем ваздуху, о ровитим јајима, шетњи и о природи „која ради“. Природи оној којој се остављају овакви болесници. И то као да и девојку донекле умири. А Ђока нам и сам већ узе причати о неком његову својаку: како је био на самрти, како су га доктори већ оставили, како су му палили свећу, а доктори саветовали да се остави „на природу“, и, напослетку, како је тај његов рођак са својом природом победио и болест и докторе.

Ја се дигох. Оппростим се с Ђорђем, који ми рече да ће ускоро на пут, али ће доћи да се опрости с мамом. Оппростим се с девојком:

— Збогом, госпођице! Бог ће дати па ће сва добро бити! У оваким приликама ја, као лајик, а, наравно, судећи по здравој памети и познавајући моћ природе, ја мислим да изгледи, ако не на потпуно оздрављење, а оно бар... ви већ знате.

Их, ала сам глуп! Па где је, опет, та квака? Као да су врата два километра од мене!

Тога дана после ручка лешкарио сам на кревати и размишљао. Није вајде. Данашњи мој састанак у болници начинио је на мене силан утисак! Покушавао сам да га „анализишем“. Ја неки пут волим да будем „философ“, па да „хладно судим“. Нашао сам да је утисак у основи тужне природе, јако тужне природе. Наравно, без икакве муке нашао сам и зашто је тужан. Па ако се и с чим може упоредити свет, то је с очима, а ако се и с чим могу очи упоредити, то је опет са светом. Па још кад тај свет стоји преда

мног, па су те очи моје, па кад их — нема ни једног ни другог! — Онда сам даље „аналисао“, даље, редом, и ако ми се нешто, ја не знам још шта, све трпа преда ме и каже ми: „Хајд', сад узми мене“, „Хајд', тури мене напред!“ Али ја се не дам. Ја с немачком хладноћом систематски разређујем материјал и остављам оно нешто напослетку, ма да ми оно опет и непрестано искаче пред очи. И то као да је нешто утешљиво, пријатно, слатко. Редом, редом! — Потреса ме, дакле, тежина ситуације — кратко и јасно! Потреса ме мој однос према предмету пажње, моји лични односи, па моји фамилијарни односи. Потреса ме онај грандиозан утисак на моју добру матер. Потреса ме осећање моје немоћи да помогнем човеку који је помагао некад нејакоме мени и остављеној мојој мајци. Потреса ме... Али не!... Нашто сва та комедија? Нашто претварање, нашто лагање себе сама?

Дошло ми чисто да плачем!

Каказ јадан „систем“, како „философисање“! Ја хоћу да пустим срцу на вољу, хоћу да исцедим сласт из ове туге, хоћу да мислим на њу! Јер она је утеха и живот!

Ето. Ја тако волим чича-Ђорђа и тужим за њим, ја видим, ја поимам, ја осећам сзу његову несрећу, и сам сам несрећан и безутешан. Али ја видим њу поред њега, и све добива други изглед. Она је уз њега оно што Васкрс уз Велики Петак; она је, по моме схватању, имала задатак да га, поред све његове несреће, ипак усрећи. Она ће га и усрећити! Ја вам кажем: она ће га усрећити!

Бар ја бих с њом био срећан! Још како!

Тада се опет у мени поче копрцати „философ“ и „светски човек“:

„Лакше, лакше, младићу! Та ти, ти си видео доста очију из којих су севале мало оштрије стреле, али твоја париска уштиркана кошуља чувала је твоје нежно срце“.

Ох, Боже, шта то све вреди? Ма шта ја радио, мене је ипак била понела, целога понела, та мисао. Ја сам огледао

да је се отарасим, али сам се опет, грчевито и весело кр-
прцајући се, предавао њој, покривао се њом и увијао у њу,
као оно што голишава деца весело скачу у хладан кревет и
живо и са узвизима увијају се у покривач.

Не знам у чему сам провео то после подне. Нешто сам
као покушавао да радим и радио сам — но! можете ми-
слили како! „Срце“ ме је вукло поново у болницу, али ми
је „разум“ казао да ње тамо није. Бојао сам се да мама не
опazi на мени какву промену, па чим сам је опазно да до-
лази у моју собу, ја сам одмах трпао моју цигару у уста
и тражио жигице, док ми она напослетку не изброја седам
кутија које су ми стојале под носом на моме писаћем столу.
Почињао сам стотину некаквих послова, али — све је ишло
од зла на горе! Напослетку сам постао нестрпљив и нерво-
зан. Поврх свега тога био је још и дан преко сваке мере
топал, те ми чисто припаде нека мука. Пошто је већ било
о вечерњу, ја се обучем и одлучим да тражим Јоцу, па да
идемо на купање.

Јест, али где да га нађем? А он би ме, чини ми се,
разбио и разгалио! Наравно, нећу му ја ништа говорити о
томе што ме мучи — што да ми се, може-бити, смеје? —
али ћемо бар проћеретати! Све је то лепо, али где је он
сад?... Па ако га још не нађем?

Чисто сам се дао у бригу.

Али чим ја из куће, а он на капију.

С малим га нисам загрлио! Наговорио сам му за ми-
нут милиун глупости: како сам хтео да га тражим; да га
тражим код њега код куће, да га тражим у болници, код
болесника, у читаоници, у рају, у паклу, у...

— Море, шта ти је данас?

— Ништа, брате, — рекох весело. — Видиш! Ја имам
то — смеј се ти, колико хоћеш — али ја то имам: да кад
нешто силно мислим, кад мислим да ће ми се нешто десити,
да ћу се с неким, на пример, састати, некога срести, или

тако што, да ми се то баш и деси! Ето, на пример, сад с тобом!

— Роткве! У хиљаду пута ниједанпут, па — ништа! А једанпут, па — закон!

Мени крисо што он не пристаје у моје лудовање. Лакше би ми било. Напослетку, кад већ хоће да се препире и свађа, хајд', и то је каква таква забава:

— А што се ти, опет, правиш важан? Ти мислиш: ако ти знаш, да се бубрегом не дише, а, опет, да се у мозгу не прави жуч — да знаш све и сваја?

Усиљавао сам се да „дођем у ватру“.

Али, кад погледах Јоцу, ја се зачудих. Некаква мрачна тајанственост била је на њему. Тако ми је био промењен да сам изгубио сву вољу за „диспут“. Био је замишљен, па, рекао бих, и љут, и као да је с муком пратио мој говор, као да се усиљавао да се отргне од неке тешке мисли.

Или се то мени само тако чинило?

Да видим:

— Море, шта ти је данас?

Он се поче вртети, пруживши најпре врат и крећући раменима; па после поче издизати руке, као што чини човек кад га сврбе леђа, или га стеже хаљина под пазухом. Он је то чинио тако брижљиво, да је једва доспео да ми одговори:

— Ништа!

Не знам откуда ми дође у памет, а још мање откуд да му заједљиво рекнем:

— Да се ниси, море, заљубио?

Он позелени и — исплази ми језик.

Видео сам да није за разговор и оставио сам га све до после купања, и, тек кад смо и пиво попили, учини ми се да ћу успети с мојим предлогом:

— Чујеш — рекох, — хајдемо, болан, код мене да вечерамо!

— Дабогме, да ме још изгрди тетка-Сока!

— Та који ти је ђаво, шта има да те грди?

— Па тако... сто пута... у невреме!...

— Чујеш — рекох ја отсудно, — немој бити, брате, луд! Хајде да вечерамо!

Јоца за часак само замишљено зачкиљки очима, онда погледа мене у очи, и као да се разбуди, као да скиде неку маску, као да стресе нешто са себе:

— Хајде!

Дођосмо. Мама се обесели и устумара. Убрзо би постављена софра, и ми вечерасмо.

После задимисмо.

— Је ли, Јоцо, — рече мама, — шта је, Бога вам, с оним несрећним Ђорђем, Ђорђем Радојловићем?

Као неким мађионичким штапом преда мном се створише опет њих двоје. Ја чух како она нечујно плаче, и како он криви главу, гледа у прозор и санћим броји прсте на помоћниковој руци. Он, који је донсо, кад нам је изгорела кућа, сомун под мишком, и...

Из Јоцина говора једва сам разабрао ове значајне речи:

Да се код Ђорђе суши нерв од ока. Да је болест неизлечива, да сад још нешто једно и назире, али да ће за кратко време вид сасвим пропасти. Даље, да је Јоца покушавао још понечим да задржи напредовање болести, али да је остало све без успеха, и он је казао отворено стање ствари и кћери Ђорђевој, а Ђорђу је такође морао нагласити тежину његова стања. — Ђорђе има једног брата, калуђера у С., и тај га је звао к себи у манастир на неко време, те је Јоца уграбио ту прилику да га пошље ближе кући, јер ће напослетку „морати пасти општини на терет“. Казао му је још, да ће му може-бити зеленило у манастиру и „природи“ донекле задржати, па и поправити бољку и т. д., и т. д.

Мама је за цело то време тихо плакала. Само је по неки пут, предишући, испуштала речи: „Сиромах Ђорђе!“ „Сирото оно дете!“

— Верујте — каже Јоца, — и мени је тако тешко да вам не умем казати. Много ми је, чини ми се, лакше гледати човека за кога знам да ће неизвесно умрети. Али ово!... Па ми је и иначе некако прирастао за срце и он, и... и његова судбина! Мучио сам се и мучио, док сам се одлучио да му кажем да се у болници не може помоћи. Сад ми је чисто нешто лакше. Чини ми се да ће ми пасти неки терет са срца кад оде из болнице. Сутра ће, мислим.

Ја скочих:

— Шта? Сутра већ!

— Сутра, Богу хвала!

Сад наступи једна велика пауза, у којој не знам шта је ко мислио, а ја сам само гледао Ђорђа, како га она са тетком води колима, како он руком напијава ждрепчаник и како се побавучке подвлачи под арњеве. Како се сви намештају, гледају је ли он добро, и онда — кас, кас, кас! Један облак прашине, и ништа се више не види!

Много сам још сањао и „философисао“. Разабрао сам се на месту где моја мати говори Јоци да ће му спремити ушטיפака с медом, само нека он каже кад ће да дође на вечеру.

Али и Јоцино чело беше чудновато. Да ли то са Ђорђево судбине? — Па зар се доктори не науче већ једанпут на те утиске, зар не оуглају све то? Или, можда?... Којешта!

И ту ноћ сам сањао. Сањао сам: а ја као идем неком ливадом. Све се зелени као јед, и у ваздуху нешто мирише, и негде кука кукавица, а , опет, испод ње — ја не знам откуд — али испод ње избија сахат! Однекуд пуше ветар, и то тих, топал, миришљав ветар, и шушти липа, и онда један јак вијор! И око мене је сад гора, пуста, мрачна гора, и преда мном је стаза, и опет кука кукавица. И чујем шеталицу сата, и она као говори: „Јан-ко! Јан-ко!“ и још нешто, али не знам шта. Све је само мрачније, и дрва се спуштају и савијају, и стаза је све ужа, и све се мање види, а нешто се провлачи и тешко корача. Тада ја видим де-

зојку, девојку какве само на сну долазе! Она се исправи и позерљиво махну руком, и тако слатко каже моје име: „Јанко, Јанко“, и онда још нешто, али не знам шта, само осећам да је нешто предано, позерљиво — љубавно! Од ње нешто блешти, а гора се раставља и гиба, и све мирише; и она се гиба и све се више упија у мене. Тада ја познам њу, познам Ђорђеву ћерку, и крепко и дуго и значајно јој стегнем руку. Али она има нешто у руци што смета да се моја рука шљуби с њеном, и ја одвих једно парче хартије. Гле, шта је сад света! И сви упрли очи у то парче хартије, и сви виде да је то лутријска обвезница, и да се бројеви светле и блеште те се једва читају. Рекао бих да су ми однекуд познати ти бројеви, нарочито онај с кукуљицом и с капетанским чином! А, није! То је Јоца доктор! Гле, како заљубљено гледа у њу! Познајем, познајем! Знам све! Ено онај исти озбиљан поглед на њему, који сам јуче опазио и коме сам се чудио! Дакле, то ли је! Наравно! А, гле, како се она хартија савила у фишек и из ње се просипа злато! Блешти се, шушти и заноси његов сјај, а њих се двоје све више грле и љубе! Али, о, чуда! Мени није нимало криво ни жао, напротив: мило ми је! Нека, нека, узмите се, будите срећни, ето вам новаца, ево вам и мог благослова! Ево, да вас овако, по старински, благословим, овако као владика унакрст! Само што ми је нешто хладно по листовима. Гле! А ко ми је то метнуо порцуланско око на лист? Та то је мртвац! Јао, јао! Не могу да вичем. Ма... ма...

— Сине, окрени се на другу страну!

Кад сам се пробудио, видим да свиће. Протеглим се и покушам да мој сан поновим, да га растумачим и да га упамтим, али ме мисао поведе далеко натраг:

Сетих се ње, Каролине! Сетих се кад сам јој главом лежао у крилу на клупи, у дражђанском Великом врту. Око нас шума и чисте стазе. Као да чујем Лабу, и детао негде кљуца, а у ушима ми зуји, и ја гледам горе и видим само небо и њу! Сав свет је она, и она сав свет! И у грудима ми

се нешто све више шири, и одмах се напуни мишљу о њојзи, и опет се шири, све више, и опет је она, и само она, што тако силно пуни и распиње моје груди. Ја је љубим и на груди стискам, а она затвара очи и, сањајући, повија се натраг и предаје се истој слаткој и неодољивој срећној мисли. Ах, како сам тада срећан био, и опет тако „неискусан“ да сам мислио: ништа ме од ње раставити не може!... После се сетим Марије, ах, то прво и једино истинске моје љубави! Сећам је се као детета, сећам као — као жене, али — не моје жене! У какав се мађионички, сањиви, срећни поглед склапају оне њене пуне очи! Ех, шта сам тада мислио, шта осећао, шта хтео? Зар да живим без ње, зар... Али један вијор!... Па Станке се сећам! А и како не? Сећам се онога првога вечера што сам провео у њиховој кући! Ах, то вече! Ушао сам навиђен у предсобље. Од велике собе су била врата широм отворена. Она је седела за клавиром. Гледао сам је са стране. Видео сам јој гипки стас, како се лако њиха, повијајући се за рукама десно и лево! Погледом сам јој се провлачио испод пазуха и разбијао се о ону чаробну облину. Видео сам и њену облу руку, мишицу, и ону чудесну рупицу на лакту. Осећао сам неки животан мирис у салону, мирис који, као у децембарско јутро, резе и сече и чини те подиграваш и летиш куд си пошас. — Чуо сам њену свирку, чуо неку дотле нечувену сонату! Али како је она свирала! — Ја сам одмах видео и осетио колико израза, колико срца, душе, племенитости, поноса, страсти, свега великог у оној, што тако с осећањем оживљава и за небо везује наш орган слуха. Ја се чудим да још тог вечера нисам пао пред ноге, да јој нисам казао...

Али шта је, шта је то све? Како се све то губи, бледи и издише пред величанственом простотом мога најновијег познанства!...

Тог дана било је топло, али је дувао јак ветар. Погледо-што би поједини вијор силно цимнуо прозором, или би на-

пео стару потклобучену тапету на зиду, па би одмах одлетео даље; и док се око нас слеже прашина, чује се како у даљини жуји и све се диже у облак!

Ја сам с мамом седео после ручка и пушио. Ћутали смо. Чини ми се да смо обоје слушали ветар.

У тај пар врата се широм отворише и уђе Ђорђе, са штапом пруженим пред собом, са сестром и са ћерком.

Чини ми се да сам почео цвекотати зубима.

Сад ми је било све јасно! Сад сам видео шта ми је он и она! Сад, за који минут, и моја се судбина решава!

Био сам тако збуњен да ми хиљаду којекаквих планова и мисли дођоше у памет. Као удављеник, видео сам за тренут цео свој живот, не изузимајући ни мој јучерашњи сан, ни Јоцу у њему.

Понудили смо их да седну. Мама их послужи, а ја сам, опет, Ђорђу правио и палио цигаре. Пушили смо, тако смо много пушили да се у нашој великој соби ништа није видело, и шеталица од сата као да се лактозима гурала кроз дебео дим.

Ђорђе је дошао да се опрости. Одлазак је ту, све је већ спремно. И запрегнута кола већ их не знам где чекају, и не знам где ће још вечерас на конак, па ће сутра рано да грабе даље, да не знам где опет падну на ножиште.

Разговарали су. Ђорђе је причао, као што обично раде прости људи, махом о себи. Само су све те његове приче, по добу, земљишту, личностима, познате мојој мајци, и стога су је интересовале. Ђорђе је причао прво и највише, а, ваљда из куртоазије, о моме оцу — о њему је много причао, и моја је мати гутала те приче. После је причао о сребрњацима начелниковим, о либадету што је везао његовој покојној жени, о ватри која је сагорела и њега и нас, о некакој помади од које расте коса, и шта ти ја знам! Че-

сто се смејао, тако слатко и куражно, да сам ја увек плашљиво погледао на њу. А она је била — затворена књига! Ја сам сваки час покушавао да кроз дим од дувана прочитам штогод, али на њену лицу стојаше, као на насловном листу какве књиге, нешто крупно и неразумљиво. Хтео сам и да јој бацим који „значајан поглед“, али или ми то није ишло од руке, или се она чинила невешта.

Напослетку Ђорђе поче свој говор пресецати са: Хај, хеј!... Боже мој!... Ала се онда живело!... Остари се, па то ти је!...

Било је то у неку руку паковање мисли. Он је прибирао, слагао, утуткивао. Турао у празнине понеко: „даће зар Бог!“ или „Бог све може!“ — Али је покрај ковчега било подоста ствари које он као да се затеже да потрпа.

Моја му мати прискочи у помоћ.

— Па шта сад мислиш, брат-Ђоко?

Он брзо покупи све око себе и баци пред матер. Рече: „Да се осећа боље. Да му је Јоца казао да то може бити још боље! Да је, напослетку, божја воља, али он се нада од бављења у „природи“ код брата. А после, пошто више не може радити заната, да је научио тражити службу“.

Моја мати виде да је последње парче тако велико да не може у ковчег:

— Каку службу, брат-Ђоко?

— Па тако! На пример, код општине штогод. На пример... ја... тако... Ето, могао бих, на пример, како ћу ти казати?

— Оно, јест, тако је! — рече мама и приклопи капак. Дигоше се.

— Шта?! — хтедох ја уплашен викнути. — Шта, зар већ? Зар за увек? Зар је то могућно!?

Али ја не викнух, не „сруших небеске сводове“, него једва прошаптах, и то — њој:

— Зар већ идете?

Она тужно слеже раменима и послушно показу очима на оца.

— И сад одмах седате на кола, сад одмах путујете? Одмах?

— Одмах!

Не знам како смо се опростили. Ништа нисам видео. Било је у соби и мрачно и загушљиво, и таваница се почела спуштати, и дим од дувана каменити, и све да те угуши!

Ја сам се руковао — то знам. Знам да сам и мами стискао руку, и да ми је она, озбиљно смешећи се, рекла: „Збогом; али ја ћу само до врата!“

И врата се отворише. Мама се врати. Чујем у авлији корак и лупу од батине којом се Ђорђе поштапа.

Још један тренутак и — све је изгубљено!

— Мамо!

— Шта, брате?

— Мамо!... Ја... ти...

Још мало па је — доцне!

— Мамо, не знам зашто, али, ето, видиш, ја...

Чујем, како се затворише врата од капије и отсудно видим на лицу моје матери онај озбиљан израз, који се на њој види само кад је говор о мојој женидби.

Још мање него мало, и све је пропало:

— Мамо!... мени се... допада ова девојка!

— Красно дете!

Разиђе се дим у соби. Нека давно невиђена светлост сину, и све замириса надош и поуздањем.

Ваљало је хитати. Ја сам увек разумевао своју матер, па и сад сам разумео да треба сад, и то одмах, кидати:

— Да их зовнем? — и ја поскочих вратима.

Али као Црвено Море пред Мојсијем, тако се њена лепа и суха ручица испречи преда мном. — Кад јој погледах у очи, видех нешто огромно велико, али не разумел ни оволишно!

— Иди, ако ћеш! — рече она, и њен поглед раздвоји Црвено Море. — Иди, ако ћеш! Бог га убио, ко ти у томе стане на пут!

Било је још толико времена, да сам их могао вратити с капије, али ја се не макох с места, и као окамењен гледах у мајку.

— Иди! То је једно добро и честито дете! Знала сам јој и матер — красна жена! И Ђорђе је један по један човек! Он, ето, сад није ни за што, али се још не да! И ја ти кажем — мамин глас поче емфатично да звони, — и ја ти кажем, да се он никад неће дати злу! Он је од старих људи! Он је јунак и верује у Бога! Иди, ако ћеш...

Али у њеним очима стојала је друкчије пресуда. Ја седох и саслушах је оборене главе.

Она као да паде у неки занос, и као да себи самој или некоме другоме — а не мени — узме говорити:

— Таки сте, ви сви, данашњи младићи! Не знате шта хоћете, па не знате ни шта радите!... Хај, хај, како су ваши стари бегени савали девојке, а како се ви данас — заљубљујете! Сви ви, сви!...

Па онда, као да се трже из неког сна, плесну се рукама и окрете се мени, оштро ме глодајући у очи:

— Али наопако, да ти откуд не волиш Ђорђа, па да стога не узимаш њу?!... Да откуд ти нећеш да учиниш њему све што човек може учинити, па дајеш — чисто ме срамота да кажем — па дајеш срце његовој ћерци? Девојци, красној, поштеној, честитој, доброј кућаници; али девојци — разбери се, молим те! — коју си ти јуче први пут видео!... Само немој да мислиш да ја имам што против ње! Не, богами! Бог је велика заклетва!... Али ви, данашњи младићи!...

Онда се плесну руком по челу.

— Ох, шта ја, грешна у Бога, радим?... Мећем девојци грану на пут!... Иди!... Иди!... Иди!...

Она ме очајно дохвати за руку, управо довуче до врата и отвори их! Ја ухватим њену руку и пољубим, па широм отворим врата:

— Идем, мамо, овде је — страшан дим!

Кад изиђем у авлију, врућ, јак ветар духну и отвори капију. Ја изиђох на улицу. И као да у даљини видех пешеве од Ђорђева капута како их носи ветар, и још као да чух два-три пут удар његове штаке о калдрму, па онда се опет све зави у облак од прашине.

А оно тамо далеко према њима, да није оно Јоца и доктор?...

Чудно сам се осећао кад уђох у собу и видех маму у оном свечаном расположењу као кад прича:

„А шта ја теби, море, рекох, а? А ко се стара за она два црвал!“

О Божићу 1888.

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА
 „РАДОЈЕ ДИМИТРИЈЕВИЋ“
 ПЕСНОВАНИ

САДРЖАЈ

	Страна
Први пут с оцем на јутрење	5 ✓
Школска икона	23
На бунару	67 ✓
Све ће то народ позлатити	85
Ветар	100

Handwritten musical notation on a five-line staff. The notation includes a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a series of notes and rests. A blue ink smudge is visible below the first few notes.

80

12531/2

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
"РАДОЈЕ ДОМАНОВИЋ"

30 СР 821.163.41-32

ЛАЗАРЕВИЋ Л.

Приповетке

ЛЕКОВИЋ

000030070

COBISS ©